

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HİTİT TOPLUMU'NDA TEMİZLİK ALGISI

Sema AYAZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Esmâ REYHAN

DOKTORA TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OCAK- 2024

HİTİT TOPLUMU'NDA TEMİZLİK ALGISI

Sema AYAZ

DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

OCAK 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sema AYAZ

24/01/2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eskişehir Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Sema AYZA tarafından hazırlanan HİTİT TOPLUMUNDA TEMİZLİK ALGISI Başlıklı tez çalışması 24/01/2024 tarihi ve 14:00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ OY ÇOKLUĞU ile DOKTORA TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
PROF. DR. AYGÜL SÜEL/HİTİT ÜNİVERSİTESİ:	☒	☐
PROF. DR. İLHAMİ DURMUŞ/AHBV ÜNİVERSİTESİ:	☒	☐
PROF. DR. AYŞE FATMA EROL/AHBV ÜNİVERSİTESİ:	☒	☐
PROF. DR. LEYLA MURAT KARAKURT/ ANKARA ÜNİVERSİTESİ:	☒	☐
PROF. DR. ESMA REYHAN/AHBV ÜNİVERSİTESİ:	☒	☐

HİTİT TOPLUMU'NDA TEMİZLİK ALGISI

(Doktora Tezi)

Sema AYZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ocak 2024

ÖZET

Teokratik devlet anlayışına sahip olan Hititlerin temizlik-kirlilik algısı düzenin devam etmesi esasıyla bağlantılıdır. Bir kişinin kendi iradesiyle ya da iradesi dışında bir nedenden dolayı kirlenmesi tanrıların öfkesine neden olabileceği için bu hususa azami özen gösterilmiştir. Ülkenin başına gelen herhangi bir salgın ya da doğal felaket; kişilerin yaşadığı hastalıklar, musibetler veya sıkıntılar hep kirlenmenin sonucu olarak algılanmış ve bunun neticesinde bu kirlilikten arınma gerekliliği hissedilmiştir. Bu çalışma kapsamında tanrı, kral, kraliçe ve görevlilerin temizliğine dair bilgiler çivi yazılı belgeler aracılığıyla elde edilmiştir. Metinlerde tanrının temizliği ile ilgili iki temel kaygının olduğu belirlenmiştir. Birincisi, bayram ve ritüel metinlerinde fiziksel temizlik uygulamaları ile tanrının temizliğini sağlama amacıdır. İkincisi ise tanrının mevcut temizliğinin çeşitli dış etkenlerle bozulmasının önüne geçme girişimidir. Bu bölümde direktif metinleri, fal metinleri, dua metinleri ve ritüel metinleri kullanılmıştır. Kral ve kraliçenin temizliği üzerine odaklanan bölümde, bayram metinleri, dua metinleri, fal metinleri, kanun metinleri ve ritüel metinleri incelenmiştir. Kral ve kraliçenin birlikte sıklıkla yer aldığı bayram törenlerinde ve ritüel metinlerde benzer temizlik unsurları görülmektedir. Ancak kral için özel önlemler alınmış ve bu önlemler saray görevlilerine yönelik direktif metinleri ve kanun metinlerinde belirtilmiştir. Görevlilerin temizliği kısmında ise dini görevliler, saray görevlileri ve askeri görevlilerin temizliği incelenmiştir. Son bölümde ise Hitit toplumunda sıkça başvurulmuş büyü ritüelleri incelenmiştir. Ritüeller, çeşitli uygulamalar ve büyülü sözlerle kirliliğe neden olan durumların temizlenmesini ve ritüeli yaptıran kişinin arınmasını amaçlar. Ritüeller, hastalıklardan cinsel sorunlara, aile içi kavgalardan cinayetlere kadar çeşitli durumlar için kullanılır.

Bilim Kodu : 1108
Anahtar Kelimeler : Hitit Toplumu, Hitit Dini, Temizlik, Arınma
Sayfa Adedi : 141
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Esma REYHAN

PERCEPTION OF CLEANLINESS IN THE HITTITE SOCIETY

Ph. D. Thesis

Sema AYZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

January 2024

ABSTRACT

The perception of cleanliness-pollution of the Hittites, who had a theocratic state understanding, is linked to the maintenance of order. Since the pollution of a person, whether voluntarily or involuntarily, could cause the anger of the gods, the highest attention was paid to this issue. Any epidemic or natural disaster that occurred in the country; diseases, disasters or troubles experienced by people were always perceived as the result of pollution, and as a result, the necessity of purification from this pollution was felt. Within the scope of this study, information on the cleanliness of gods, kings, queens and officials was obtained through cuneiform documents. It has been determined that there are two main concerns about the cleanliness of the god in the texts. The first is the aim of ensuring the cleanliness of the god through physical cleaning practices in feast and ritual texts. The second is the attempt to prevent the deity's existing cleanliness from being spoilt by various external factors. In this section, instruction texts, oracle texts, prayer texts and ritual texts were used. In the section focusing on the purity of the king and queen, festival texts, prayer texts, oracle texts, law texts and ritual texts were analysed. Similar elements of cleanliness are observed in festival ceremonies and ritual texts in which the king and queen frequently appear together. However, special precautions were taken for the king and these precautions were specified in the instructions and law texts for the palace officials. In the section on the cleanliness of officials, the cleanliness of religious officials, palace officials and military officials is analysed. In the last section, magic rituals, which were frequently used in Hittite society, are analysed. Rituals aim to clean the situations that cause pollution with various practices and incantations and to purify the person who performs the ritual. Rituals are used for various situations ranging from diseases to sexual problems, from domestic quarrels to murders.

Science Code	: 1108
Key Words	: Hitte Society, Hittite Religion, Cleanliness, Purification
Page Number	: 141
Supervisor	: Prof. Dr. Esma Reyhan

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, HİTİT TOPLUMU'NDA TEMİZLİK ALGISI üzerine gerçekleştirilmiş olup, bu süreçte birçok kişinin katkısıyla tamamlanmıştır. Bu vesileyle, çalışmamın gerçekleştirilmesinde beni destekleyen herkese teşekkür etmek isterim.

İlk olarak, Tez Danışmanım Prof. Dr. Esmâ Reyhan'a, sabrı, bilgeliği ve yönlendirmeleri için minnettarlığımı ifade etmek isterim. Ayrıca, Prof. Dr. İlhami Durmuş'a tez sürecimde gösterdiği ilgi ve destekten dolayı teşekkür ederim.

Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Ayşe Fatma Erol ve Prof. Dr. Leyla Murat Karakurt'a, değerli görüşleri ve katkıları için teşekkür ederim. Ayrıca, bu süreçte desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Aygöl Süel'e teşekkürlerimi iletmek isterim.

Bu süreçte, beni destekleyen aileme ve sevdiklerime özel bir teşekkür sunmak isterim. Sabırları, anlayışları ve moral desteği, bu tezin tamamlanmasında önemli bir etken olmuştur.

Son olarak, bu tez çalışmasını gerçekleştirmemde emeği geçen tüm akademisyenlere, dostlara ve bu süreçte yanımda olan herkese teşekkür ederim.

Saygılarımla...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TRANSLİTERASYON VE DİĞER YERLERDE KULLANILAN İŞARETLER.....	x
1. GİRİŞ	1
2. TANRI, KRAL VE KRALİÇE VE GÖREVLİLERİN TEMİZLİĞİ.....	11
2.1. Tanrıların Temizliği	11
2.1.1. Tanrının Doğrudan Temizliği	23
2.1.2. Tanrının Dolaylı Temizliği	28
2.1.2.1. Tapınakların temizliği	29
2.1.2.2. Tanrının eşyalarının temizliği	35
2.1.2.3. Tanrıların kurbanlarının temizliği	40
2.2. Kral ve Kraliçe'nin Temizliği	45
2.3. Görevlilerin Temizliği	69
2.3.1. Din Görevlilerinin Temizliği	70
2.3.2. Saray Görevlilerinin Temizliği	76
2.3.3. Askeri Görevlilerin Temizliği.....	79
3. RİTÜEL METİNLERDE TEMİZLİK	83
3.1. Kötü Söz: Lanet, Dedikodu, İftiranın Temizlenmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulamaları.....	87
3.2. Kara Büyünün Temizlenmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama	90
3.3. Hastalıkların Tedavisi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulamaları	92
3.4. Aile İçindeki Kavgayı Temizlemek Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama	98

3.5. Cinayet, Zoofili'den Temizlenmek Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulamaları	102
3.6. Kötü Bir Şey Yedirilmesi Sonucu Kirlenen Kişinin Temizlenmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama	104
3.7. Kısa Ömürlü İnsanların Temizlenmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama	109
3.8 Cinsel İktidarsızlığın Tedavi Edilmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama .	114
3.9. Bir Bina İnşa Edileceği Zaman Yapılan Ritüel Uygulama.....	117
3.10. Doğum Sırasında Yapılan Ritüel Uygulama	120
4. SONUÇ	123
KAYNAKÇA	133
ÖZGEÇMİŞ	141

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AfO	Archiv für Orientforschung, Berlin, Graz 1926 ff.
AnSt	Anatolian Studies (Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara) – London.
AoF	Altorientalische Forschungen – Berlin 1974 ff.
AÜ	Ankara Üniversitesi
Bkz.	Bakınız
BoTU	E. Forrer, Die Boghazköi-Texte in Umschrift WVDOG 41/42) – Leipzig 1922,1926.
CTH	E.Laroche, Catalogue des textes hittites, Paris 1971; Catalogue des textes hittites, premier supplément, RHA XXX, 1972, 94-133
DBH	Dresdner Beiträge zur Hethitologie.
Ed.	Editör
IBoT	İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Boğazköy Tabletleri.
JCS	Journal of Cuneiform Studies, New Haven 1947 ff.
JIES	Journal of Indo-European Studies.
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazköi Leipzig, Berlin 1916.
KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazköi – Berlin 1921.
PIHANS	Publication de l'Institut Historique et Archéologique Néerlandais de Stamboul.
StBoT	Studien zu den Boğazköy Texten, Wiesbaden 1965.
THeth	Texte der Hethiter – Heidelberg 1971ff.

TRANSLİTERASYON VE DİĞER YERLERDE KULLANILAN İŞARETLER

- [] : Tabletın o kısmının kırık olduğunu gösterir.
- [()] : Yuvarlak parantez içindeki kısmın metnin dublikatı veya paralelinden tamamlandığını gösterir.
- [x] : Kırık metin yerlerinde sayısı hesaplanmayan işaretler için kullanılmıştır.
- [...] : Kırık metin yerlerinde sayısı takriben hesaplanabilen işaretler için kullanılmıştır.
- ┌ ┐ : Tabletteki işaretin üst kısmının kırık olduğu anlamına gelir.
- () : Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveleri gösterir.
- +
- (+) : Direkt “join” leri gösterir.
- (+?) : “Join” in şüpheli olduğunu gösterir.
- < > : Metni yazan kâtip tarafından, yanlışlıkla unutulmuş işaretleri içine alır.
- ?
- (?) : Tercümenin şüpheli olduğunu gösterir.
- [x] : Kırık metin yerlerindeki işaretler için kullanılmıştır.
- ... : Yan yana üç ya da üçten fazla nokta o kısmın sağlam olduğunu fakat gerek görülmediğinden alınmadığını gösterir.
- ___ , ___ : Tabletın paragraf ayrımını gösterir.
- _____ : Asıl metin ile dipnotlar arasını gösterir.
- X : Okunamayan işaret veya işaretleri gösterir.
- x +1 : Tabletın baş kısmının tam olmadığını, numaralamanın görülen bu ilk satırdan başlatıldığını belirtir.
- ‘ : Satır sayısı üzerinde kullanılır. Tabletın baş kısmının tam olmadığını, numaralandırmanın görülen ilk satırdan başladığını gösterir.
- ‘ ‘ : İlk satırı kırık olan ve görülen satırlarla arasındaki boşluktan dolayı tahmin olarak verilen satır numarasını gösterir.
- : Hititçe ve Akadca kelimeleri içeren işaretlerin arasına konur.
- // : Birbirine paralel metinlerin kısaltmaları arasına konur.
- § : Paragrafın başını belirtir.
- = : İki metin arasında ikinci metnin, birincisinin duplikatı olduğunu gösterir.

1. GİRİŞ

Din, doğaüstü varlıklar ve güçlere ilişkin zihinsel tutumlar ve davranış örüntüleridir. Tanımda "zihinsel tutum" ile inanç (iman-itikat), "davranış örüntüsü" ile de ritüel (ibadet-ayin) kastedilmektedir. Doğaüstü ise gözlem yapılabilen ve duyusal olarak algılanabilen dünyanın ötesidir. Bir noktada dini bilinmeyen ile bağ kurma sistemi olarak ifade edebiliriz. Araştırmalara bakıldığında dinsel olarak tanımlanabilecek inanç ve davranış kalıplarının tüm insan topluluklarında var olduğu görülmektedir.¹

19.yüzyıl ve hemen sonrası Max Müller, W. Robertson Smith, Edward B. Tylor ve Sir James G. Frazer gibi araştırmacılar tarafından antropolojik olarak din olgusunun incelendiği bir yüzyıldır. Elbette ki bu dönemden önce de buna benzer araştırmalar yapılmıştır fakat bu bilim adamlarının önemi bu araştırmaların bilimsel bir metot içerisinde yapılması gereğini savunmalarıdır.²

Bu dönemden itibaren yapılan çalışmalarda “kutsal” ve “kutsal olmayan” arasındaki ayrımla birlikte “saf/temiz” ve “saf olmayan/kirli” arasındaki ayrım da dinler tarihi ve çalışmalarındaki en temel kavramlardan birini oluşturmuştur. Saflık/temizlik kavramına dair çalışmaların başlangıç noktası “tabu” olarak adlandırılan dini yasakların araştırılmasıyla bağlantılıdır.³ Bu noktada yukarıda sözü edilen bilim adamları kendi dini inançlarının ve ilkel olarak tanımladıkları kabilelerin yaşam şekillerine dair seyyahların ilettikleri tam olarak gerçekçiliği tartışılabilir bilgileri ışığında bazı teoriler geliştirmişlerdir. Her ne kadar önyargılı olsa da antropolojik olarak dinin araştırılmasında da önemli katkılarda bulunmuşlardır.⁴

Robertson Smith'in 19. yüzyılın son on yıllarında dinlerin incelenmesine nüfuz eden evrimsel şemayı temsil eden görüşüne göre, “kutsal” ve “saf olmayan/kirli” arasındaki ayrım, dünyanın potansiyel olarak düşman ruhlar ve güçlerle dolu olduğu ilkel bir zihniyetten, insanların artık kişisel ilişkiler kurabildiği farklı tanrıları tanımlayan daha evrimleşmiş bir din kavramına geçişle bağlantılı olarak farklılaşmamış tabu kavramından gelişmiştir. “Kutsal” ve “saf olmayan/kirli” kavramlarını, ilkel dinler için

¹ Emiroğlu, K.- Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 223.

² Şahin, M. C. (2016). “Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 457.

³ Frevel, C.- Nihan, C. (2013). *Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Mediterranean World and Ancient Judaism*, Leiden ; Boston : Brill, 3.

⁴ Şahin, M. C., a.g.m., 2016, 457.

merkezi bir kategori olarak genel bir tabu kavramıyla ilişkilendiren bu teori, hızla etkili olmuş ve 20. yüzyılın ilk yarısının büyük bir kısmında din bilimcileri arasında baskınlığını korumuştur. Saflık/temizlik ve kirlilikle ilgili çoğu örneğin bazı temel yasakların (tabuların) kalıntıları olduğu ve bunların ilkel zihin tarafından gizemli olarak algılanan ve çok sayıda düşman ve anlaşılmaz gücün yaşadığı bir dünyaya yerleştirildiği için hiçbir rasyonel açıklama bulunamayacağı fikrini doğurmuştur.

On dokuzuncu yüzyıl araştırmacıları ilkel dinlerde, onları dünyanın büyük dinlerinden bir blok olarak ayıran iki özellik görmüştür. Bunlardan biri korkudan etkilenmeleri, diğeri ise ayrılmaz bir şekilde kirlilik ve temizlikle ilişki içinde olmalarıdır. İlkel bir dinle ilgili hemen hemen her misyoner ya da seyyahın anlatısı, bu dinin taraftarlarının içinde yaşadığı korku ya da dehşetten bahseder. Bunun kaynağı, yanlışlıkla bazı yasak çizgileri aşan ya da kirli bir durum yaratan kişilerin başına korkunç felaketler geleceğine dair inançlardır. Korku aklı engellediğinden, ilkel düşüncedeki kirlenme fikrinden sorumlu tutulmaktadır.⁵

20. yüzyılda bu evrimsel modelden kopuş, etnologların ve kültürel antropologların batılı kategorilerle batılı olmayan yerli toplumları anlamaya çalışmaktan öte, her farklı toplumu kendi farklı rasyonalitelerine sahip tutarlı kültürel sistemler olarak anlama çabalarından kaynaklanmıştır.⁶ İlkel kültürlerle daha yakın ilişki kuran antropologlar korkuya dair çok az iz bulmuşlardır. Evans-Pritchard'ın büyücülükle ilgili çalışması, onu Sudan'ın en mutlu ve kaygısız insanları olarak etkileyen Azande'ler arasında yapılmıştır. Bir Azande erkeğinin, kendisine büyü yapıldığını öğrendiğinde hissettiği duygu dehşet değil, daha çok yapmadığı bir şeyle suçlandığında yaşadığı öfkeye eşittir.⁷ Azandeler için insanların büyücülerden zarar görmesi beklenen bir şeydir ve onlarla başa çıkmanın bir şekilde bir yolu vardır. Bu insanlar, talihsizlikler yaşandığında doğaüstü güçlerin etkisiyle korkmaz. Gizli bir düşmanın varlığından dehşete kapılmaz. Aksine, son derece canları sıkılır, çünkü kimseye zarar vermemişlerdir ve böyle bir şeyi hak etmemişlerdir.⁸

⁵ Şahin, M. C., a.g.m., 2016, 459.

⁶ Frevel, C.- Nihan, C., a.g.k., 2013, 4.

⁷ Douglas, M. (2001). *Purity and Danger*, Canada, Routledge, 1.

⁸ Evans- Pritchard E.E. (1976), *Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande*, Oxford, Clarendon Press, 35.

Saflık kavramı özelinde de bu yeni eğilim yani önceki düşünce şeklinden kopuş, Mary Douglas'ın 1966'da yayınlanan “Purity and Danger” adlı çalışmasında kendini göstermiştir.⁹ Douglas, saflığın tüm kavramlarının altında korku yattığı görüşünün bir eleştirisiyle çalışmasına başlar. Douglas kir ile ilgili düşüncesini şöyle ifade eder:¹⁰

“Bildiğimiz üzere, kir esasen düzensizliktir. Mutlak kir diye bir şey yoktur: kir, bakanın gözünde vardır. Eğer kirden uzak duruyorsak, bunun nedeni korkakça bir korku ya da kutsal bir dehşet değildir. Hastalık hakkındaki fikirlerimiz de kiri temizleme ya da kirden kaçınma davranışlarımızın nedenini açıklamaz. Kir düzene karşıdır. Onu ortadan kaldırmak olumsuz bir hareket değil, çevreyi düzenlemeye yönelik olumlu bir çabadır.”

Metodolojik olarak dinler tarihini de ilgilendiren antropolojik ve sembolik bu yoruma göre, arınma ve temizlik kavramları sistematik olmayan bir deneyimi sistematik hale getirme işlevine sahiptir. Erken kültürlerde kir ve kirlilik üzerine düşünceler ve gözlemler, aynı zamanda düzen ve düzensizliğin, yaşam ve ölümün sembolik bir değerlendirmesini de içerir.¹¹

Saflığı ve kirliliği anlamada muhtemelen en önemli faktör, ilkel görüşleri ve bunların bizimkilerden nasıl farklı olduğunu anlayabilmektir. Bu hiçbir zaman tam olarak mümkün olmasa da bu yönde bir çaba gereklidir. Çeşitli ilkel kültürler arasında farklılıklar olduğunu ve tekdüzelikte ısrar etmenin ciddi bir hata olduğunu kabul etmek gerekir. Kirlilik fikirlerinin geliştiği bir kültür sınıfını, gelişmediği başka bir kültür sınıfından ayırt edemediğimiz sürece kutsal kirlenmeyi anlayamayız. Öncelikle, ilkel insan modern insandan farklı kategorilere sahiptir. Dilbilimcilerin aşına olduğu basit bir örnek, renklerin sınıflandırılmasıdır. Bir kültürde mavinin sınırı bizim yeşil dediğimiz şeyin bir kısmını ya da tamamını içerebilir. Farklı kategorilerle başlamak, sağlam bir mantık kullanıldığında bile genellikle farklı sonuçlara götürür. Bir kişi sağlam bir şekilde akıl yürütebilir, ancak yanlış bir öncülle başlarsa vardıği sonuç da

⁹ Frevel, C.- Nihan, C., a.g.k., 2013, 4.

¹⁰ Douglas, M., a.g.k., 2001, 2.

¹¹ Hutter, M. (2013). “Concepts of Purity in Anatolian Religious”, *Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Mediterranean World and Ancient Judaism*, Ed. Christian Frevel-Christophe Nihan, Leiden ; Boston : Brill, 164.

yanlış olacaktır. Aynı şekilde, modern insandan farklı bir kavramla başlayan ve mantıklı bir şekilde akıl yürüten ilkel bir insan da farklı sonuçlara varacaktır.¹²

Her toplumu kendi özellikleri ve anlayışları temelinden incelemek daha sağlıklı sonuçlar almak için önemlidir. Kültürel saflık ve kirlilik kavramları genellikle bir zıtlık oluşturur ve bu da belirli bir kültürün dini sistemiyle ilgili temel sonuçlara varılmasını sağlar. Bu arka plan karşısında, kirliliğin maddi kir ya da sağlık kavramlarına indirgenmesi Hitit kültür dünyasındaki düşüncenin hakkını vermeyecektir. Bunun yerine saf/temiz-kirli kavramlarının kozmos ya da toplum için bir tehlike olarak algılandığı bir sosyal sistemin parçası olduğu varsayılmalıdır. Kirlenmiş ve dolayısıyla başkalarına karşı da kirletici olan biri, saygı duyulması gereken bir sınırı aştığı için toplum tarafından kabul edilemeyecek bir durumdadır. Bu sınır ihlali nedeniyle diğerleri tehlike altına girer.¹³ Bu durum kale kumandanına yönelik bir direktifte varlığını göstermektedir.¹⁴

“Sonra kale kumandanı, kaymakam (ve) ihtiyarlar heyeti dava kararlarını iyi bir biçim de versinler; onları çözsünler! Eskiden ülkelerde cinayet suçunun kuralı nasıl ise, (onu uygulasinlar!) Hangi kentte (eskiden) öldürürlerse (ölüme mahkûm ederlerse), onları öldürsünler! Hangi kentte sürgüne gönderirlerse, onları sürgüne göndersinler! Ayrıca kent arkadan yıkansın! (Temizlensin!) Ayrıca bildirilmiş olsun! Onu hiç kimse tekrar serbest bırakmasın! Kim onu tekrar serbest bırakırsa, onu cezalandırmak gerekir (?)”

Hititçe metinde *hurkel*- olarak geçen ifade Sedat Alp tarafından “cinayet” Jared Miller tarafından ise “cinsel suç” olarak çevrilmiştir. Hangi anlam kastedilirse edilsin bir kirlilik durumu olduğu ve bunun tüm kenti etkilediği “*Ayrıca kent arkadan yıkansın!*” ifadesinden anlaşılmaktadır. Bir kişinin yapmış olduğu olumsuz eylem tüm kenti tehlike altına sokmuştur. Bu metinde uygulanacak cezanın o kentin geleneğine göre değiştiği anlaşılmaktadır. Ölüm veya sürgün suçunun o toplum içinde

¹² Moyer, J.C. (1969). *The Concept of Ritual Purity Among the Hittites*, Basılmamış Doktora Tezi, Brandeis University, 11-12.

¹³ Hutter, M. a.g.m., 2013, 165.

¹⁴ Alp, S. (2011). *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara, Tübitak Yayınları, 80.; Miller, J. (2013) *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, Atlanta, Society of Biblical Literature, 229.; Karauğuz, G. (2019), *Hitit Tarihi ve İdari Kil Kitaplar*, Konya, Çizgi Kitabevi, 164.

barınmamasına yönelik bir amacı gütmektedir. Bu nedenle de her ne ceza verilirse verilsin kişi asla serbest bırakılmamalıdır. Kim serbest bırakırsa da cezalandırılacaktır.

Kentlerin temizliği sadece manevi anlamda önemsenen bir unsur değildir. Su sarnıcının kirletilmesinin yaptırımı olan bir suç olarak kabul edildiği bir yasa maddesinde yer almaktadır.¹⁵

“Bir kişi bir saklama kabını ya da sarnıcı kirletirse, eskiden [6] şekel gümüş öderdi. (Kabı) kirleten kişi 3 şekel gümüş öderdi ve saray için de 3 şekel gümüş alırlardı. (Ama) şimdi kral sarayın payından vazgeçti, (böylece) sadece (kabı) kirleten kişi 3 şekel gümüş ödemek zorunda...”

Bir direktif metninde de kentin inşası sırasında yapılacak olan kirli su ve temiz su kanallarının boyutlarının nasıl olacağına dair uyarılar mevcuttur. Yine aynı metinde hamamın ve saki evinin kanallarının temizliğinin sağlanması yönünde de uyarılar vardır.¹⁶

Manfred Hutter, Hitit dininde saflık ve kirlilik anlayışını incelediği çalışmasında saflığın toplumsal yapının bir parçası olduğunu, kirliliğin ise tehlike arz eden bir ihlal olduğunu varsayar. Hitit metinlerinde kirlilik, kişinin kült ile ilgili belirli uygulamalara katılmasını engelleyen ve bu nedenle ritüellerle ortadan kaldırılması gereken bulaşıcı bir olgu olarak ele alınmaktadır. Saf olan ile kutsal olan arasındaki ilişki, ilgili Luvi, Hurri ve özellikle de Hitit terminolojisinin semantik analizi temelinde tartışılmaktadır. Araştırma tarihinin arka planına karşı Hutter, *šuppi* teriminde özel bir kültürel saflık kategorisini tercih eder, ancak kutsal ile eşleştirmeyi reddeder. Gündelik saflık, *parkui*, topluma ve onun kültürel sistemine hizmet ederken, *šuppi* kült eylemlerine katılımı mümkün kılar. Kirlilik, kozmik dengeyi tehlikeye atarak bireysel yaşamı olduğu kadar devlet düzenini de tehlikeye atar ve tehdit eder, bu nedenle de ortadan kaldırılması gerekir.¹⁷

Bu nedenle çalışmamızda da Hititlerin temizlik-kirlilikle olan ilişkileri kendi düşünce yapıları bazında ele alınacaktır. Teokratik devlet anlayışına sahip olan Hititlerin temizlik-kirlilik algısı da düzenin devam etmesi esasıyla bağlantılıdır. Bir kişinin kendi

¹⁵ Hoffner, H. (1997). *The Laws of the Hittites*, Brill, 34.

¹⁶ Alp, S. (2011). Hitit Çağında Anadolu, Ankara, Tübitak Yayınları, 78.

¹⁷ Hutter, M. a.g.k., 2013, 161-166.

iradesiyle ya da iradesi dışında bir nedenden dolayı kirlenmesi tanrıların öfkesine neden olabileceği için bu hususa azami özen gösterilmiştir. Ülkenin başına gelen herhangi bir salgın ya da doğal felaket; kişilerin yaşadığı hastalıklar, musibetler veya sıkıntılar hep kirlenmenin sonucu olarak algılanmış ve bunun neticesinde bu kirlilikten arınma gerekliliği hissedilmiştir.

Fiziksel kirliliklerin aksine, cinayet, yalancı şahitlik, hırsızlık ve büyü gibi suçların neden olduğu kirlilik sıradan bir yıkanma ile giderilemez, ancak özel arınma ve kurban ayinleri ve dualarla giderilebilir. Ancak bu, suçlunun bu yargılamalar yoluyla cezadan kurtulacak şekilde suçtan arındırıldığı anlamına gelmez. Aksine, suçlar hem insani hem de ilahi otoriteler tarafından cezalandırılır; ceza ölüme kadar uzanabilir ve suçlunun kendisine olduğu kadar akrabalarına ve soyundan gelenlere de uygulanabilir. Arınma ve kurban törenleri ile dualar, insani ve ilahi kovuşturma tarafından verilen cezanın ötesine geçer ve suçtan etkilenen kişileri kirlilikten arındırarak, suçun neden olduğu ilahi gazabı yatıştırarak ve insanlar ile tanrıları uzlaştırmak bunu tamamlar. Buna göre, bize yazılı olarak aktarılan ritüeller, kirliliği gidermek ve tanrıları yakarışlar ve kurbanlar yoluyla yatıştırmak için yapılan ayinlerden oluşur. Bu ritüeller bağlamında kirlilik, kişinin yıkanarak, soyunarak, taranarak kurtulabileceği ve daha sonra özel ritüel eylemler ve kullanılan malzemeler aracılığıyla ya toprağa gömülerek veya bir araç/hayvan vasıtasıyla uzaklaştırılabilecek bir varlık olarak sunulur.¹⁸

Temizlik sadece karşılaşılan sıkıntılardan kurtulmak için kavuşulması gereken bir durum değildir. Tanrıları kızdırmamak için de tanrıların sunularını hazırlayanların, sunanların ya da tanrıya ait bir töreni yönetenlerin de temizliğe azami özen göstermesi gerekmektedir. Bu temizlik kişisel temizlik olabildiği gibi tanrıların yemeklerinin ve eşyalarının da temizliği olabilmektedir.

Hitit arşivlerinden çıkan metinlerin büyük çoğunluğunun dini metinlerden oluşması onların dine karşı gösterdikleri hassasiyeti göstermesi açısından önemlidir. Tanrının hizmetlerinin devamlı ve ihtimam gösterilerek yapılması onun hizmetkarları olan insanlardan memnun olmasına vesile olmakta ve onların refahını, huzurunu devam ettirebilmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden tanrının gazabının ve

¹⁸ Christiansen, B. (2013). “Reinheitsvorstellungen und Entsühnungsriten bei den Hethitern und ihr möglicher Einfluss auf die biblische Überlieferung”, *Biblische Notizen*, 156, 139.

uzaklaşmasının en önemli sebeplerinden birisi olan temizliğin ihlali asla düşünülmemesi gereken bir husustur.

Temizliğin bu denli önemli olduğunu öğrendiğimiz Hititlerin bu yönüyle ilgili teferruatlı bir çalışma yeterince yapılmamıştır denilebilir. Temizlik /Arınma, ister dini ister gündelik amaçlarla olsun insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Eskiçağ kavimlerinde de bu durum aşağı yukarı aynıdır. Ama özellikle Eski Yakındoğu kavimlerindeki temizlik anlayışına dair yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu Eski Ahit odaklı olmaları nedeniyle Mezopotamya üzerine yoğunlaşmıştır. Hititlerde ve Hitit dinindeki yeri bakımından temizlik kavramı sadece bir iki satırda yer bulmaktadır. Hititlerin temizliğin karşıtı olarak kullandıkları *papratar* (kirlilik, pislik) kelimesine %95 oranında ritüel metinlerde rastlanması “her şey zıttı ile kaimdir” ilkesince temizliğin Hitit dinindeki yerini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁹ Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu ilk dönemlerde dilbilimsel açıdan olanlardır. Metinler yakın dönemde keşfedilip deşifre edildiğinden bu anlaşılabilir bir durumdur. Bu konudaki makale ve kitapların çok azı özellikle saflık konusuna yöneltilmiştir ve hatta bunlar, ritüel eylemlerin altında yatan nedenleri araştırmaktan ziyade çoğunlukla arınma ritüellerini betimlemektedir.²⁰ Hititlerin temizlikle ilişkisine dair çalışmalar yapıldıysa da bunlar spesifik bir durum çerçevesinde kalmıştır.²¹

¹⁹ Ünal, A. (1992). “Ritual Purity Versus Physical Impurity in Hittite Anatolia: Public Health and Structures for Sanitation According to Cuneiform Texts and Archaeological Remains”, *Uluslararası Birinci Hititoloji Kongresi Bildirileri* (19-21 Temmuz 1990) [1992]: 121.

²⁰ Bu konudaki bazı çalışmalar için bkz. Goetze, A.(1957). *Kulturgeschichte Des Alten Orients*, Kleinasien, München.; Gurney, O. R. (2001). *Hititler*, çev. Pınar Arpaçay, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.; Sommer, F.-Ehelolf, H., “Das Hethitische Ritual des Papanikri Von Komana (KBo V 1:Bo 2001)”, *Boğazköi Studien* 10, Leipzig 1924, 1-99. ;Goetze A. (1938). “The Hittite Ritual of Tunnawi”, *Cooperation with E. H. Sturtevant, American Oriental Series* 14. New Haven Connecticut.; Sturtevant, E. H.-Bechtel, G. (1935). *A Hittite Chrestomathy*. Philadelphia: Linguistic Society of America University of Pennsylvania.; Friedrich, J., (1928-1929), “Reinheitsvorschriften für den hethitischen König”, *MAOG* 4, Leipzig.; Vieyra, M. (1939). “Rites de purification hittites”. *Revue as l’histoire des religions*. 119, 121-153.

²¹ Bu konudaki bazı çalışmalar için bkz. Moyer, J.C. (1969). *The Concept of Ritual Purity Among the Hittites*, Basılmamış Doktora Tezi, Brandeis: Brandeis University.; Engelhard, D.H.(1970). *Hittite Magical Practices: An Analysis*, Basılmamış Doktora Tezi. Brandeis: Brandeis University, ; de Martino, S. (2004). “Purità dei sacerdoti e dei luoghi di culto nell’Anatolia ittita.” *Orientalia* 73 348–362.; Ünal, A. (1992). “Ritual Purity Versus Physical Impurity in Hittite Anatolia: Public Health and Structures for Sanitation According to Cuneiform Texts and Archaeological Remains”, *Uluslararası Birinci Hititoloji Kongresi Bildirileri* (19-21 Temmuz 1990) [1992]: 186-207.; van den Hout, T.P.J. (1998) *The Purity of Kingship. An Edition of CTH 569 and Related Hittite Oracle Inquiries of Tuthaliya IV*, (DMOA 25). Leiden: Brill,. Arkeoloji ve Sanat.; Bozgun, Ş.- Savaş Ö. S. (2017)“CTH 676: Nerik Kenti ‘Arınma Ritüeli’”. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, (11)1, 75-96.; Klinger, J. (2002). “Arınma Ritüelleri ve Kötülükleri Defetme Büyüleri”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu. 1000 Tanrılı Halk*, 456-458

Bu çalışmayla, daha önce bütüncül bir şekilde ele alınmayan Hitit dininde temizlik anlayışı, temizlik yöntemleri ve temizlik araçları konularını geniş ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmanın amacı, Hititler için temizliğin ne anlam ifade ettiğini, onlar tarafından oluşturulan çivi yazılı belgeler ışığında anlamaya çalışmaktır. Tek yönlü bir bakış açısından uzaklaşabilmek için sadece dini metinler değil, idari, kanuni ve mitoloji metinleri de incelenmiştir. Bu metinler öncülüğünde aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- Hititler için temizlik nedir?
- Temizliğin manevi ve maddi yönü aynı düzeyde mi öneme sahiptir?
- Temizlik bir kere sağlandıktan sonra bozulabilir mi, bozulabilirse yeniden elde etmek mümkün müdür?
- Temizliğin bozulduğu durumlar nelerdir?
- Temizliği yeniden elde etmek için yapılması gerekenler nelerdir?
- Maddi ve manevi temizlik ortak bir noktada buluşmakta mıdır?
- Temizlenme için kullanılan yöntemler nelerdir?
- Manevi temizlenmenin tanrıları memnun etmede yeterli olmadığı durumlar var mıdır?

Belgeler, temizlikle ilgili kavramların (saflık, kirlilik, yıkama vb.) taranması şeklinde incelenmiş, metinlerdeki ilgili yerlerden Hititlerin anlayışına dair ipuçları elde edilmiştir. Bu ipuçlarından Hitit toplumunda temizliğin gerekliliği, sürdürülebilir olup olmadığı, temizliği sağlamak için gerekli olan uygulamalar, kirliliğin etkileri ve kirlilikten kurtulma yollarının neler olduğu derlenmeye çalışılmıştır.

Farklı belge grubundan metinler ortak başlıklar altında kategorize edilerek tezin başlıkları oluşturulmuştur. Tez çalışması Giriş ve Sonuç haricinde iki ana başlık altında toplanmıştır. Birinci bölüm, “Tanrı’nın, Kral-Kraliçe’nin ve Görevlilerin Temizliği” başlığı adı altındadır. Bu bölüm “Tanrı’nın Temizliği”, “Kral ve Kraliçe’nin Temizliği” ve “Görevlilerin Temizliği” şeklinde olmak üzere üç alt başlıktan meydana gelmektedir.

“Tanrı’nın Temizliği” bölümünde bayram, direktif, fal, dua ve ritüel metinlerinde yer alan Tanrı’nın temizliğine dair bilgiler derlenmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu metinler incelendiğinde tanrının temizliğine dair hususların iki ana kaygı neticesinde ortaya çıktığı belirlenmiştir. Bu kaygılardan birincisi; daha çok bayram ve ritüel metinlerde karşımıza çıkan ve doğrudan tanrının temizliğini sağlama amacıyla yapılan fiziksel temizlik uygulamalarıdır. Bu uygulamalar, tanrının heykelleri, huwaşi taşı, sunak ve yine tanrıyı temsil eden güneş kursları gibi eşyaların su veya farklı arındırıcı maddelerle temizlenmesi şeklindedir. Buradaki amaç tanrının bir nedenden dolayı kirlenmesine neden olan durumdan kurtarılmasıdır. Çoğunlukla da fiziksel bir kirliliği arındırmaktadır. Tanrının temizliğine dair ikinci kaygı ise onun mevcut olan temizliğinin çeşitli dış etkenlerle bozulmasının önüne geçme girişimidir. Bu bölümde faydalanan metin grupları başta direktif metinleri, fal metinleri, kanuni metinlerdir. Burada öncelikli amaç tanrının kirlenmesine engel olmaktır. Ancak bir kirlenme meydana geldiyse de bunun nedeni fal uygulamalarıyla belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu bölümde de tanrının yiyeceğinin hazırlandığı ve sunulduğu kapların temizliğinden bulunduğu yerin temizliğine, ona yaklaşanların temizliğinden ona hizmet edenlerin temizliğine kadar birçok farklı önlemin alındığı göze çarpmaktadır.

“Kral ve Kraliçe’nin Temizliği” kısmında da direktif metinleri, bayram metinleri, dua metinleri, fal metinleri ve kanun metinleri ve ritüel metinlerinde onların temizliğine dair bilgilere rastlanmaktadır. Kral ve kraliçe bayram törenlerinin yönetilmesinde çoğu zaman beraber olmaları nedeniyle bu metinlerde karşılaşılan temizlik unsurları aynıdır. Ritüel metinler ve fal metinlerinde de çoğunlukla ortak bir kaygıyı paylaştıkları için beraber yer bulmaktadırlar. Ancak Kral, ülkenin yöneticisi olduğu ve onun başına gelebilecek herhangi bir kirlilik unsuru ülkenin selametini etkileyeceği için onun için özel önlemler alınmıştır. Bu tür örneklerle saray görevlilerine yönelik direktif metinleri ve kanun metinlerinde rastlanmaktadır. Bu önlemler, onun karşısına çıkan kişilerin temizliğinden ona hizmet edenlerin temizliğine, giyeceği kıyafetin temizliğinden bineceği arabanın derisinin temizliğine kadar birçok başlığı içermektedir.

“Görevlilerin Temizliği”ne dair kısımda dini görevliler, saray görevlileri ve askeri görevliler incelenmiştir. Dini görevlilerin temizliğine dair bilgilere tapınak görevlilerine yönelik direktif metni, bayram metinleri ve fal metinleri aracılığıyla ulaşılmaktadır. Direktif metinlerindeki bölümler daha tanrının temizliğini koruma

amaçlıdır. Bayram metinlerinde de daha çok bir kurban sunumu öncesinde yıkanma şeklinde bir temizlik karşımıza çıkmaktadır. Fal metinlerinde ise tanrıyı kızdıran durumlar araştırılırken tapınak görevlilerinin kirlenebileceği meselelere rastlanmıştır. Askeri görevlilerle ilgili bilgiler ise ritüel metinleri aracılığıyla elde edilmektedir. Saray görevlilerinin temizliği hususu da direktif metninde yer almaktadır ve kralın temizliğini koruma amacı gütmektedir. Askeri görevlilerin temizliğine dair bilgiler sefer öncesi, mağlubiyet sonrası gibi durumlarda ordunun arındırılması için yapılan ritüel uygulamalarında yer almaktadır. Bu bölümde sadece askerlerin değil savaş arabalarına koşulan atların da arındırıldığı görülmektedir.

Tezin ikinci bölümünde ise Hitit toplumunda oldukça sıkça başvuru alan büyü ritüelleri incelenecektir. Bu ritüel metinlerin incelenmesi Hitit halkı arasında temizliğin nasıl algılandığını göstermesi açısından önemlidir. Hititçe metinler incelenerek hangi nedenlerden dolayı başvurulduğu ve bu nedenlerin nasıl yöntemlerle temizlendiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde incelenen ritüellerin temel noktası yapılan çeşitli uygulamalarla ve söylenen büyülü sözlerle herhangi bir kirlilik nedeniyle ortaya çıkan olumsuz durumların ritüeli yaptıran kişiden uzaklaştırılarak o kişinin temizlenmesidir. Bu ritüeller kapsamında hasta bir çocuktan kavga eden aile bireylerine, cinsel iktidarsızlık yaşayan bir adamdan devamlı düşük yapan bir kadına, depresyondan mustarip olan bir adamdan enstest sonucu kirlendiği düşünülen bir adama birçok kişinin ritüel yoluyla tedavi edilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. “Büyü Ritüellerinde Temizlik” adlı bu kısımda ritüeller bazı kategoriler altında incelenmektedir. Bu kategoriler; Kötü dil, kara büyü, hastalık, cinayet, hayvanlarla ilişki, kirli bir şey yedirilmesi vb.’dir.

2. TANRI, KRAL VE KRALİÇE VE GÖREVLİLERİN TEMİZLİĞİ

2.1. Tanrılarının Temizliği

Tanrı, Hitit toplumu için hayatlarının her kademesinde etkisini hissettikleri, oldukça yakın aynı zamanda da karmaşık bir ilişki içerisinde oldukları bir varlıktır. Hititler üzerinde yaşadıkları yeryüzünün ve gökyüzünün tanrının olduğunu kabul etmektedirler. Teokratik bir devlet yönetimi anlayışına sahip olan Hititlerde kral, tanrının lütfu ile Hatti topraklarının yöneticisi olmuştur. Bu düşünce birçok metinde ifade edilmektedir. Bir metin parçası bu düşünceyi somutlaştırır:

CTH 821²²

“[Kral] tanrılarının önünde eğildiği zaman, GUDU rahibi şöyle dua eder: “Tabarna-Kral tanrılarla hoş olsun! Topraklar sadece Fırtına Tanrısıdır ve gökyüzü ile yeryüzünün askerleri sadece Fırtına Tanrısıdır. O, Labarna’yı kral ve yönetici yaptı.”

Bu pasajda da ifade edildiği gibi kral sadece tanrının kudretiyle yönetim gücünü elinde bulundurmaktadır. Tapınak görevlilerine yönelik direktif metninde de tanrı insan ilişkisinin özüne dair ipuçları bulunmaktadır:

CTH 264²³

“İnsan(lar)ın ve tanrılarının ruhen herhangi bir farkı (var mıdır)? Asla böyle bir (fark) yok(tur). (Onlar) ruhen bir(dir). Bir köle beyinin huzuruna çıktığı zaman o yıkanmış ve temiz (elbiseler) giyinmiştir ve ona ya yiyecek verir ya da ona içecek verir. Beyi yiyip içtiğinden ruhen rahatlamış(tır) ve ona (karşı) hoşnutluk duyar. Ayrıca ne zaman o devamlı ihtimam görmüşse (kölesini) suçlamaz. Tanrının ruhu (da) herhangi bir (şekilde) farklı(mıdır)? Eğer, ne zaman kölesi beyini kızdırırsa onu ya öldürürler ya da onun burnunu, gözlerini, kulaklarını yaralarlar ya da onu, karısını, çocuklarını, erkek kardeşini, kız kardeşini, hısmını soyunu ister köle ister cariye (olsun) [yakalar]lar. O zaman adı geçeni öte yana çağırırlar (da) ona hiçbir şey yapmazlar mı? Ne zaman o ölüm cezasına çarptırılırsa tek başına ölmez, soyu da ona katılır.”

²² Taggar-Cohen, A. (2006). *Hittite Priesthood*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, s. 253

²³ Süel, A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s.23-25

Bu pasaj “Hititler için tanrı nedir?” sorusunun tam olarak cevabını vermektedir. Tanrı “efendidir”. Hititlerin tanrılarını antropomorfik olarak düşündükleri birçok araştırmada dile getirilmiştir. Bu pasajdaki “*İnsan(lar)ın ve tanrılarının ruhen herhangi bir farkı (var mıdır)?*” ifadesi bu düşünceyi açıklar niteliktedir. Pasaja göre ruhen rahatlatılmış olan tanrı kendisine hizmet eden insandan hoşnutluk duyar ve onu suçlamaz yani onu cezalandırmaz lakin herhangi bir şekilde bir kızgınlık olursa köle yani insan sadece şahsı dahilinde değil tüm akrabalarıyla beraber cezalandırılır.

Hudut beylerine yönelik bir direktif metninde geçen ifadeler tanrıyla insan arasındaki ilişkiye dair bir başka örnek sunmaktadır:

CTH 261.I²⁴

“Ayrıca tanrılara saygı gösterilsin! Fakat Fırtına Tanrısına (en) çok saygı duyulsun! Eğer bir tapınağın (çatısı) akarsa, onu kale kumandanı ile kaymakam tekrar düzeltsinler! (Tamir etsinler!). Ya da Fırtına Tanrısının hayvan biçimli bir ritonu ya da başka bir tanrının bir (kült) aleti yok olmuştur, onu görmüşse rahipler, merhemli rahipler ve tanrı anaları tekrar yerine koysunlar!”

Bu direktife muhatap olan görevliler “tanrıya saygı göstermeleri” yönünde uyarılmaktadır. Tanrı duyulan saygı devamında gelen ve “tapınakların onarılması”, “tanrının eşyalarının yenilenmesi” gibi görevleri yerine getirmenin gerekçesi olarak görülmektedir.

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı kadarıyla tanrılarının ihtiyaçlarını gidermek ve onları öfkelenmemek önemlidir. Bu anlayış gereği olarak Hititler dünyadaki temel amaçlarını tanrılarını memnun etme üzerine kurmuşlardır. Bu sebeple birçok tanrıdan oluşan bir panteona sahip olan Hititler başta kral olmak üzere, tanrılarının ihtiyaçlarını karşılamak için bazen insan üstü olarak tanımlanabilecek bir çaba göstermektedir.

Bayramlar tanrılarını memnun etmek için başvuru olan temel yöntemlerdendir. Eskiçağ toplumları arasında bayram kutlamalarına Hititler kadar önem veren bir topluluk belki de yoktur denilebilir. Hititlerin emsali bulunmayacak orandaki bayram ritüel metinleri, talimatları onların din anlayışıyla açıklanabilir.²⁵ Hititlerde bayram kutlamalarının bu kadar çok olması ve en ince ayrıntısına kadar kutlanmaya çalışılmasının ana nedeni

²⁴ Alp, S. a.g.k., 2011, 80; Miller, J. a.g.k., 2013, 227.

²⁵ Haas, V. (1994). *Geschichte der Hethitischen Religion*, Leiden; New York; Köln: Brill, 674.

tanrıları memnun etme çabasıdır. Tanrılar memnun olursa ülke memnun olur. Ürünler bereketli, hayvanlar besili, düşmanlar yenilgi içinde ve kral ve onun ailesi sağlıklı, geniş ve ülkeye hakim bir şekilde hayat devam eder.²⁶ Bayramlar zamanında ve istenilen şekilde kutlanmazsa da yukarıda bahsedilenlerin tam tersi bir durum meydana gelir. Bu durum elbette ki baş rahiplik görevini uhdesinde bulunduran kralın ve onun talimatlarıyla yönlendirilen görevlilerin bu konuda oldukça hassas olmalarını gerektirmektedir. İşte bu nedendendir ki her bayramın nasıl kutlanacağına dair çok ayrıntılı festival metinleri bulunmaktadır.²⁷

Metinler incelendiğinde içerisinde çeşitli ritüeller barındırdığı, kurban sunumları yapıldığı ve kült gezileri düzenlendiği görülmektedir. Bayramlar belli bir takvim düzenine göre kutlanır.²⁸ Hitit bayramlarının sayısı yüz altmış beş gibi büyük bir sayıya tekabül etmektedir ve bu sayı resmi ajanda da kayıtlı olandır. Bunun haricinde resmî belgelere kaydedilmeyen yerel bayramların da bulunduğu bilinen bir gerçektir.²⁹ Hitit bayramlarının her yıl düzenli olarak kutlanan bir kısmına “sabit bayramlar” denilmektedir. Kimileri ise daha seyrek olarak söz gelimi altı ya da dokuz yılda bir kutlanır. Hitit kült takviminin önemli yıl dönümleri ilkbahar ve sonbahar başlangıçlarıdır bu durum her tarım toplumunda olduğu gibi tarımsal üretim dönemleridir ve ürünlerin verimli olmasından sorumlu tanrıları memnun etmek için bayramlar bir vesiledir. Bu dönemlerde AN.TAH.ŞUM^{SAR}, nuntarriyaşa, KI.LAM ve purulliya bayramları kutlanmaktadır.³⁰

Daha önce de bahsedildiği gibi bayramları kutlamak tanrıların memnuniyetini sağlamak için gereklidir, herhangi bir şekilde aksatılması da memnuniyetsizliğe sebebiyet vermektedir. Tabi ki bu memnuniyetsizliğin sonuçları da olacaktır. Bu konudaki ciddiyetin anlaşılması için güzel bir örnek “Tapınak Görevlilerine Yönelik Direktifler”de yer bulmaktadır:

²⁶ Haas, V. a.g.k.,1994. 675.

²⁷ De Martino, S. (2003). *Hititler*, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Ankara, Dost Kitabevi, 93.

²⁸ Dinçol, A. M. (1982). “*Hititler*”. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, Görsel Yayınlar, 86.

²⁹ Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Ankara, Dost Yayınevi, 204.

³⁰ De Martino S., 2003, s.93; De Martino, S. (2002). “Hitit İmparatorluğu’nda Kült ve Bayram Kutlamaları: Din-Devlet Bağımlılığının Aleni İfadesi”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: Bin Tanrılı Halk, Die Hethiter Und Ihr Reich, Das Volk Der 1000 Götter*,(edt. Wenzel Jacob),Deutschland: Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu, 447.

“Ayrıca sizler tapınak adamlarıdır. Eğer bayramları, bayramın zamanında kutlamazsanız, ilkbahar bayramını sonbaharda kutlarsanız, sonbahar bayramını ilkbaharda kutlarsanız, bayramın tam kutlama zamanı geldiğinde, onu (bayramı) kim kutlayacaksa ve siz rahiplere, merhemli rahiplere, tanrı analarına, tapınak adamlarına gelirse, sizin eteklerinize kapanırsa (ve şöyle derse): ‘Önümde hasat zamanı ya da düğün ya da yolculuk ya da başka herhangi bir sorun var. Bana destek olunuz. Bahsettiğim konu yeter ki şimdilik bitsin. Bahsettiğim bu konu bittiği zaman bayramı aynı şekilde kutlayacağım.’ O insanın isteğine (göre) hareket etmeyiniz. O (insan) size kötülük yapmasın (fenalık getirmesin) ve siz tanrıların isteğiyle alışveriş yapmayın. Eğer size o insan kötülük ederse ve siz alışveriş yaparsanız tanrılar gelecekte sizden intikam alırlar. Onun için size, canlarınıza, karılarınıza, çocuklarınıza hizmetkarlarınıza kötülükte bulunurlar. Bu bakımdan tanrıların isteğine göre hareket ediniz. Ancak o zaman ekmek yersiniz, su içersiniz ve ev kurarsınız. O insanın isteğine göre hareket etmeyiniz. Ölümü satmayınız ve ölümü satın almayınız.”

Bu metin bayramların zamanında kutlanması gerektiğinin önemini vurgulaması açısından ilgi çekicidir. “Önümde hasat zamanı ya da düğün ya da yolculuk ya da başka herhangi bir sorun var. Bana destek olunuz. Bahsettiğim konu yeter ki şimdilik bitsin.” ifadesi kişinin ne kadar önemli bir işi olursa olsun önceliğinin her zaman bayramları kutlamak olduğunu gözler önüne sermektedir. Ne hasat ne düğün ne de yolculuk bayram kutlamasının ertelenmesi için geçerli bir sebeptir. Bu kişi bayram kutlamasının ertelenmesini talep etmektedir. Eğer bu talebe rahipler tarafından olumlu bir karşılık verilirse bu durum “tanrıların isteğiyle alışveriş yapma” olarak nitelendirilmekte ve tanrıların bunun intikamını alacağı belirtilmektedir. Bu intikam sadece tapınak görevlilerine değil onların karılarına, çocuklarına ve hizmetkarlarına da yönelik olacaktır. Bayramların zamanından kutlanmasının önemine dair belki de en çarpıcı örnek kralın bayram kutlaması için seferi yarım bırakmasıdır.³² II. Murşili’nin yıllıklarında bu durum şöyle ifade edilmektedir:

³¹ Süel, A. a.g.k., 1985, 47-51.

³² Bryce, T. a.g.k., 2003, 205.

*“Bahar geldiği zaman, Hatti’nin Fırtına Tanrısı ile Zippalanda’nın Fırtına Tanrısı’nın onurlarına yapılan Purulli- Bayramı’nı kutlamış olmama rağmen, Tanrı Lilwani onuruna yapılan Hešti- evindeki Purulli- Bayramı’nı kutlamamış olduğum için Hattuša’ya geri döndüm ve Hešti- evindeki Purulli- Bayramı’nı kutladım.”*³³

Elbette ki bu durum her zaman böyle olmamıştır. II. Murşili’ye ait metinde babası Šuppiluliuma’nın bayramlara yaklaşımına dair bilgi verilmektedir.

CTH 63³⁴

“Babam ise, Mitanni Devleti’nin içinde sürekli (toprak) işgal ettiğinden garnizonda kaldı (ve) beyçem Arinna’nın Güneş Tanrıçası’nın bayramları kutlanmadı.”

Murşili, vebanın nedeninin babasının bayramları kutlamayı ihmal etmesine bağlamaktadır. Murşili’nin vebadan kurtulmak için yaptığı dualardan birisinde geçen bayramlara dikkat ettiğine dair ifade, onun tanrıların kızgınlığını ortadan kaldırıp vebadan kurtulabileceği düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir. Görülüyor ki Murşili babasının hatasından ders çıkarmış ve ülkenin selameti için doğru olduğunu düşündüğü şeyi yapmıştır.

*“Sonra (tanrıların) bayramlarını sık sık yaptığım zaman bütün tanrıların önünden ve arkasından gittim. (Yalnız) bir tanrının tapınağına (ayak) basmadım (koymadım). Salgın yüzünden bütün tanrılara tekrar tekrar dua ettim. (Onlara) adaklar sundum! (Tanrılar, efendileri) m beni işitin! (Hatt)i (ülkesinden) salgını (kovun!) (Hattu)sa [.] yapamaz! (Hangi nedenle Hatti) halkı devamlı ölüyorsa, (o ya fal ile sap)tansın ya da onu (rüyada göreyim ya da tanrısız irşada ulaşmış bir ki)şi söylesin! Tanrılar beni (işitmediler.) Hatti (ülkesi içinde) salgın iyileşme(di. Hatti ülkesi çok baskı altın)da kaldı.”*³⁵

Yukarıdaki örnekler bayramların kutlanmasının hayati önem taşıdığını göstermesi yönünden önemlidir. Hitit arşivlerinde bayram ritüelleri ile ilgili belge sayısı oldukça fazladır. Bu metinlerin içeriğine bakıldığında yapılacak işlemlerin en ince detayına kadar hatta bazılarında günü gününe kaydedildiği görülmektedir. Törene kimin

³³ Reyhan, E. (2016). “Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri”, *Turkish Studies* ,11(16), 100.

³⁴ Alparslan, M. (2006). *II. Murşili ve Dönemi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi,50.

³⁵ Alp, S. a.g.k., 2011,128 vd.;

katılacağından giyilecek kıyafetlere, sunulacak kurban türünden söylenecek ilahilere kadar detaylı bir anlatım vardır.³⁶

Elbette ki tanrılara hizmetin tek nedeni onlara karşı duyulan korku değildir. Birçok krala ait metinlerde tanrının desteğine de vurgu vardır:

CTH 61³⁷

“Babamın tahtına oturduğum(dan bu yana) on yıldır kiralım. On yıl içinde kendi ellerimle bu düşman ülkeleri zapt ettim: Düşman ülkelerinin prenslerini ve beylerini (askerlerim) sürekli olarak yendiler; onlar yok (artık). Sahibem Arinna kentinin güneş tanrıçası (gerekenleri) sürekli bana verip (bahşediyor) ve (ben de gereken ne ise) yerine getiriyorum ve söylüyorum.”

II. Murşili'nin faaliyetlerinin anlatıldığı bu metin parçasında hükümlanlık yaptığı on yıllık süre içerisinde düşman ülkelerini yenmesi için Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın daima ona yardım ettiğinden bahsetmektedir.

Bir bayram metninde de tanrının krala desteğine bir atıf vardır:

CTH 628³⁸

“[Kent kapısının] karşısında (ve) tanrının huzurunda harp çalan ve üç kişiden oluşan bir grup, savaşıyormuş gibi yere eğilir ve Fırtına Tanrısı ile bir savaş gösterisi yapar. ... Yukarıda damda durmakta olan bir purapşi- rahibi krala karşı zafer müjdesini (?) şöyle ilan eder: “(Ey) kral, sakın korkma! Fırtına Tanrısı (senin) düşmanları(nı) ve düşman ülkelerini teker teker sen kralın ayaklarına serecek...”

Hişuwa bayramına ait bu metin parçasında purapşi- rahibi “(Ey) kral, sakın korkma! Fırtına Tanrısı (senin) düşmanları(nı) ve düşman ülkelerini teker teker sen kralın ayaklarına serecek...” ifadeleriyle tanrının desteğinin kralın arkasında olduğunu hatırlatarak kralı yüreklendirmeye çalışmaktadır.

³⁶ Reyhan, E. a.g.m., 2016, 93.

³⁷ del Monte, G.F., (2009), *Le gesta di Suppiluliuma. Traslitterazione, traduzione e commento. L'opera storiografica di Mursili II re di Hattusa*. Vol. I. Pisa., Grémois, J.-P., (1988) “Les Annales décennales de Mursili II (CTH 61, I)”. *Hethitica* 9, 7–145.; Karauğuz G. (2019), a.g.m., 86.

³⁸ Ünal, A. (2004). “Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Hititlerde ve Çağdaş Eski Anadolu Toplumlarında Müzik, Dans, Eğlence ve Akrobatik Oyunlar”, *I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Ankara, 105.; Arıkan, Y. (2003). “Hitit çivi yazılı belgelerinde şuhha- “(düz) dam, çatı” ve onun dinsel ve sosyal hayattaki yeri”, *Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri*, 6(2), 48.

Hititlere göre tanrı ile insan arasındaki alma-verme ilişkisi tek taraflı mıdır? Yani insanlar tanrıya hizmet eder tanrı da onlara lütuf sunup, kötülük vermez mi? Bu durumun tam da böyle olmadığına dair örnekler mevcuttur. II. Murşili'nin yine salgının ortadan kaldırılmasına dair bir duada geçen ifadeleri tanrılarla ilişkilerin “karşılıklı fayda esasına”³⁹ dayalı olduğunu göstermektedir:

CTH 378.1⁴⁰

“... salgın ile Hatti ülkesini baskı altında tuttuğu sürede (kurban ekmeği ve kurban içkisi verenler) efendilerim tanrılara kurban ekmeği ve kurban içkisini sunmaya devam ettiler. Hatti ülkesini salgın ile ağır baskı altında tuttuğundan ve salgından (devamlı ölümler olduğundan) eğer arkadan (salgını) kaldırmazsa ve ölümler devam ederse, zaten az kalmış olan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları da ölürlerse, artık hiç kimse size kurban ekmeği ve kurban içkisi (sunamayacak!) (Tanrılar, efendilerim, salgına karşı? size) sunduğum kurban ekmeğini ve kurban içkisini kabul edin! Size görüneyim! (Hatti ülkesinden) salgını kovun! Zaten az (kalmış olan) bu kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucularınızı baskı altında tutmasınlar! Onlar artık devamlı surette ölmesinler! Size (her zaman) (kurban ekmeği) ve kurban içkisi sunsunlar!”

Bu metinde, salgın neticesinde ölümlerin artmasıyla artık tanrıya kurban ekmeği ya da içkisi sunucularının sayılarının azaldığı ve bunun önüne geçmek için de “(Hatti ülkesinden) salgını kovun! Zaten az (kalmış olan) bu kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucularınızı baskı altında tutmasınlar! Onlar artık devamlı surette ölmesinler! Size (her zaman) (kurban ekmeği) ve kurban içkisi sunsunlar!” ifadesi ile hayat bulan - tanrılara uyarı niteliğinde- bir hatırlatma yer almaktadır.

Yine II. Murşili'ye ait ve daha önce bahsettiğimiz “*Sahibem Arinna kentinin güneş tanrıçası (gerekenleri) sürekli bana verip (bahşediyor) ve (ben de gereken ne ise) yerine getiriyorum ve söylüyorum.*” ifadesi de örnek olarak gösterilebilir. Buradaki anahtar cümle belki de “(ben de gereken ne ise) yerine getiriyorum ve söylüyorum” ifadesidir. Bu metinde yerine getirilmesi gereken şeyin ne olduğuna dair açık bir bilgi yoktur. Ancak belki bir dua metni bize bu konuda yol gösterebilir:

³⁹ Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 78.

⁴⁰ Singer, I. (2002). Hittite Prayers, Society of Biblical Literature : 63;Alp, S. a.g.k., 2011:130

CTH 375⁴¹

“Büyük kral Arnuwanda ve büyük kraliçe Ašmunikal (şöyle) söyledi; Arinna’nın Güneş Tanrıçasına, sade ce Hatti ülkesi size, tanrılara karşı, arınmış tertemiz bir ülke. Temiz büyük (ve) hoş tadı olan kurbanları biz size sadece Hatti ülkesinde vermeye alıştık. Size, tanrılara biz sadece Hatti ülkesinde saygı göstermeye alıştık. Siz, tanrılar tanrısal içgüdünüzle biliyorsunuz ki, daha önce hiç kimse tapınağınızla bizim gibi ilgilenmedi... Ayrıca sizin, tanrısallığın vücudunda eski olan altından ve gümüşten heykelleriniz ve eski olan tanrılarının aletleri hiç kimse tekrar bizim gibi yenilemedi. Ayrıca hiç kimse size sunulan kurbanlarda ritüel temizliğe bu kadar önem göstermedi ve günlük, aylık ..., yıllık kurban ve bayramları size hiç kimse armağan etmedi.”

Arnuwanda ve Ašmunikal çiftinin Kaška saldırıları neticesinde Arinna’nın Güneş Tanrıçasına yaptıkları duaya ait metinden anlaşıldığına göre tanrılar için gerekli olan öncelikle “saf bir ülke”, “saf, büyük ve hoş tadı olan kurbanlar”, “saf ayinler” ve “günlük, aylık, yıllık bayramlar”.

Bu metinler bize muhtaç olanın her zaman insan olmadığını göstermektedir. En azından Hitit düşüncesinde böyle bir algının varlığını göstermesi açısından önemlidir. Sadece dua metinlerinde değil mitoloji metinlerinde de tanrılarının ihtiyaçlarının karşılanması hususunda insanın gerekliliğine vurgu vardır:

CTH 348⁴²

“Bilgelığın kralı EA, tanrılarının önünde konuştu ve şöyle demeye başladı: Neden insanoğlunu yok ediyorsun? Onlar tanrılara kurban sunamayacak. Onlar sana tutsu olarak sedir ağacı yakamayacak. Eğer insanlığı yok edersen, onlar artık tanrılara tapmayacak. Artık kimse sana ekmek ve libasyon sunmayacak. Kummiya’nın kahraman kralı Tešup bile sabanı kendisi sıkıca tutacak. Šauška ve Hepat bile kendileri değirmen taşında öğütmek zorunda kalacak.”

Bu metinde de tanrılarının gereksinimleri sıralanarak eğer insanoğlu ortadan kalkarsa birçok ihtiyaçlarının karşılanmayacağı ve hatta temel ihtiyaçları olan “ekmek” üretimi

⁴¹ Murat, L. (2016). *Anadolu’da Kaşkalar*, Ankara, Hel Yayınları, 40.

⁴² Hoffner, H. (1998). *Hittite Myths*, Atlanta: Society of Biblical Literature, 52.; Yiğit, T.- Tuncer, H. (2023). “Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Değirmen (E^{NA}₄ARA₅) ve Öğütme Taşı (N^{NA}₄ARA₅)”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 17(1), 240-241.

için gerekli olan ürünlerin hazırlanması aşamalarının da tanrılar tarafından yapılmak zorunda olacağı belirtilmektedir.

İster korkudan ya da saygıdan isterse de tanrının desteği ya da karşılıklı menfaat düşüncesinden olsun daha önce de bahsedildiği gibi Hititliye düşen görev tanrısı memnun etmektir. Bu memnuniyetin temel şartlarından birisi de tanrının temizliğine ihtimam gösterilmesidir.

Bu çalışma kapsamında da tanrılarla insanların ilişkisi “temizlik” anlayışı yönünden irdelenmiştir. Tanrının kutsiyeti ve dolayısıyla onun manevi temizliği kozmos denilen ve evrenin düzenini sağlayan sistemin garantisidir. Eğer bu kutsiyete en ufak bir saldırı olursa bu düzen bozulur ve yeryüzünde ve insanların hayatında kaos meydana gelir. Tanrının memnuniyetini sağlamadaki çabanın ana nedeni bu sistemin herhangi bir bozulma yaşamadan varlığını sürdürebilmesidir. Başta tapınak görevlilerine yönelik direktif metni olmak üzere, bayram, dua, fal ve ritüel gibi birçok metinde tanrının doğrudan ya da dolaylı temizliğine dair bilgilere rastlanmaktadır. Bazı metinlerde kişilerin, eşyaların ya da mekanların temizliğinin de dolaylı olarak tanrının temizliği ile ilgili olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu tür örneklerle ilgili başlıklarda değinilecektir.

Tanrının temizliği. Bu kavram günümüz düşünce yapısıyla belki de bize bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü Tanrı, günümüz düşüncesinde her şeyin kontrolünü elinde tutan yüce bir varlıktır. Böyle bir varlığın kirlilikten uzak olduğu düşünülmektedir. Ama metinler incelendiğinde durumun Hititlerde böyle olmadığı görülmektedir. Çünkü daha önce de bahsedildiği gibi tanrılar insanlara benzer özellikler taşımaktadır. Böyle bir düşünceye göre de tanrının da kirlenebileceği fikri oldukça anlaşılabilir. Tanrının kirlenebileceğine dair bir örnek bir fal metni aracılığıyla bize ulaşmaktadır:

CTH 569⁴³

“....Urhi-Tešup’un bedduasından krallığın tanrılarını, krallığın yerlerini ve tahtlarını temizleyecekler...”

⁴³ van den Hout, T.P.J. (1998). *The Purity of Kingship. An Edition of CTH 569 and Related Hittite Oracle Inquiries of Tuthaliya IV*. (DMOA 25). Leiden: Brill, 186.187 Karauğuz, G. (2021a). *Hititlerde Fal ve Kehanet*, Konya, Çizgi Kitabevi, 131.

IV. Tuthaliya dönemine ait olduğu düşünülen bu fal metninden açıkça anlaşılmaktadır ki bu beddua krallığın tanrılarının da kirlenmesine neden olmuş ve bu kirliliğin temizlenmesi gerekmektedir.

Bu düşünceye örnek olabilecek bir ize Kayıp Tanrı Telipinu mitosunda da rastlanmaktadır:

CTH 324⁴⁴

“...Tanrı kirlilik (papratar) yüzünden uzağa kaçtı ve eğer gökyüzüne gittiyse, eğer dağa gittiyse, eğer denize gittiyse, eğer yedi yola gittiyse ...”

Bu pasajda tanrının uzaklara gitmesine neden olan durum açıkça ifade edilmiştir; kirlilik. Reyhan’a göre Tanrıyı bu kirlilik durumundan arındırmak için “Tanrıyı geri döndürme ritüeli yapılmaktadır.”⁴⁵

Hititlerde tanrının kaybolması yaygın bir motiftir. Kaybolan tanrı yanında bolluğu bereketi ve iyiliği de götürür. Mitolojik metinlerde kaybolan tanrının üzerindeki olumsuz özellikler yapılan çeşitli uygulamalarla temizlenmektedir. Kayıp Tanrı Telipinu mitosuna ait bir metin yerinde tanrıyı geri döndürmek için yapılan işlemlere rastlanmaktadır:

CTH 324⁴⁶

“Burada ^{GIŠ}liti bulunur. O, sen Telipinu’nun ruhunu yağlasın. Malt ve bira ekmeği ruhta nasıl birleştirilirse, Telipinu senin ruhun da bu ölümlülerin sözleri ile aynı şekilde birleştirilmiş olsun. Buğday nasıl temiz ise Telipinu’nun ruhu da aynı şekilde temiz olsun. Bal nasıl tatlı ise, yağ nasıl yumuşak ise Telipinu’nun ruhu da aynı şekilde tatlı olsun ve aynı şekilde yumuşak olsun.”

Bu pasajda tanrının seveceğine inanılan yiyecekler, yağlar onun ruhundaki olumsuz öğeleri bertaraf etmek için kullanılmaktadır. Öncelikle bu sevilen maddelerle tanrının geri dönüşü sağlanmaya çalışılmakta ve “bal nasıl tatlı] [ise], yağ nasıl yumuşak ise, Telipinu’nun ruhu da aynı şekilde tatlı olsun ve aynı şekilde yumuşak olsun”

⁴⁴ Reyhan, E. (2016). “Hitit arşivlerinde Kizzuwatna kökenli “Tanrıları Çağırma Ritüelleri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35(60), .2-3; Reyhan, E. (2012), “Eskiçağ Anadolu Mitoslarından Bir Örnek: Hititlerde Kayıp Tanrı Telipinu Mitosu”, *Ömer Çapar’a Armağan*, Ankara, s.247.

⁴⁵ Reyhan, E. a.g.m., 2016, 3.

⁴⁶ Reyhan, E (2009). “The Missing God Telipinu Myth: A Chapter from the Ancient Anatolian Mythology”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(45), 90.

ifadesinden de anlaşıldığı üzere bu maddelerle tanrı arasında benzerlik kurularak tanrının ruhunu etkileyen bütün olumsuzluklar pozitif hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Metnin devamında gelen tanrıyı arındırma işlemine dair ayrıntılar devam etmektedir:

“Telipinu öfkeyle geldi. O şimşek ile birlikte gürledi. Aşağıda kara toprakla mücadele eder. Kamruşepa onu gördü ve kartalın tüyü ile bizzat kendisi hareket etti. O, kızgınlığı kaldırdı. O, öfkeyi kaldırdı. O, günahı kaldırdı. O, küskünlüğü kaldırdı.”⁴⁷

“Ve ben, Telipinu’nun üzerinde, şurasında burasında bir ateş yaktım. (Tekrar) şurasında burasında ateş yaktım. Ve kötülüğü sen Telipinu’nun vücudundan aldım. (Hatta) onun günahını aldım. Onun kızgınlığını aldım. Onun hiddetini aldım. Onun dargınlığını aldım. Onun asabiyetini aldım” dedi⁴⁸

Tanrı gelmiştir ama öfkeli ve öfkesi bir şimşekle somutlaşmıştır. Bu şimşegi fark eden Kamruşepa bizzat onun yanına giderek onu arındırmak için ateşi kullanır. Bu ateş sayesinde onun üzerindeki kötülüğü günahı, kızgınlığı ve birçok olumsuzluğu alır.

Metnin devamındaki ifadeler olumsuzlukların gönderileceği yer ile ilgili bilgi barındırmaktadır:

“Kötülük, öfke, [günah], asabiyet ve küskünlük gitsin. Ancak o, (ekilerek) çiçeklenmiş tarlaya, ormana ya da bahçeye gitmesin: O, karanlık toprağın altına gitsin. Karanlık toprağın altında demirden fiçılar vardır. Kapakları kurşundandır. İçine giren bir daha geri çıkamaz. O, içeride mahvolur. Böylece Telipinu’nun kötü hiddeti, öfkesi, günahı, küskünlüğü, kötü dili ve kötü baskı onların içine gitsin ve tekrar yukarı çıkmayın, içinde yok olsun.”⁴⁹

Uzaklaştırılması gereken olumsuzluklar “kötülük, öfke, [günah], asabiyet ve küskünlük”tür. Bu olumsuzluklar tarlaya, ormana ya da bahçeye gitmemelidir. Onların gideceği yer kapakları kurşundan olan demir fiçilerdir ve bu fiçiler kara toprağın altındadır. Kara toprak diye adlandırılan yer bu bölümün son kısmında değineceğimiz yer altı tanrılarının yaşadığı yerdir. Bütün olumsuzluklar yer altında bu tanrıların

⁴⁷ Reyhan, E. a.g.m., 2009, 91.

⁴⁸ Karauğuz, G. (2021b). Hitit mitolojisi, Konya, Çizgi Yayınevi, 69.

⁴⁹ Karauğuz, G. a.g.k., 2021b, 74.

gözetiminde hapsedilir. Eğer tanrılar kızdırılırsa bu olumsuzluklar yer yüzüne gönderilerek düzeni bozar.⁵⁰

Farklı bir kaybolan tanrı mitosunda farklı arındırma işlemleri yapılmaktadır:⁵¹

“[O], pınar kraliçesinin temiz: (kutsal) suyunu [getirdi] ve Yukarıdan onu döktü. Bir duman çıktı. Serinleme (ortaya) çıkıp Hannahanna’nın vücuduna girdi. (Böylece) [Hannahanna’nın] öfkesini, hiddetini, [günahını ve küskünlüğünü] onun vücudundan kovdu.”

*“[] çakıl taşı (ve) [su ile sönd]ürüp (şöyle) söyler: ‘Bunları [nasıl çakıl]taşı ile söndürdüysem [Sen Hannahanna’nın kızgınlığı], öfkesi, günahı ve [asabiyeti aynı şekil]de söndürülsün, -paragrafın bu kısmı kırıktır. Paragrafın okunabilen satırları ise şöyledir: - Sen [Hannahanna’nın ruhu, kızgınlığı], öfkesi, günahı ve [asabiyeti] söylediklerimiz gibi aynı şekilde (kaybolmuş) olsun”.*⁵²

Bu sefer kaybolan tanrı Hannahanna’dır. O da Telipinu ile benzer olumsuzlukları yüklenmiştir. Onun üzerindeki bu negatif özelliklerin ortadan kaldırılıp temizlenmesi için kutsal su ve çakıl taşı kullanılmıştır.

Mitolojik metinlerde yer bulan “tanrının ruhunun temiz olması” gerekliliği mitoloji ile sıkı bir bağa sahip olan Hitit inanç sisteminin ana unsurunu oluşturmuştur denilebilir.⁵³ Bu nedenle tanrının temizliği temel kaygılardan birisi olmuştur. Bu kaygının iki yönlü olduğu görülmektedir. Birincisi tanrının fiziksel temizliği ile ilgilidir. Genellikle bayram metinlerinde ve ritüel metinlerde bu temizlik şekline oldukça sık rastlanmaktadır. Direktif metinleri ve kült envanter metinlerinde de tanrının temizliğine dikkat edilmesine yönelik emirlerin bulunduğu görülmektedir. Bu uygulamalarda temizlenen genellikle tanrının heykeli olurken bazen de kutsal kabul edilen huwaşi taşı, sunak veya tanrıya ait herhangi bir nesne olabilmektedir.⁵⁴ Bu şekildeki temizlik uygulamasına “Tanrının Doğrudan Temizliği” başlığı altında değinilmektedir.

İkinci durum ise tanrının kutsal varlığının kirli ya da kirlilik yaratabilecek kişi, yiyecek, eşya ya da durumlardan uzak tutularak saflığının korunmasına yönelik bir

⁵⁰ Sevinç, F., (2008). “Hititlerde Yeraltı Dünyası”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 240-241.

⁵¹ Karauğuz, G. a.g.k.,2021b, 86-87.

⁵² Karauğuz, G. a.g.k.,2021b, 86-87.

⁵³ Ünal, A. (2019). *Büyük Şölen*, Ankara, Bilgin Yayınevi, 212.

⁵⁴ Ünal, A. a.g.k. 2003, 88.

kaygıyı içermektedir. Bu örneklerin incelenmesi de “Tanrının Dolaylı Temizliği” başlığı altında incelenecektir.

2.1.1. Tanrının Doğrudan Temizliği

Hititler düşünce dünyalarında daha iyi algılayabilmek ya da onların ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla olsa gerek tanrıyı heykellerle somutlaştırmışlardır. Onların tanrılarını insanlar gibi düşündüklerinden öncesinde bahsedilmişti. Onların da temel ihtiyaçlarının giderilmesi gerekir. Onlar da insanlar da mevcut olan olumlu ve olumsuz özelliklere sahip olabilirlerdi. Bu anlayış neticesinde Hititler, onların heykellerini de insan formunda yapmışlardır. Kutsal olarak kabul edilen ve tanrıyı temsil ettiğine inanılan cisimler sadece heykeller değildir. Bir güneş kursu, boğa şekli veya huwaşi taşı da tanrıyı temsil edebilir ve bu inanışla saygı ve hizmet görebilirdi.⁵⁵

Tanrıların temizliğine dair hassasiyet daha heykellerin yapım aşamasında kendini göstermektedir. KUB 19.28 nolu metinde geçen “*suyun bulunduğu temiz bir yerde yapılmalıdır*” ifadesi heykeller yapılırken su ile yapılacak bir arındırma işlemine delalet etmektedir.⁵⁶ Tanrıların temizlik işlemlerinin genellikle insanların yerleşim yerlerinden uzak ırmak kenarları gibi yerlerde yapıldığı bilinmektedir.⁵⁷ Tanrıyı temsil eden heykellerin eskimesi, kırılması gibi durumlarda bu heykeller taşradaki küçük tapınaklara gönderilir ve tanrının yeni bir heykeli yapılarak bir ritüel düzenlenir. Bu ritüel aracılığıyla temizlenen kült heykeli artık tanrının “ruhuna” ev sahipliği yapabilir.⁵⁸ Tanrıların fiziksel temizliğine dair örneklerle özellikle bayram ve ritüel metinlerinde rastlanmaktadır.

Bayram törenleri sırasında kült imgelerinin tapınarak ya da seslenilerek aktif olarak törenlerde yer aldığı bilinmektedir.⁵⁹ Hatta Kİ.LAM festivalinden bir örnekte karşımıza çıktığı gibi tanrının töreni izleyebilmesi ve inceleyebilmesi için sürekli olarak yönü değiştirilmektedir.⁶⁰ AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramına ait bir pasajda tanrının heykelinin temizliğine dair bir örnek yer almaktadır:

⁵⁵ Dinçol, A. M. agm., 1982, 79.; Doğan- Alparslan M. (2009), “Hitit Dini ve Tanrıları”, *Hititolojiye Giriş*, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 122.; de Martino, S. (2013) “Din ve Mitoloji”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Hazırlayanlar: Meltem Doğan Alparslan, Metin Alparslan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 410.

⁵⁶ Cammarosano, M. (2018). *Hittite Local Cults*, Atlanta, SBL Press, 58.

⁵⁷ Ünal, A. a.g.k. 2003, 82.

⁵⁸ Cammarosano, M. a.g.k., 2018, 58.

⁵⁹ Haas, V. a.g.k. 1994, 504-508.

⁶⁰ Haas, V. (2004). “Das Fest der Sphingen” *AoF*, 31, 51.

CTH 604⁶¹

“Ertesi gün kral ve kraliçe [x] tanrının tapınağına giderler ve kutsal yıkanma olur (günüdür) kâhinler Hattarina Şehrinin Tanrıça Inanna’sı için tekrar dua ederler. Onlar tanrının ellerini temizlerler. Akşam onlar kulumurşiya adaklarını yaparlar.”

Bu pasajda kral ve kraliçe bayram kutlaması sırasında uğradıkları tapınağın tanrısının ellerini temizlemektedirler. Ritüelin bir parçası olan uygulamada bahsedilen eller tanrı heykeline ait olmalıdır. Bu temizleme işleminin neden yapıldığına dair bilgi metinde mevcut değildir. Tanrının huzuruna çıkmadan kendilerini temizleyen çift belki de yapacakları sunu öncesi “tanrının ellerini” temizleyerek yapılacak sununun saflığını devam ettirmek istemiş olabilir. Zira insanlar yemek ya da içmek için ellerini kullanırlar ve insanlara benzeyen tanrıların da ellerini kullandığı düşünülebilir. Kral ve kraliçenin bayram törenleri sırasında ekmek ya da şarap kurbanından önce ellerini temizlediklerine dair örnekler vardır.⁶²

Tanrıların heykellerinin temizliğine dair tek örnek bu değildir. Yerel kültler olarak adlandırılan ve tüm ülke genelinde değil sadece belli bir şehir bünyesinde yapılan kutlamalardan birisinde de benzer bir uygulama kendini göstermektedir:

CTH 525⁶³

“[Fırtına Tanrısı için küpleri açma bayramını kutladıklarında] yıkanır. Kâhin kendini yıkar, [(sonra) tanrıyı yıkar. (Onu) sunağın üzerine yerleştirirler.”

Gurşamaşşa kentinin fırtına tanrısına düzenlenen bahar bayramı sırasında bir yıkanma ayinine rastlanmaktadır. Törende görevli rahipler önce kendileri yıkadıktan sonra tanrıyı yıkayarak tören için gerekli olan ritüel saflığı sağlamak istemektedirler. Aynı metin içerisinde yer alan, kutlanan farklı bayramlar sırasında benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Fırtına tanrısı için yapılan bahar bayramı sonrasında Suyun Güneş Tanrısı’na ait bahar festivali kutlanmaya başlar:

⁶¹ Güterbock H.G. (1960). “An Outline of Hittite AN.TAH.ŞUM Festival”, *JNES* XIX,80-89.; Alp, S. (1993). *Beitrage Zur Erforschung Des Hethitischen Tempels*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 143-145; Sir Gavaz, Ö. (2012). Hitit Krallarının Kült Gezileri, Çorum, Tekofset, 97.

⁶² Alp, S. a.g.k.,1993, 165,177; Singer, I. (1983). *The Hittite KILAM Festival I*, StBoT, Cilt: 27, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 71-72 .

⁶³ Cammarosano, M. a.g.k.,2018, 167.

CTH 525⁶⁴

“Ertesi gün tanrıyı sunaktan alırlar ve stele taşırlar. Tanrının önünde pithos ekmeğinden somunlar sunarlar. hazkara kadınları arkada durur. Onlar steli yıkar ve yağlarlar. Tanrıyı stelin önüne yerleştirirler ve rahip Suyun Güneş Tanrısına 1 boğa ve 1 koyun sunar.”

Bu metin parçasında tanrı sunaktan alınarak kurban sunumunun yapılacağı alana götürülür. Tanrının yerleştirileceği stel öncesinde yıkanıp yağlanır. Bu uygulama da tanrının temizliğinin korunmasına dairdir. Yine aynı metin içerisinde Fırtına tanrısı için bir yıkanma festivali düzenlenir:

CTH 525⁶⁵

“[Yılın on ikinci ayı geldiğinde, Fırtına Tanrısı için (ritüel) yıkama bayramını kutlarlar. Kâhin 9 somun ekme, 9 somun peynir, yağ keki, yemek, [(ve)] 1 testi bira alır, bunları harpušta'ya getirir ve (içine) döker. Bunu yaparken [aşağıdaki] sözleri söyler: "Yarın Fırtına Tanrısı kendini yıkayacak-sen de emredilmiş olasın!" [Bir boğa ve bir koyun gelir. Hiç kimse boğayı ve koyunu dışarı çıkarmaz. Ertesi gün tanrıyı alırlar [ve] harpušta'ya taşırlar. Steli yıkarlar (ve) yağlarlar. Tanrıyı stelin önüne koyarlar.”

Bu metinde festivalin ana amacı tanrıyı ritüel olarak yıkamaktır. Burada da stelin yıkandığı görülmektedir. Ayrıca *"Yarın Fırtına Tanrısı kendini yıkayacak-sen de emredilmiş olasın!"* olasın diye seslenilen *harpušta* 'nın da bu görev için hazır olması istenmektedir.⁶⁶ *harpušta* 'ya metnin devamında kendisine de sunu yapılması nedeniyle kutsiyet atfedilmektedir. Yıkama ayini içerisinde yer aldığından su ile ilgili bir tabiat varlığı olduğu düşünülmektedir. Yıkanma gününden önce *harpušta* 'ya sunulan sunular bir yandan onun hazırlıklı olması için hoş tutmak amacı güderken bir yandan da onun saflığını artırma amaçlı olabilir.

Purulliya bayramına dair metinlerin fragmanlardan oluşması özellikle bizim inceleme nedenimiz olan temizlik/arınma ile ilgili ayrıntılı bir fikir vermemektedir. Ancak bayramın prens tarafından yönetilen Kaşha ve Hanhana kentlerindeki kısmında tanrı

⁶⁴ Cammarosano, M. a.g.k.,2018, 171.

⁶⁵ Cammarosano, M. a.g.k.,2018, 177.

⁶⁶ Hakkındaki tartışmalar için bkz. Cammarosano, M. a.g.k.,2018, 186-188.

heykelleri ve kült eşyalarının temizliğine dair bilgiler Volkert Haas tarafından şöyle anlatılmaktadır:⁶⁷

“Dördüncü gün kült eşyalarının arınmasına adanır: sabah erkenden Telipinu'nun arabası yolculuk için hazırlanır; üç tanrı heykelciği ve diğer kült eşyaları arabanın üzerine yerleştirilen bir sandığa doldurulur. Prens, müzisyenler ve Kašha'nın şarkı söyleyen kızları tarafından takip edilen araba, Alda Nehri'ndeki (h)isuwa ritüeline benzer şekilde kült nesnelerinin arındırılmasının gerçekleştiği bir nehre doğru yol alır. Nehre varıldığında sandık açılır; arabadan veya sandıktan kırmızı bir bez yere indirilir ve üzerine kült nesneleri yerleştirilir. Temizlenme sırasında kızlar Hattice "Yıkanma Şarkısı"nı söylerler. Tanrıların imgelerinin yıkanması sadece pratik bir temizlik meselesi değildir; öncelikle kutsal nesnelerin kir nedeniyle bozulan kutsama güçlerinin temizlik yoluyla artırılmasına hizmet eder.”

Fırtına Tanrısı için kutlanan bir demet festivalinde de tanrının eşyalarının yıkandığına dair bir örnek mevcuttur:

CTH 530⁶⁸

“Onlar yemek yer, [onlar içer. Ve tanrı...[Toplam: 1 koyun, 1PARİSU (ve) 3 SÛTU [Onlar Fırtına-Tanrısı'nın demet festivalini kutladıklarında [Onlar dökerler. Onlar (kendilerini) yıkarlar..[onlar tanrının kap-kacağını yıkarlar. Tanrı[Onlar altara koyarlar.”

Metin parçasından anlaşıldığına göre sırasıyla töreni yönetenler ve tanrının eşyaları yıkanmaktadır. Bu metinde “tanrı” ifadesinden sonra gelen kırık tanrının yıkanıp yıkanmadığına dair bilgi edinmemizi imkansız kılmaktadır. Ancak bayram katılımcılarının, tanrının eşyalarının sırayla yıkanması tanrının yıkanma olasılığının da yüksek olabileceğini düşündürmektedir.

Tanrı heykellerinin temizlenmesi örneğine ritüel metinlerde de rastlanmaktadır. Bir ritüel metninde de tanrı heykelinin yıkanmasına bir atıf vardır:

⁶⁷ Haas, V. a.g.k. 1994, 745.

⁶⁸ Hazenbos, J. (2003). *The Organization of the Anatolian Local Cults During the Thirteenth Century B.C.*, Leiden, Brill, 70-71.; Küçükbezci, H. G. (2019). “Hitit İnancında Farklı Kurban ve Sunu Türleri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(41), 145.

CTH 491⁶⁹

“AZU rahibi veya 1 temiz [kadın?] 1 bardak suyu veya 1 kazzi kabı suyu alır ve onu tanrının önünde döker; aşağı ise o onu onun için içine koyar. Onun için (onu) bitirir. Boş 1 kabı bardağı tutar ve onu (tanrının heykelini) orada yıkar. Ayrıca o şöyle söyler: bu su (kirlilikten) nasıl arınmış /temizlenmiş ise ve görkemli giysileri yıkarlar ve onlar böylece (kirlilikten) arınırlar/temizlenirler. Kült eşyalarını yıkarlar ve böylece onlar (kirlilikten) arınırlar/temizlenirler. Bu su hepsini (kirlilikten) sürekli olarak arındırır (ve) sürekli olarak temizler. Şimdi sizin tanrılarınızı aynı şekilde (kirlilikten) arındırsın /temizlesin!”

Bu metinde tanrının heykeli, töreni düzenleyenler tarafından su ile yıkanır. Suyun arındırıcı özelliğine atıfta bulunulan bu pasajda “sizin tanrılarınızı aynı şekilde (kirlilikten) arındırsın /temizlesin” şeklindeki temenni/dua ile sadece fiziksel bir temizlikten öte kültürel bir arınmanın da hedeflendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu metinde görkemli giysiler ve kült eşyalarının da yıkanarak arındırıldığı bilgisi mevcuttur. Burada görkemli giysiler ile kastedilen tanrı heykeline ait olan kıyafetler olmalıdır. Zira suyun temizlediğine dair verilen örnekler tanrı ile ilgilidir. Belki de öncelikle tanrıya ait bu eşyalar yıkanmış daha sonra tanrı heykelinin temizliğine geçilmiştir.

Bir diğer ritüel metninde ise tanrıyı temizleme uygulaması görülür ama bu sefer temizlik maddesi farklıdır:

CTH 472⁷⁰

“Daha sonra o, arpa lapasından bir hamur alır ve onu tanrının karşısında döker. Ve (şöyle) söyler: Arpa lapası nasıl koyu (özlü) (elendi) ise ve artık onun içinde toprak yoksa, (aynı şekilde) Tanrı artık kötülük ve kirlilik vermesin! Ve arpa lapası nasıl (kirlilikten) muafsa, aynı şekilde tanrılar da (bundan) muaf olsun!”

Bu metin parçasında tanrıdan temizlenmesi gereken madde arpa lapasının içindeki maddeyle özdeşleştirilmektedir. Arpa lapasının içerisindeki topraklar tanrı da mevcut olan ve başkalarına vermek için kullandığı kötülük ve kirliliğe benzetilmiş lapadaki

⁶⁹ Murat, L. (2012). “Hititlerde Su Kültü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(51), 132.

⁷⁰ Akdoğan, R. (2020). “SUMERCE BA.BA.ZA (= BOZA) KELİMESİ HAKKINDA” *KUBABA Arkeoloji Sanat Tarihi-Tarih Dergisi*, 29, 23-24.

topakların ortadan kalkması gibi tanrıdaki kötülük ve kirliliğin de tanrıdan yok olması istenmiştir.

Yukarıda tanrı heykeli ve huwaşi taşlarının yıkanmasına dair metinler örnek olarak verilmiştir. Bunun dışında bir bayram metnine ait kısımda sunağın temizlenmesine dair de örnek vardır:

CTH 625⁷¹

“Aşçıların başı sunağı üç kez tütsü (reçine) losyonu ile temizler, koyunları da temizler. Aşçıların başı krala tütsü uzatır. Kral kendini losyonlar, dudaklarını siler. Saray gençlerinin şefi krala altın mızrağın ketenini verir; kral elini siler.”

Bayram töreninin bu kısmında daha sonra yapılacak bir koyun kurbanı için hazırlık yapıldığı görülmektedir. Kralın koyunun sunu için kesilmesi görevini görevliye teslim etmeden önce sunak koyunlar ve kral bizzat arındırılmaktadır.

Nuntariyasha bayramına ait metinde de tanrıçanın yıkanması söz konusudur.

CTH 626⁷²

“Kahin Arinna kentinin sekiz adet Güneş Tanrıçasını kült salonuna getirir. (Halentuwa evine getirir) (Bunlardan) üçü heykel, beşi güneş kursudur. İçlerinden üç büyük güneş kursu arkaya yerleştirilmiştir(?). Sonra ma[saları koy]arlar. Onun üzerine de [Güneş Tanrıçalarını] koyarlar ve [Arinna] kentinin Güneş Tanrıçalarını yıkarlar, yağlarlar [ve onları masalarına tekrar [koyarlar...”

Metinden de anlaşıldığı üzere sekiz adet Güneş tanrıçası yıkanıp yağlanarak kutlamada yer alırlar. Ancak bunlardan üç tanesi insan şeklinde heykel olarak şekillendirilmişken beş tanesi güneş kursu şeklindedir.

2.1.2. Tanrının Dolaylı Temizliği

Tanrının dolaylı temizliği, tanrının mevcut temizliğinin herhangi bir unsur tarafından kirletilme tehlikesine karşı alınan önlemleri içermektedir. Tapınağa girmeden önce temizlenme, tapınağa kirli olarak düşünülen hayvanların girmesine izin verilmeme ya

⁷¹ Alp, S. a.g.k.,1993, 165-167.

⁷² Sir Gavaz, Ö. (2010). “Hitit Metinlerinde Arinna’nın Güneş Tanrıçası”, *Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 98, 99.

da yabancı kişilerin tapınaktan uzak tutulması gibi örnekler bu önlemlerden bazılarıdır. Buradaki asıl amaç tanrının yani onun ruhunun kirlenmesinin önüne geçmektir. Tanrının kurbanlarının, tapınaklarının ve eşyalarının temizliği bu başlık altında incelenecektir.

2.1.2.1. Tapınakların temizliği

Tanrıların da insanlar gibi barınmalarının ve bakımlarının sağlanacağı bir mabet/mekâna ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyacın farkında olan Hititler de tanrıları için “tanrı evleri/É.DINGIR” denilen özel yapıları inşa etmişlerdir.⁷³ Tanrıya ait tapınak onun evi olarak düşünüldüğü için onun her daim bakımlı yani sağlam, temiz ve güvenli olması gerekmektedir. Bunun için de eskiyen tapınaklar ya tamir edilir ya da yenisi yapılırdı. Muwatalli’ye ait bir metin tapınaklara gösterilen ihtimamı göstermektedir:

“Eğer biri (kutsal) dağı ya da tapınağın kutsal bir bölümünü kirlletmişse ve şimdi o, fırtına tanrısı aracılığıyla dua ederse bak, ben majestem Muuattalli yeniden (bu durumu) onaracağım. İskân edilmiş ve tapınaklara sahip müstahkem kentleri (kontrol amaçlı) dolaşacaklar ve onları yeniden onaracaklar. Ayinler uygun bir şekilde kutlanacaktır. Bozulan ne olmuşsa onları yeniden aynı şekilde canlandırılacaktır. Eğer terk edilmiş müstahkem kentlerdeki tapınakları nasıl iskân ederlerse, aynı şekilde iskân etmeye başlayacaklar. Bir kenti ya da bir tapınağı herhangi biri kirlletirse sen tanrı kent ve tapınaktaki (her) birinden intikam(ını) al ve [onları kahret] ama ülkeden intikam alma. (Aksine) beyim fırtına tanrısı gözlerini iyilikle ülkeye çevir.”⁷⁴

Direktif metinlerinden anlaşıldığına göre de onun güvenliği üst seviyede tutulmalıydı.⁷⁵ Tapınağın özellikle büyük kapısına, güvenliği sağlamak için sürgüler konulmuştur. Bu sürgülerin konulma işlemi bir kült töreni ile kutsanmıştır.⁷⁶ Bu sürgülerin de somutlaştırdığı gibi tapınak hem maddi hem de manevi tehlikelerden korunmalıydı. Bunun için çeşitli tedbirler alındığı görülmektedir. Tapınakta güvenlik için nöbet sisteminin uygulandığı ve yangın ya da yabancıların tapınağa girmesinin engellenmesi için bu nöbetçilere sıkı talimatlar verildiği belgeler aracılığıyla

⁷³Reyhan, E. (2018), *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim*, Ankara, Bilgin Kitabevi.

⁷⁴ Karauğuz, G. (2021c). *Hitit Kült Envanteri Kil Kitapları*, Konya, Çizgi Yayınevi, 29.

⁷⁵ Süel, A. a.g.k.1985,63-65.

⁷⁶ Darga, M. (1985). *Hitit Mimarlığı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları,136.

öğrenilmektedir.⁷⁷ Bu çalışma kapsamında özellikle manevi tehlikeler üzerinde durulacaktır. Tapınağın kutsallığına karşı en büyük manevi tehlike “yabancılar”ın tapınağın içerisine her ne nedenle olursa olsun girmesidir.

Hitit tapınaklarında en önemli mekanlar kuşkusuz asıl kültün bulunduğu yerlerdir. Bunlar; É.ŠÀ “kutsal iç oda”, É.ĦI.ÚS.SA “yıkama odası”, halentu- “ana kült odası” ve hılammar “sütunlu koridor, ön avlu” idi. Tapınakta konaklayan tanrılara ait heykeller tapınağın herkesin ulaşamayacağı özel bir bölümünde tutuluyordu (Alp, 1983: 333 vd.). Onun yanına sadece kral ve rahipler girebiliyordu. Tapınağın içerisinde bile sadece iltimaslı belli bir grubun girebildiği özel bir alanda tutulan tanrının evine herkesin rahatlıkla girebileceği düşüncesi tabi ki gerçek dışı olarak kabul edilmelidir. Zira bu kuralın ihlal edilmesi sonucu ölümle sonuçlanan bir cezalandırma yöntemi içermektedir.

Tapınağa yabancıların girmesinin istenmeyen bir durum olduğuna dair örneğe bir fal metni aracılığıyla ulaşılabilir:

CTH 570⁷⁸

“Onları daha da sorguladık ve onlar: “Kült görevlisi olan dammara kadınları birinin oğlu öldüğünde, ölen (kişi)nin (vücuduna) dokunurlar. Ölen (kişin)in bira ve ekmeğini yerler. Dammara kadınlarının tümü Arzaualılar ile birlikte yatıp dururlar. Sonradan onları tapınağa çağırırlar. (Hatta) onları yıkanmadan ve elbiselerini çıkarıp (temizlemeden) tapınağa çağırırlar” dediler. Ey tanrı bu meseleden dolayı mı kızdın? (Eğer böyleyse) et falları olumsuz olsun; hirihiş dalin dudamitta olumsuzdur.”

Bu fal metninde tanrıyı kızdıran şeyin ne olduğu bulunmaya çalışılmaktadır. Bu fal metninde dammara kadınlarının ölen kişiye dokunmak, ölünün yemeğini yemek ve tapınakta kültel temizliğini yapmadan bulunmak gibi birçok ihlali gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu bölüm kapsamında ele alınacak kısım ise onların yabancıları tapınağa getirmeleri hususudur. Yabancıların tapınağa girmesi meselesi tanrı için o

⁷⁷ Süel, A. (1990). “Belgelere Göre Hitit Tapınakları Nasıl Korunuyordu?”, *X. TTK Bildiri Kitabı*, 11, TTK Kurumu Yayınları, 26.

⁷⁸Karağuz, G. a.g.k.,2021a, 116.

kadar önemli olmalıdır ki başka bir fal metninde de yine yabancılar ile ilgili bir husus sorguda yer bulmuştur:

CTH 577⁷⁹

“Bir ritüel suçu nedeniyle tanrıya saygısızlık yapıldığı için biz tapınak görevlilerine sorduk ve Tanrının ritüel bir suçtan dolayı kızgın olduğu tespit edildiğinden tapınak yetkililerine sorduk ve Tila şöyle dedi: (9); ama bir kadın pencereden içeri baktı(? (10) ve bir çocuk tapınağa girdi; ben sakatlandım ve tapınağa girdik.” Eğer sebep buysa, öyleyse alameti olumlu olsun. Olumlu. Kehanetin sonucu olumlu.”

Bu fal metni de tanrıya yapılan bir saygısızlık sonucu tanrının öfkelenmesi ile ilgilidir. Falda sorulan soruda açık bir ifade geçmektedir: “İnsanlar Fırtına tanrısına bakmamalıdır” yukarıda da bahsettiğimiz gibi tanrının bulunduğu bölüme sadece başrahip sıfatıyla kral ve tanrının ihtiyaçlarını karşılamakla görevli rahipler girebilmektedir. Bu fal metnin de bu durumun ihlal edildiği ve bir kadının tanrıya baktığı belirtilmektedir. Ayrıca yanındaki çocuğun tapınağa girmesi de bir saygısızlık olarak kabul edilmiş ve sorguda yer almıştır. Bu sorgu bize tapınağa yabancıların girmesine dair olan düşünciyi açıkça belirtmektedir, saygısızlık.

Metin parçasında çocuğun bir engellilik durumu olduğu bilgisi de verilmektedir. Bu bilgiden dolayı engellilik durumunun bir kirlilik unsuru olup olmayacağına dair tartışmalar mevcuttur.⁸⁰ Taggar-Cohen yaptığı çalışmada engelli insanların Hititler tarafından kirli olarak kabul edildiğini ve bu nedenle tanrının huzuruna çıkamadıklarını iddia etmektedir.⁸¹ Ancak yukarıdaki fal metinleri ve daha sonra verilecek örneklerde de görüleceği gibi tapınağa bir yabancıların girmesi, girse dahi tanrının bulunduğu bölmeyle yaklaşması görevliler haricindeki herhangi bir insan için söz konusu bile değildir. Ayrıca bazı engellilerin bayram törenlerinde görev aldıkları onlara ait metinler aracılığıyla bilinmektedir. Ancak Taggar-Cohen her ne kadar sadece bedensel yani yürüyememe vb. gibi engelleri kirlilik olarak kabul etse de bu durumu

⁷⁹Beal, R. (2016). “Disabilities from head to foot in Hittite civilization”, *Disability in Antiquity*, London, Routledge, 43-44; Singer, I. (1998). “A City of Many Temples: Hattuša, Capital of the Hittites”, *Sacred Space: Shrine, City, Land*, (Ed. Benjamin Z. Kedar ve R. J. Zwi Werblowsky), The Israel Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem, 1, 35.

⁸⁰ Beal, R. a.g.m, 2016, 75.

⁸¹ Taggar-Cohen, A. (2010). “The Prince, the KAR.KID Women and the arzana-House: A Hittite Royal Festival to the Goddess Katahha (CTH 633)”, *Altorientalische Forschungen* 37, 113–31.

diğer engellerden ayıran bir delil tam olarak mevcut olmadığından onun bu düşüncesinin eksik olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bize göre de bu fal metninde tanrıya saygısızlık olarak kabul edilen durum tapınağa orada görevli olmayan yabancıların girmesi meselesidir.

Yine direktif metinlerinden bir parça tapınağa girecek yabancılarla ilgilidir:

CTH 264⁸²

“Eğer o gün [hepsini yemeyi içmeyi başarabilerseniz] onları yiyiniz, içiniz. Eğer onları bitiremezseniz [onları] 3 günde yiyiniz, içiniz. Fakat [siz] bağış? ekmeğini karılarına çocuklarınıza hizmetkarlarınıza [vermeyiniz.] Bira (ve) şarap tanrıların eşiğinden [(dışarıya) çıkmasın.] Eğer herhangi birine konuk gelirse, eğer o tapınakta, yukarıya gitmek için tanrıların ve de kralın eşiğinden geçerse o da onu yukarıya götür[sün]. Yesin, iç[sin]. Eğer o bir yaban[cı] ise, o Hititli bir insan değilse (ve) tanrılara yaklaşırsa [o ölüm cezasına çarptırılsın.] Her kim onu (yukarı) götürür(se), onun için ona ölüm cezası (verilir).”

Pasajın öncesinde kurban için sunulan ekmek ve bira gibi sunuların tapındaki kimseler tarafından tüketilmesi yasaklanmıştır. Hatta *“Kim senin, tanrının kurban ekmeğinden (ve) kurban içkisinden aldı ise, onu (sen) beyim tanrı arka(sın) dan kova[la.] (Tanrı) onun evinin altını üstüne getirsin”*⁸³ ifadesi ile bizzat görevlilerin yemin etmesi istenmiştir. Yemin altına almak Hitit devlet yönetiminde sadakati sağlamak için uygulanan yaygın bir yöntemdir. Vasal devletlerle yapılan antlaşmalarda veya yerel yöneticilere yönelik direktiflerde yemin kullanımı yaygındır.⁸⁴

Bu parçada ise tanrının yiyeceklerinin tapındaki görevliler tarafından yenilebileceğine dair bir bilgi bulunmaktadır. Pasajdan anlaşıldığına göre, yenilmesine izin verilen kurbanlar belki de tanrının tek seferde bitiremeyeceği kadar fazla miktardakilerdir. “Eğer onları bitiremezseniz [onları] 3 günde yiyiniz, içiniz” ifadesi sunuların miktarının fazlalığına dair ipucu vermektedir. İşte bu durumda tapınaktakiler arta kalan sunuları yiyebilirler. Ama burada da bir uyarı mevcuttur. “Fakat [siz] bağış? ekmeğini karılarına çocuklarınıza hizmetkarlarınıza [vermeyiniz.] Bira (ve) şarap

⁸² Süel, A. a.g.k.1985,35-37.

⁸³ Süel, A. a.g.k.1985,83.

⁸⁴ Reyhan, E. a.g.k., 2017,193 vd.

tanrıların eşiğinden [(dışarıya) çıkmasın.].” Bu kısma kurbanların temizliği kısmında değinilecektir.

Pasajda, Hititli olması şartıyla tapınağa gelen misafirin de kurban sunusundan yemesine izin verilmektedir. “Eğer o bir yaban[cı] ise, o Hititli bir insan değilse (ve) tanrılara yaklaşırsa [o ölüm cezasına çarptırılsın.] Her kim onu (yukarı) götürür(se), onun için ona ölüm cezası (verilir)” cümlelerinden bir yabancının tanrılara yaklaşmasının, onun ve onu tapınağa getiren kişinin ölümüne sebep olacak kadar önemli bir durum olduğunu anlıyoruz. Yabancı meselesinin özellikle belirtilmesi, bu kurala riayet edilmediğini düşündürmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi tanrıların kızgınlığının sebebinin araştırıldığı bir fal metninde “*dammara* kadınlarının tümü Arzawalılar ile birlikte yatıp dururlar. Sonradan onları tapınağa çağırırlar. (Hatta) onları yıkanmadan ve elbiselerini çıkarıp (temizlemeden) tapınağa çağırırlar” ifadesi yer almaktadır.

Buradan anlaşılmaktadır ki yabancıların tapınağa gelmeleri bir öfke sebebi fakat her zaman da riayet edilen bir kural değildir. Bir yabancının tapınağa girişinin yasaklanmasının tapınağın dolayısıyla da tanrının kutsallığına ve saflığına zarar vermesi düşüncesinden ileri geldiği yorumu akla en uygun olanıdır. Fakat burada kastedilen yabancı tam olarak Hititli olmayan mı yoksa tapınakta görevli olmayan mı bu konuda aklımızda soru işareti olarak kalmıştır. Zira tapınak görevlilerine yönelik direktif metninde ve *dammara* kadınları hakkındaki fal metninde tapınağa girmemesi gerekenlerin Hititliler dışındaki yabancılar olduğu açıkça bellidir. Ancak kadın ve çocuğun konu edildiği fal metninde ise onların Hititli olup olmadığı bilinmemektedir. Orada tanrının kızgınlığının sebebi kadının onun heykeline bakması ve çocuğun tapınağa girmesidir. Belki de tapınağa yabancıların tamamen girmesi yasakken Hititli olmasına rağmen tapınağa girmek isteyenlerin ise izin dahilinde girebildikleri anlaşılmalıdır.

Yine direktif metninde rahiplerin kültürel temizlik yapmaları ile ilgili uyarı kısmında tapınağın her yerinin aynı kurallara dahil olmadığına dair ipuçları da vardır:

“Eğer bir kimse kadının yanında yatarsa (o) tanrıların ibadetini ne şekilde düzenlerse (ve) tanrıya yiyecek (ve) içecek (ne şekilde) verirse kadının yanına (da) aynı şekilde gitsin. Sonra kadının yanında yatsın Gün ağardığı zaman derhal yıkansın. Sabahleyin tanrıların yemek zamanında derhal (tapınağa) varsın. Eğer o ihmal ederse onun için (bu) suç(tur). Eğer kim bir kadının yanında yatarsa onun emiri (ya da) büyüğü arkadan (bir kült görevi) yapmaya zorlarsa o (doğruyu)söylesin. [Eğ]er söylemeye cesaret edemezse arkadaşına söylesin ve yıkansın. O bilerek sonraya bırakırsa (ve) henüz yıkanmadan tanrıların kurban ekmeğinin ve kurban içkisinin yanına kirli olarak yaklaşırsa bu durumu arkadaşı bilirse ve o sana kötülük eder (de), eğer gizlerse fakat arkadan meydana çıkarsa [onlar] için ölüm cezası (verilir). Onların ikisi de ölsünler.”

Burada bir cinsel birliktelik yaşadıktan sonra temizlemeye dair uyarı vardır. Bu pasajdan anlaşılmalıdır ki tanrının kurbanını sunacak kişi kültüsel olarak temiz olmalıdır. Pasajdaki “...onun emiri (ya da) büyüğü arkadan (bir kült görevi) yapmaya zorlarsa o (doğruyu)söylesin. [Eğ]er söylemeye cesaret edemezse arkadaşına söylesin ve yıkansın.” Bu bölümden anlaşılmalıdır ki tapınakta yıkanmasa da bulunabileceği yerler söz konusudur. Yine “arkadaşına söylesin ve yıkansın” ifadesi onların yıkanması için bir banyo mevcudiyetini de gösterebilir. Ancak şu nettir ki Tanrının karşısına çıkabilmek için kültüsel temizlik asla göz ardı edilemeyecek bir zorunluluktur uyulmadığı takdir de ise cezası ise ölümdür. Hitit kanun metinlerindeki bir madde de işlenen suçun yaptırımının tanrının temizliğinin korunması fikriyle uygulandığını düşündürmektedir:⁸⁶

“Eğer bir adam bir at ya da bir katırla günah işlerse, cezaya değer bir eylem değildir. Ama o kralın karşısına çıkmasın ve din adamı olmasın.”

Bu paragraftan anlaşıldığı üzere her ne kadar bu hayvanlarla girilen ilişki suç sayılmasa da bu kişi kralın karşısına çıkamamakta ve aynı zamanda da din adamı olamamaktadır. Anlaşıyor ki bu fiilin faili artık dini bir görevli olmak için gereken “saflik, temizlik” özelliğini ebediyen kaybetmektedir.

⁸⁵ Süel, A. a.g.k.1985,69-73.

⁸⁶ Imparati, F. (1992). *Hitit Yasaları. [The Laws of the Hittite]*. çev. Erendiz Özbayoğlu, Ankara,183.

2.1.2.2. Tanrının eşyalarının temizliği

Tanrının varlığının saf olduğu ve bu saflığın sürdürülmesi için her türlü kirlilikten uzak tutulması gerektiğini daha önce belirtmiştik. Bu mesele tanrının eşyaları için de geçerlidir. Bu eşyalara izin verilmeyen kişiler ve bazı hayvanlar dokunamaz. Çünkü onlarda mevcut olan kirlilik bu eşyaların da kirlenmesine neden olmakta ve dolayısıyla tanrının kirliliğine sebebiyet vermektedir.

Tanrının tapınaklarında tanrının mutfağına ait ve sırf onun yiyecek ve içeceklerinin hazırlanması için kullanılan kapların olduğu direktif metinleri aracılığıyla bilinmektedir. Bu eşyaların temizliği yiyecekleri hazırlayan mutfak personelinin sorumluluğundadır. Aşağıdaki pasaj önemli bir örnektir:

CTH 264⁸⁷

“Ayrıca bütün tanrıların mutfak beyleri olan sizler, saki, sofracı, aşçı, fırıncı, şarapçı. Tanrıların ruhuna karşı çok saygılı olunuz. Sonra tanrıların kurban ekmeğine ve kurban içkisine (karşı) çok dikkatli olunuz. Onların (ekmek) bölme yeri süpürülmüş (ve) su serpilmiş olsun. Ayrıca domuz (ya da) köpek eşikten (içeriye) geçmesin. Siz yıkanmış olunuz. Temiz elbiseler giyiniz. Ayrıca (bütün) kıllarınız ve tırnaklarınız kesilmiş olsun. (Böylece) tanrıların ruhu sizi suçlamasın.”

Bu pasaj mutfakta görevli tüm personelin kişisel temizlikleri ve mutfağın temizliği hususunda oldukça dikkatli olmalarını söylemektedir. Onlar tanrıların ruhuna çok saygılı olmalıdır. Bu uyarılara dikkat ederlerse tanrıların ruhları onları suçlamaz. Daha önceki örneklerde tanrıya karşı saygısızlık eden ve tanrı tarafından suçlu bulunanların cezalandırıldığına şahit olmuştuk. Bu durumun mutfak personeli için de farklı olmayacağı anlaşılmaktadır. “Ayrıca domuz (ya da) köpek eşikten (içeriye) geçmesin” ifadesi önemlidir. Yine aynı metinden farklı bir pasaj ise mutfak eşyalarına hayvanların yaklaşması ile ilgilidir.

CTH 264⁸⁸

“Sizin muhafaza ettiğiniz ağaçtan ve pişmiş topraktan eşyalara eğer herhangi bir yerde bir domuz (ya da) bir köpek yaklaşırsa ve mutfak beyi onu atmazsa ve

⁸⁷ Süel, A. a.g.k.1985,67-69.

⁸⁸ Süel, A. a.g.k.1985, 67-69.

o tanrılara kirlenmiş (kap kacaktan) yiyecek verirse tanrılar (da) ona yemek (ve) içmek için dışkı (ve) idrar verirler.”

Bu pasaj bize göstermektedir ki mutfak eşyalarına bir köpek ya da domuzun yaklaşması o eşyanın atılmasını gerektirecek kadar kirli kabul edilen bir durumdur. Öyle ki bu eşyalar atılmaz ve onlarla tanrıya sunu yapılırsa tanrı da bu kişilere yemek ve içmek için dışkı ve idrar verir. Anlaşılan burada kastedilen kirlilik hayvanların dışkı ve idrarlarının temasıdır. Çünkü tanrının karşılık olarak vereceği ceza da onlarla benzerdir. Bu eşyalar neden atılmalıdır, su veya başka bir temizleyici ile temizlenemezler mi? Bu mesele birçok araştırmacının da kafa yorduğu bir durumdur. Ancak genel kabul edilen ahşap veya kilden yapılmış eşyaların gözenekleri nedeniyle temas edilen kiri içine çektiği ve onun temizlenmesinin herhangi bir temizleyici ile sağlanamayacağı düşüncesidir. Bu yüzden kaplar atılmalıdır.⁸⁹

Neden sadece bu iki hayvandan bahsedilmektedir. Aslında, domuz ve köpek ikilisi sadece bu metinde yan yana geçmemektedir. Hititlere ait bazı dua metinlerinde de bu ikiliden bahsedilmektedir:

CTH 570⁹⁰

“Ey güneş tanrısı köpek ve domuzun davasına da bakarsın sen. Konuşamayan hayvanların davasına bile bakarsın sen. Ey güneş tanrısı kötü(lüğü) ve kötü insanı bile yargıyorsun sen. Tanrıların öfkelenildiği ve istemediği kişiye ey güneş tanrısı (sen) merhamet et”⁹¹

“Güneş, tan yeri ağırlık gökyüzünde doğduğunda, üst ve alt toprağın tamamında sen güneş tanrısı (ışığınla parlayıp) durursun. Köpek ve domuzun davasına hükmettiğin (gibi tüm) konuş(a)mayan hayvan(lar)ın davasına (sen) bakarsın. Kötü ve düşmanca (davranan) adamın davasına da sen bakarsın”

Bu kullanımlar, günümüzde kullandığımız “kedi-köpek” gibi sıklıkla çevrede rastlanılan hayvanlar için kullanılan kalıplaşmış bir ifade olabileceği düşüncesini aklımıza getirirken; aynı pasaj içerisinde “Ey güneş tanrısı kötü(lüğü) ve kötü insanı bile yargıyorsun sen, Kötü ve düşmanca (davranan) adamın davasına da sen bakarsın”

⁸⁹ Moyer, J.C. a.g.k. 1969, 75.

⁹⁰ Karauğuz, G. a.g.k.,2020, 99.

⁹¹ Karauğuz, G. (2020). *Hitit Duaları Kil Kitapları*, Konya, Çizgi Yayınevi, 107.

gibi ifadeler de “köpek ve domuz ikilisinin istenmeyen, olumsuz bir grup olarak algılandığı fikrini de aklımıza getirmektedir. Bu olumsuzlamanın sebebi ne olabilir? Bu durumda da domuz ve köpeğin davranışsal özellikleri ön plana çıkmaktadır. Domuz ve köpek yapıları gereği, toprağı eşeleleyen hayvanlardır. Bu durum, onların kirliliğe kaynak olan veya kirliliğin bertaraf edildiğı yer olarak algılanan yeraltı dünyası ile ilişkilendirilmelerine ve manevi olarak kirli kabul edilmelerine neden olmuştur. Bu hayvanların diğerk bir özelliğı ise başka hayvanlara nazaran çöp ile beslenmeleridir. Bu durum da onların maddi olarak da kirli olarak kabul edilmelerine neden olmaktadır.⁹² Zira, bir köpeğin tapınağı girmesi konusunda bilgiler içeren farklı bir metinde de şu ifadeler geçmektedir:

CTH 570⁹³

“Onları (yine) sorguladık ve onlar: “Bir kült görevlisi olan dammara kadını uyuyor(ken) bir köpek yatağı sızradı. (Dahası) fakir adamın bira ekmeğini alıp onu tanrı için sunduk” dediler. Ey tanrı bu meseleden dolayı mı kızdın? (Eğer böyleyse) et falları olumsuz olsun.”

Burada da görüleceğı üzere, köpek bir kirlilik unsuru olarak kabul edilmektedir ve tanrının kızgınlığının sebebi olup olamayacağı sorgulanmaktadır. Bu bilgiler ışığında, direktifteki uyarıların bir kirlilik algısı sonucu olduğı açıktır. Ama tam olarak bilinmeyecek olan, bunun maddi mi yoksa manevi bir kirlilik mi olduğı hususudur. Bu nedenle, bu uyarıların fiziksel temizlikle manevi temizliğin iç içe geçmiş olabileceğı bir anlayış sebebiyle yapıldığı düşünülmektedir.

Tanrının sunularının kendine ait mutfak ve yine kendine ait eşyalarla hazırlanması gerektiğine dair dolaylı bir bilgi yine *dammara* kadınlarının davranışlarının sorgulandığı fal metnindendir:

CTH 570⁹⁴

“Onları (daha da) sorguladık ve onlar: “Tanrının (kült işleri için harcanıp) saçılacak altın, gümüş (kapları) ile mutfağı yok. (Bunları) tanrı için fakirin

⁹² Mouton, Alice, (2004). “Le rituel de Walkui (KBo 32.176): quelques réflexions sur la déesse de la nuit et l’image du porc dans le monde hittite”, *Zeitschrift für Assyriologie*, 94, 97-98.

⁹³ Karauğuz, G. a.g.k.,2021a, 117.

⁹⁴ Karauğuz, G. a.g.k.,2021a, 116.

hanesinden verip duruyoruz. Fakirin erzak kabı, hamur teknesi ve tüm pişmiş toprak çanak çömleklerini verip duruyoruz. Tanrının yemesi için günah olan şeyleri (bile) verip duruyoruz” dediler. Ey tanrı bu meseleden dolayı mı kızdın? (Eğer bundan dolayı ise) et falları olumsuz olsun. Sağ ezilmiştir; (fal alameti) olumsuzdur.”

Bu fal metninde büyük bir ihtimalle daha küçük bir tapınaktan bahsedilmektedir. Bu tapınakta tanrıya ait ne bir mutfak ne de eşyalar vardır. Bu ihtiyaçların “*fakirin hanesi*” diye adlandırılan bir yerden karşılandığı açıkça belirtilmektedir. Hatta “*Tanrının yemesi için günah olan şeyleri (bile) verip duruyoruz*” ifadesi ile kurbanların temizliği noktasına hiç önem verilmediği de anlaşılmaktadır. Bu hususa kurbanların temizliği başlığında ayrıntılı değinilecektir.

Tanrıların eşyaları arasında kült eşyalarının yoğunluğu oldukça fazladır. Daha önceden bunların da tanrıyı temsil eden heykellerle beraber temizlendiklerine dair örnekler sunulmuştu. Bir fal metninde de tanrılara ait eşyaların temizliğinin ne denli önemli olduğunu gösteren örnek mevcuttur:

CTH 566⁹⁵

“Koruyucu tanrının taş tapınağı içine götürülmüş olan aletlere gelince, onlar eski değildi ama kirlenmiş insanlar onlara dokunup durmuştu. Şimdi onları teke ve ateş arasından geçirip temizlerler. Böylece onları tanrıya verip (sunarlar. Ey) tanrı bu durum senin için uygun mudur? (Eğer uygunsa), et falı alametleri iyi olsun. (Ama ne yazık ki) kalp kavranılmış (olup fal alameti) olumsuzdur.”

IV. Tuthalia dönemine ait ve kralın hastalığının nedeninin Arušna kenti tanrısının kızgınlığının olup olmadığını öğrenmek amacıyla yapılan fal uygulamasında birtakım aletlerden bahsedilmektedir. Bu aletler yine fal metni aracılığıyla öğrendiğimiz Tawananna’nın koruyucu tanrının tapınağı için yaptırdığı fakat rüya aracılığıyla Arušna kenti tanrısı için istenilen aletler olabildiği gibi yine faldan öğrendiğimiz ve bir diğer pasajda da Büyük Kız olarak adlandırılan Kral’ın eşinin yaptırdığı aletler olabilir. İşte bu nedenle “*onlar eski değildi ama kirlenmiş insanlar onlara dokunup durmuştu*” ifadesinde geçen kirli insanların sayısı oldukça fazladır.

⁹⁵ Karauğuz, G. a.g.k.,2021a, 110

Bu pasajda Hititlerin algı dünyasındaki temiz ve kirli tahayyülüne dair ipuçlarına rastlanmaktadır. İlk olarak göze çarpan bir kişideki kirliliğin temas ile bir nesneye geçebildiği inancıdır. Burada sözü edilen kirlilik maddi bir kirlilikten öte manevi yani kültürel kirliliktir. Sözü edilen aletler kirlenmiştir ve temizlenmesi gerekmektedir. Bu aletlerin kirlenmesinin nedeni kirli insanların onlara dokunmasıdır. Bu kirli insanlar ifadesiyle kastedilen aletleri yapanlar, onları yaptıranlar ve onları taşıyanların içinde bulunduğu kalabalık bir topluluk olmalıdır. Bu insanların eşyalara dokunurken kültürel manada temiz olup olmadıkları bilinmediğinden bu eşyalar için arındırma işlemi gerekmektedir.

Bu pasajda kirlendiği düşünülen aletlerin temizlenmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. Tanrıya sunulmadan önce aletler için “*Şimdi onları teke ve ateş arasından geçirip temizlerler*” ifadesi ile uygulanabilecek temizleme yöntemi hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra “*Ey) tanrı bu durum senin için uygun mudur? (Eğer uygunsa), et falı alametleri iyi olsun. (Ama ne yazık ki) kalp kavranılmış (olup fal alamenti) olumsuzdur.*” ifadesiyle tanrının bu uygulamayı tasvip etmediği anlaşılmış ve aşağıdaki pasajda eski yönteme eklenmiş yeni uygulamalar tanrıya danışılmıştır:

CTH 566⁹⁶

“Koruyucu tanrının taş tapınağına aletlerin götürülmesi meselesine gelince, onlar eski değildi. Kirli insanlar onlara dokunup durmuştu. Onlar ateşe de atılmıştı. Sonra onlara bazalt bir taş ile vuru(lu)p onlar teke ve ateş arasından geçiri(li)p onları temizlerler. Böylece onları tanrıya verip (sunarlar. Böylece) et falı alametleri ni(pşauri), ši(ntahi) ve sekiz bağırsak bükümü olumsuzdur.”

Bu pasajda yöntem çeşitlendirilmiştir. Daha önceki pasajda aletleri sadece teke ve ateş arasından geçirerek temizlemek amaçlanmışken burada öncesinde ateşe atma daha sonra bazalt bir taş ile vurma ve en nihayetinde teke ve ateş arasından geçirilerek temizleme amaçlanmaktadır. Fakat “*Böylece) et falı alametleri ni(pşauri), ši(ntahi) ve sekiz bağırsak bükümü olumsuzdur*” ifadesi ile tanrının bu yöntemi de uygun bulmadığı anlaşılmaktadır.

⁹⁶ Karauğuz, G. a.g.k.,2021a, 110-111

Temizleme yöntemlerine dair bu iki pasaj aynı zamanda bize temizleme için kullanılan nesneler hakkında da bilgi vermektedir. Ateş, teke ve bazalt taş kirli olduğu düşünülen aletlerin temizliğinde bir arındırıcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanrının yöntemlere itiraz etmesi sonucu çıkış yolu arayan görevli aşağıdaki pasajda yöntem aynı olsa da uygulanacak yer ve kişilerin farklı olabilme olasılığını da tanrıya danışmaktadır:

CTH 566⁹⁷

“Aynı şekilde fal sorusu (ile) aletler, Arušna kentine ulaştırılır ulaştırılmaz tapınak adamları onları dikkate alıp onları aynı şekilde temizlerler. Böylece et falı alametleri olumlu olsun. (Diğer fal alameti olan) ta(nani) yukarı baktı, (ne yazık ki) olumsuz.”

Görüldüğü üzere “Arušna kentine ulaştırılır ulaştırılmaz tapınak adamları onları dikkate alıp onları aynı şekilde temizlerler” ifadesi ile fal görevlisi farklı bir olasılık sunmuştur. Temizlik için yöntem aynı kalacaktır ama temizleme işlemini Arušna kentindeki rahipler yerine getirecektir. Fakat bu öneri de tanrı tarafından reddedilmiştir. Görevlinin temizlik konusunda farklı bir öneri üretememesinden olsa gerek bu fal metninde aletlerin temizliğiyle ilgili başka soru yer almamıştır.

2.1.2.3. Tanrılarının kurbanlarının temizliği

Kurban/sunu Hitit insanının günlük, bazı bayramlar vesilesiyle dönemsel ya da herhangi bir yardım ihtiyacı nedeniyle de ritüeller sırasında kanlı ya da kansız olarak adlandırabileceğimiz çeşitli hayvan, yiyecek ve içeceklerin tanrıya sunulması anlamına gelmektedir. Tanrı doğası gereği temizdir ama çeşitli vasıtalarla kirlenebilmektedir. Bu kirlenmenin önüne geçebilmek için onun yediği yiyecekler ya da içtiği içecekler temiz olmalıdır. Bu nedenle hazırlanış aşamasından itibaren kurbanların temizliğine azami özen gösterilmiştir. Aslında bu durum kurbandan sorumlu olan görevliler için bir zorunluluktur. Aksi takdirde sonucu ailesi ile öldürülmeye kadar gidebilecek bir cezalandırma olabilir.

Kurbanların günlük olarak tapınaklarda tanrılara sunulduğuna dair bilgilere direktif metinlerinden dua metinlerine kadar birçok metin örneğinde rastlanmaktadır. Günlük

⁹⁷ Karauğuz, G. a.g.k.,2021a,111.

kurbanların nedeni tanrının insan gibi günlük olarak açlık ve susuzluk yaşaması ve bu ihtiyacının giderilmesi gerekliliğidir. Yine mitolojik bir metin parçasında da rastladığımız gibi tanrılar bu ihtiyaçlarının giderilmesiyle bizzat ilgilenmek istememektedir.⁹⁸ Bu nedenle köleleri olduklarını düşündükleri insanları görevlendirerek gereksinimlerini giderme yolunu tercih etmişlerdir.

Kurbanların temizliğine dair belki de en ayrıntılı bilgi tapınak görevlilerine yönelik direktif metninde verilmiştir. Burada temizlikle ilgili ilk aşamanın kurban sunusunu hazırlayacak görevlilerin manevi olarak temizliğinin sağlanması olduğu göze çarpmaktadır. Bu manevi temizlik günümüzde içerisinde Müslümanların da olduğu birçok topluluk tarafından da yapılması gerektiği düşünülen cinsel ilişki sonrası yıkanma eylemidir. Eğer bir tapınak görevlisi bir kadınla beraber olduktan sonra yıkanmadan tapınağa gelir ve o halde tanrıya sunuda bulunursa ve bu durum öğrenilirse cezası ölümdür. Cezanın bu kadar ağır olmasının nedeni yıkanması gereken görevliye bu eylemi yapabilmesi için birçok fırsat sunulmuş olmasıdır. Ancak bu fırsatlara rağmen hala yıkanmamışsa bunun kasti olduğu düşünülmelidir ki böyle ağır bir ceza ile cezalandırılır. Metinlerde yıkanmayı gerektiren kirliliğin cinsel birleşme olduğu belirtilmektedir. Ancak cinsel birleşmenin neden bir kirlilik yarattığına dair doğrudan bir bilgi mevcut değildir. Tanrı için sunu hazırlığı yapan görevlilerin temizliğine dair tek şart bu değildir. Daha önce de bahsettiğimiz pasajdaki örnek önemlidir:

CTH 264⁹⁹

“Ayrıca bütün tanrıların mutfak beyleri olan sizler, saki, sofracı, aşçı, fırıncı, şarapçı. Tanrıların ruhuna karşı çok saygılı olunuz. Sonra tanrıların kurban ekmeğine ve kurban içkisine (karşı) çok dikkatli olunuz. Onların (ekmek) bölme yeri süpürülmüş (ve) su serpilmiş olsun. Ayrıca domuz (ya da) köpek eşikten (içeriye) geçmesin. Siz yıkanmış olunuz. Temiz elbiseler giyiniz. Ayrıca (bütün) kıllarınız ve tırnaklarınız kesilmiş olsun. (Böylece) tanrıların ruhu sizi suçlamasın.”

Tanrının sunularını hazırlayanlara yönelik bu pasajda *“Tanrıların ruhuna karşı çok saygılı olunuz. Sonra tanrıların kurban ekmeğine ve kurban içkisine (karşı) çok*

⁹⁸ Hoffner, H., (1998). *Hittite Myths*, Atlanta, Society of Biblical Literature, 52.

⁹⁹ Süel, A. a,g,k, 1985, 67-69.

dikkatli olunuz” ifadesi dikkat çekicidir. Kurbanları maddi ve manevi her türlü kötülükten uzak tutmalıdırlar aksi takdirde *tanrıların ruhu* tarafından suçlanırlar. Tanrıların ekmek bölme yerleri süpürülmüş ve su serpilmiş olmalıdır. Buradaki ifade doğrudan fiziksel bir temizlik ile ilgilidir. O dönem yapılarının zeminlerinin taş veya toprak döşeme olma ihtimali yüksektir. Bazı toprak tabanlı mekanlarda süpürüldükten sonra su serpilmesi, yerde bulunan tozların veya buna benzer yapıdaki partiküllerin hava akımıyla ya da hareket edilmesi halinde tekrar yukarıya çıkmasını engellemek amacıyla yapılan bir uygulamadır. Direktifteki bu ayrıntı da benzer bir amaçla emredilmiş olmalıdır. Direktifte mutfak personeline yönelik uyarıların yapıldığı iki bölümde de domuz ve köpeğin mutfağa ya da mutfak kaplarına yaklaştırılmamasına dair uyarı dikkat çekmektedir:

Görevlilere yönelik “*Siz yıkanmış olunuz. Temiz elbiseler giyiniz. Ayrıca (bütün) kıllarınız ve tırnaklarınız kesilmiş olsun*” uyarısı da oldukça önemlidir. Yıkanmış olmalarının istenilmesi daha önce tapınakların temizliği kısmında değindiğimiz tanrıya kurban sunanların kültürel temizliği ile benzer olmalıdır. Burada cinsel ilişkiye dair herhangi bir referansta bulunulmasa da kastedilen yıkanmanın kültürel bir yıkanma olması gerektiği düşünülmelidir. Tanrıya sunu sunanlara dair böyle bir beklenti varken sunuyu hazırlayanlara dair olmaması düşünülemez.

Görevlilere emredilenler sadece yukarıdakiler değildir. Onların saçlarını tamamen kesmeleri ve tırnaklarını da kısaltmaları gerekmektedir. Ayrıca onlar temiz kıyafetler de giymelidirler. İlk bakışta bu şartların hijyen kaygısından dolayı olduğu algısı oluşabilmektedir. Zira hazırlanan ekmeğin içinde saç telinin bulunması ya da içerisinde mikrop barındıran tırnaklarla ekmeğin hazırlanması o ekmeğin hijyen yönünden eksik olarak değerlendirilmesine neden olur. Ancak bu kurallara uyulmadığı takdirde verilen cezaların ağırlığı kurallara uyulmaması halinde ortaya çıkacak durumun hijyen eksikliğinden daha da korkutucu olduğunu düşündürmektedir. Hitit toplumunda yasalar tarafından yasaklanan ve uygulandığı takdirde toplumsal düzenin bozulmasına neden olduğu düşünülen “kara büyü”nün de malzemelerinden bazıları saç kılı ve tırnaktır. İşte bu anlayış nedeniyle olsa gerek sözü edilen bu vücut parçalarının kirliliği aktardığı düşüncesi ve aktarılan kişi de olumsuz durumlar yaratma olasılığı mutfak personelinin bu hususlara dikkat etmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Saç kılı da Hititler tarafından çok sevilmeyen bir unsurdur. Zira saç kılına dair bir örnek

kralın mutfak personeli için hazırlanan direktif metninde sonu ölümle biten ibretlik bir hikâyede yer almaktadır.¹⁰⁰

Tanrıların kurbanlarının hazırlandığı ve sunulduğu kapların temizliği de oldukça önemlidir. Daha önce de bahsedildiği gibi onların köpek ve domuzun temasından korunması gerekmektedir. Eğer bir temas olursa da bu kaplar hemen atılmalı onlarla tanrıya asla yiyecek ve içecek sunulmamalıdır. Eğer aksi bir durum yaşanırsa da “*tanrılar (da) ona yemek (ve) içmek için dışkı (ve) idrar verirler*” uyarısının doğrultusunda cezalandırılacakları ifade edilmektedir. Tanrının eşyaları kısmında da belirtildiği gibi bu hayvanaların maddi mi yoksa manevi bir kirlilik mi oluşturduğu tam olarak belli değildir.

Daha önce tanrının eşyaları kısmında da başvurduğumuz fal metninde geçen “*fakirin erzak kabı, hamur teknesi ve tüm pişmiş toprak çanak çömleklerini verip duruyoruz*” ve “*(Dahası) fakir adamın bira ekmeğini alıp onu tanrı için sunduk*” ifadeleri tanrının sunularına dair hassasiyetlere her zaman riayet edilmediğini de göstermektedir. Bu fal metninde tanrının öfkesinin bu sebeplerden dolayı olup olmadığının sorgulanması bir kez daha göstermektedir ki tanrı sunularının yapıldığı ve sunulduğu kaplar ve hazırlanan yiyecekler sadece tanrının kullanımı için özel olmalıdır.

Tanrıya yapılan sunuların temizliğine dair ilginç bir başka örneğe yine bir fal metninde rastlamaktayız:

CTH 566¹⁰¹

“*Ona sorduk ve (aşağıdaki şekilde) anlattı: “Dedi[ğim] (gibi) meyhaneye gittim. [Am]a yıkanmış [de]ğildim. Sürekli olarak bira içtiğim kamışla (^{GIŠ}ummiya-) (birayı, bira) bardağının içinde karıştırdım ve adı gecen kamışı kendim için aldım ve onunla (tanrıya bira) sundum”. Ey tanrı! Bu ihmal yüzünden mi kızdın? (Eğer öyleyse), HURRI kuşu olumsuz olsun – olumsuz.”*

¹⁰⁰Goetze, A. (1969). "Hittite Instruction, Instruction for Palace Personel to Insure the Kingship Purity", *Ancient Near Eastern Texts*, 207.; Daddi, F.P. (2004). “Palace Servants and Their Obligations” *Orientalia, NOVA SERIES*, 73(4), 467.; Reyhan, E. (2014). Hitit Toplumunda “Öldürme” Eylemi Üzerine Bir İnceleme, 81-82.

¹⁰¹ Ünal, A. (1978). *Ein Orakeltext Über Die Intrigen Am Hethitischen Hof: Kub XXII 70 = Bo 2011*, (THeth 6), Heidelberg 20-21.

Tanrılarının neden öfkelenildiği sorusuna cevap arayan bu fal metninde bir rahip sorgulanmaktadır. Bu kişi “[Am]a yıkanmış [de]ğildim” ifadesi ile kirli olduğunu kabul etmektedir. Bu durumdayken meyhanede bira içtiği kamışı alarak onunla tanrıya bira sunmuştur. Bu durumda açıkça tanrının saflığı ihlal edilmiştir. Kişi hem kültürel temizliğini yapmadan tanrıya hizmet etmiş hem de kullandığı ve de tanrıya ait olmayan bir eşya ile tanrıya sunuda bulunmuştur. Ama bu örnekte her ne kadar kabul gören kirlilik unsuru “kişinin yıkanmaması” olarak gösterilse de Ahmet Ünal başka bir nedenin de meyhanedeki kamışın alınması yani hırsızlık olabileceğini de belirtmektedir.¹⁰²

Tapınakların temizliği kısmında örnek olarak verilen tanrılarının artan yiyecek ve içeceklerinin tüketilmesine dair örnekte “*Fakat [siz] bağış? ekmeğini karılarına çocuklarınıza hizmetkarlarınıza [vermeyiniz.] Bira (ve) şarap tanrılarının eşliğinden [(dışarıya) çıkmasın.]*” Bu bilgi üzerinden hareketle, kurbanlar sadece tapınak içinde tüketilebilir. Tanrı kutsal ve saftır, ona ait olan her şey de kutsal ve saftır.¹⁰³ Bu yüzden ona ait olan kurban sunuları da kutsal bir alanın, kısacası tapınağın dışına çıkarılmamalıdır.

Tanrıya ait bir yiyeceğin sadece tapınak dışında değil tanrının izin vermediği bir kişi tarafından yenilmesinin yasak olduğu yukarıdaki örneklerden anlaşılmaktadır. Fakat bu durumun farklı bir yönünü gösteren bilgiye bir dua metni aracılığıyla ulaşabilmekteyiz.¹⁰⁴

“Ve büyüdüğçe, Tanrımın her şeydeki merhametine ve bilgeliğine daha çok tanıklık ettim. Hiçbir zaman Tanrım üzerine yemin etmedim ve yeminimi bozmadım. Tanrım için kutsal olan ve benim yemem doğru olmayan şeyleri asla yemedim ve böylece bedenimi kirliletmedim.”

Bu metinde de Kantuzili tanrıya ait olan hiçbir yemeği yemediğini kendini kirliletmediğini belirtmektedir. Bu durum bize tanrı için “temiz” olan bir yiyeceğin tanrının izin vermediği bir kişi tarafından yenilmesi halinde “kirli” statüsüne girebileceğini de göstermektedir.

¹⁰² Ünal, A. a.g.k.,1978, 20-21.

¹⁰³ De Martino, S. (2004). “Purità dei sacerdoti e di luoghi di culto nell’Anatolia ittita”. *Orientalia*, 73, 350.

¹⁰⁴ CTH 373; Singer, I. a.g.k., 2002, 32.

Hititlerin evren algılayışı gökyüzü ve yeryüzünden oluşan iki katmanlı bir dünyadan meydana gelmektedir. Yeryüzü, insanların yaşadığı yeryüzü ve ölümlerin ve yeraltı tanrılarının yaşadığı yeraltından oluşmaktadır. Hitit metinlerinde *dankuiš daganzipaš* “kara toprak” olarak ifade edilen yeraltı dünyası, karanlık ve bunaltıcı bir yapıya sahip olması nedeniyle bu adla anılmaktadır. Eski tanrılar ya da ikinci dereceden tanrıların mekanı olan yeraltı dünyası Yerin Güneş tanrısı tarafından yönetilmektedir. Güneş tanrısı aynı zamanda yeryüzünde ölenleri yeraltına getiren bir kılavuz görevi de görmektedir¹⁰⁵ Sözü edilen eski tanrıların sayısı sekizdir ve yerin güneş tanrısı ile toplamda dokuzaya çıkmaktadır. Bu tanrılar için yerleşik bir kült yoktur. Bunun yerine, onlara yönelik ritüeller tepkiseldir, yani belirli bir soruna yanıt olarak gerçekleştirilmektedir. Onlara ait ritüeller, açık alanda gerçekleştirilir ve iletişim toprağa kazılan çukurlar aracılığıyla sağlanırdı. Hitit düşüncesine göre yer üstünde meydana gelen her türlü kirlilik, kötülük ve olumsuzluğun bertaraf edileceği mekân yeraltıdır. Kara toprağın altında tunçtan palhi- denilen kaplar bulunmaktadır ve içine giren tekrar asla yukarı çıkamaz, onun içinde yok olur.

Yeraltı dünyası Hitit düşüncesindeki temizlik algısının ikilik halini göstermesi yönünden oldukça önemlidir. Yukarıda ayrıntılarıyla bahsettiğimiz tanrıların temizliği meselesindeki hususlar yeraltı tanrıları söz konusu olduğunda geçerliliğini yitirmektedir. Onların yaşadığı yerde kirlilik onlar için olağan bir durum ve kızdıkları zaman saklı kaplarını açarak yeryüzüne gönderdikleri bir cezalandırma aygıtıdır. Bu nedenle Hititlerin tahayyülündeki tanrıların tamamının kirliliğe karşı hassas olduğu şeklinde bir genelleme de doğru olmaz. Daha önce bahsedilen her türlü kirlilik ihtimalinden sakınılan tanrılar yeryüzünde olan ve kendi kültlerine sahip olan tanrılardır.¹⁰⁶

2.2. Kral ve Kraliçe’nin Temizliği

O, Fırtına Tanrısına ait olan ülkeyi onun adına yönetmektedir. Teokratik bir devlet anlayışına sahip olan Hititlerde devletin yöneticisi olan kral, *tabarna* daha önce de

¹⁰⁵ Haas, V. a.g.k. 1994, s.132. ; Archi, A. (1990) “The Names of the Primeval Gods”. *Orientalia* 59(2), 114. Collins B. J. (2002), “Necromancy, Fertility and the Dark Earth: The Use of Ritual Pits in Hittite Cult”, *Magic and Ritual in the Ancient World*, P. Mirecki - Marvin Meyer (eds.), Leiden. Boston. Köln, 224; Oettinger N., (1990), “Die ‘dunkle Erde’ im Hethitischen und Griechischen”, *Die Welt des Orients* 20/21, Göttingen, 83.; Sevinç, F. (2008). “Hititlerde Yeraltı Dünyası”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 231-247.

¹⁰⁶ Sevinç, F. 2008, a.g.m., 243.

bahsedildiği gibi bu yönetim hakkını tanrıdan almıştır. İdarenin başı olmasının yanı sıra hem baş komutan olarak ordunun başında hem de baş rahip olarak da dini görevlerde yer almaktadır. O öldükten sonra yerine geçecek kişi Telipinu Fermanı'nda belirlenen kurallar dahilinde ya onun oğlu eğer oğlu yoksa kızının eşidir. Bu kuralların her zaman uygulandığını söylemek doğru değildir ancak kesin bir gerçek vardır ki yönetimi ele alan kişi her zaman bir erkek olmuştur. Bu duruma bakıldığında Hitit yönetiminde kadınların rolü olmadığına dair bir düşünce meydana gelebilir. Ancak Hitit metinleri incelendiğinde Hitit Kraliçesi'nin de diğer toplumların aksine önemli bir konumu olduğu anlaşılmaktadır. Hitit Kraliçesinin unvanı *tawananna*'dır. Bu unvanı kralın eşi olmakla elde eder ancak kral öldüğünde bu yetkileri elinden alınmaz ve daha sonraki kral döneminde de mevcut konumunu devam ettirir. Bu durum Hitit kraliçesinin etkinliği açısından önemlidir.¹⁰⁷ Zira daha sonraki kral eğer kraliçenin desteği ile kral olmuşsa, Puduhepa-IV.Tuthaliya örneğinde olduğu gibi, kraliçenin onun üzerindeki etkisi de elbette büyük olacaktır. Ancak durum her zaman böyle de olmayabilir. II. Murşili ve babasının eşi olan Tawananna arasında bir anlaşmazlık olduğu belgeler aracılığıyla bilinmektedir. II. Murşili Tawananna'yı büyü yoluyla karısını öldürmekle suçlamış ve onun cezalandırılarak bu ünvanının elinden alınmasını sağlamıştır. Bu durum bile kraliçelerin gücünü gösterebilmesi açısından önemlidir. Kral onu doğrudan uzaklaştıramamış ancak “büyü” ile suçlayarak onu sürgüne gönderebilmiştir.¹⁰⁸

Kraliçenin yönetimde söz sahibi olduğunu “kraliçenin sarayı”¹⁰⁹ denilen bir sarayın varlığından ve bazen kralla birlikte bazen de tek başına örneklerinin olduğu belgelerdeki “mühürler”¹¹⁰ aracılığıyla anlayabilmekteyiz. Hatta Kraliçe Puduhepa, Mısır kralı Ramses ile mektuplaşacak kadar etkili bir role sahiptir. Kadeş Antlaşmasında onun da mührü bulunmaktadır.¹¹¹ Kraliçenin idari etkinliğinin yanında

¹⁰⁷ Süel, A. (2013). “Şapinuva'nın Kraliçesi: Taduhepa”, *Anadolu'da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, YKY, İstanbul, 137.; Cengiz, T. (2014a). “Hitit kralı ve kraliçesi arasındaki dikotomik eşitlik üzerine bazı tespitler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(56), 19-34.

¹⁰⁸ Alparslan, M, a.g.k., 12 vd.

¹⁰⁹ Cengiz, T. (2014b). *Hitit Çağında Anadolu'da Anaerkil İzler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 148.

¹¹⁰ Alp S-Erkut S. (2002). “Hitit Kralı III. Hattusili ile Kraliçe Puduhepa'nın Gümüş Tablet Üzerindeki Mühürleri.” *TÜBA-AR: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*.

¹¹¹ Alparslan, M. (2013). “Hititlerde Kadın”, *Aktüel Arkeoloji*, 73.

“baş rahibe” unvanıyla dini yetkileri de vardır. O, kralın yanında bazen de tek başına bayram kutlamalarını yönetir.

Tanrının temsilcisi¹¹² olarak kabul edilen krala temizlik konusunda da tanrıya gösterilen hassasiyet gösterilmektedir. Onun makamı ve her türlü kirlilikten etkilenme olasılığı insanlarla ilişkisini sınırlı hale gelmektedir. İlişki ancak belli tedbirlerle birlikte kurulabilmektedir. Aksi taktirde herhangi bir kirlilik unsuruna maruz kalabilecek olan kralın tanrılardan aldığı güç ve dolayısıyla krallığın ve halkının refahı tehlikeye girebilir. Bu üst düzey hassasiyet kralın temizliğinin nasıl olması gerektiğine dair çeşitli düzenlemelerin ortaya konulmasına ve bu temizliği sağlamak ve onu dış dünya ile olabilecek herhangi bir ilişkiden koruma ile görevlendirilmiş ^{LU} MEŞEDİ diye adlandırılan personelin varlığına neden olmuştur.¹¹³

Kral ve ailesinin yaşadığı saraya bakıldığında Akropol denilen kısmın duvarlarla halkın yaşadığı aşağı kentten ayrıldığı görülmektedir.¹¹⁴ Elbette ki birçok krallık göz önüne alındığında bu uygulamanın hemen hemen hepsinde mevcut olduğu da bilinen bir durumdur. Bunun asıl sebebi ise kralın güvenliğini sağlamaktır. Bryce, kralın kült gezileri sırasında bile kalabalık bir görevli grubundan oluşan bir çemberle koruma altına alındığını bu yüzden de halkla iletişim halinde olmadığını söylemektedir. Hatta savaş sırasında bile kralın çadırının askerlerin çadırından oldukça uzak bir noktada olduğunu vurgulamaktadır. Ana sebebi olarak da “kralı kirlilikten koruma” düşüncesini dile getirmektedir. Buna örnek olarak da” kralın ayakkabı ve arabasında kullanılan derinin saray bölgesinden elde edilmesi” için gösterilen hassasiyeti vermektedir.¹¹⁵

Kralın temizliğine dair Eski Hitit Dönemi’ne ait bir ritüelde yer alan “*Tanrıça Kattahzipuri ocağı temizler, memleketi temizler, sığırları ve koyunlarını temizler ve tüm belayı/pisliği kralın başından defeder*”¹¹⁶ ifadesi Kral’ın temizliğinin bütün bir

¹¹² Ahmet Ünal,(1988) “The Role of Magic in the Ancient Anatolian Religions According to the Cuneiform Texts from Boğazköy-Hattuša”, *Essays on Anatolian Studies in the Second Millenium B. C.*, Wiesbaden, s. 53.

¹¹³ Goetze, A.(1957). *Kleinasien. Kulturgeschichte des Alten Orients. (Handbuch der Altertumswissenschaft)*,89-90.

¹¹⁴ Klinger, J. (2002). “Arınma Ritüelleri ve Kötülükleri Defetme Büyüleri Büyü Ritüellerinin Hititler’deki

İşlevi ve Önemi,” *Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk*, s. 458.

¹¹⁵ Bryce,T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Ankara, Dost Kitabevi,30.

¹¹⁶ Klinger, J. a.g.m. 2002, 458; Taş, İ. (2011). “Hitit Çivi Yazılı Belgelere Göre Ocak Kültü ve Ocağın Kutsallığı Üzerine Bazı Gözlemler”, *KUBABA*,18, 14.

memleketin temizliğine denk olduğunu göstermektedir. Bu ifade aslında Kral'ın temizliğine dair gösterilen ihtimamın sebebini bize çok kısa bir şekilde anlatmaktadır.

Hitit kralının “baş rahiplik” unvanı gereği yerine getirmek zorunda olduğu görevlerin başında bayramların kutlanması gelmektedir. Bayramlar tanrıları memnun etmenin en önemli araçlarından birisidir. Bayramlarda düzenlenen şenlikler, oyunlar ve yemekli şöenler tanrıların eğlenmesi için yapılan eylemlerdir. Bayramların kesintisiz ve layığıyla kutlanması çok önemlidir. Öyle ki kralın bayram kutlamaları için savaştaki görevini komutanına devrederek bayram kutlamalarını yönettiği metinler aracılığıyla bilinmektedir. Bayram kutlamalarında kraliçe de “baş rahibe” olarak katılmaktadır. Bayram kutlamaları sırasında kral ve kraliçenin fiziksel temizliğine dair örnekler oldukça fazladır. Bu temizlik, krali çiftin tamamen yıkanması şeklinde olduğu gibi elinin yıkanması ya da elinin ya da dudağının bazı arındırıcı maddelerle silinmesi şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. AN.TAH.ŞUM^{SAR} Bayramı ile ilgili metne ait aşağıdaki satırlar kral ve kraliçenin banyo yapması ile ilgili bir örneği barındırmaktadır:

CTH 604¹¹⁷

“Ertesi gün kral ve kraliçe Hattuša'ya gider. Tippuwa Dağı'nda muhafız kıtası askerleri ve saray oğlanları yarışır. Daha sonra kral ve kraliçe Étarnu¹¹⁸'da yıkanır. Kral Gıšhuluganni ile Hattuša'ya doğru gider. Éhalentuwa'da büyük toplantı (toplanır)...”

Metin bize kral ve kraliçenin kült gezileri sırasında Étarnu denilen bir mekanda yıkandıkları bilgisini vermektedir. Arkasından gelen Éhalentuwa'da büyük toplantı¹¹⁹ (toplanır) ifadesi bayrama dair libasyon, kurban ekmeği sunumları ve dans ve müziğin yer aldığı büyük bir seremoninin Éhalentuwa¹²⁰ denilen ve Hattuša ve yakınında bulunan kült yerleşimlerindeki yapıda yapıldığını ifade etmektedir.

¹¹⁷ Sir Gavaz, Ö. a.g.k.,94.

¹¹⁸ Hititçe *tarnu*- kelimesi için Ahmet Ünal, “yıkanma evi? , yunak? , hamam? anlamlarını önermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, A. 2016. *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, Ankara, Bilgin Kültür Sanat, 523.

¹¹⁹ *šalli aššešar* : büyük toplantı, Ayrıntılı bilgi için bkz. SİR GAVAZ, Ö. (2017). “HİTİTÇE METİNLERDE GEÇEN ‘šalli aššešar’ VE İŞLEVİ”. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi* 4/2, 83-93.

¹²⁰ *halentu(wa)*- yapısı ve işlevi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. BALTACIOĞLU Hatce, (2016), “Éhalentiu-/ halentuwa- Alaca Höyük 2. Hitit Yapı Katı ve Boğazköy Büyükkale Sarayı”, (Editörler)

Aynı bayrama ait metnin devamında ise “kutsal yıkanma”dan bahsedilmektedir.

CTH 604¹²¹

“...Ertesi gün kral ve kraliçe Aškašipa Tanrısının tapınağına giderler. Kâhinler, Hattarina Şehrinin Tanrıça Inanna’sı için [dua ederler] Yirmi ikinci gün. Ertesi gün kral ve kraliçe [kâhinler] Hattarina şehrinin Tanrıça Inanna’sı için [dua ederler]. Ertesi gün kral ve kraliçe [x] tanrının tapınağına giderler. Ve kutsal yıkanma olur. Kâhinler Hattarina Şehrinin Tanrıça Inanna’sı için tekrar dua ederler...”

Metinde ifade edildiği şekliyle kral ve kraliçe tapınağa giderek kutsal yıkanma yaparlar. Bu yıkanmanın tanrının tapınağında gerçekleştirilmesi birçok inançta da var olan kutsal bir varlık olan tanrının huzuruna çıkmadan önce temiz olma şartını akla getirmektedir.

Nuntariyaşha bayramına ait bir metin parçasında da bir yıkanma ayininden bahsedilmektedir:

CTH 626¹²²

“Ertesi gün Tanrı Zithariya Büyü[k babanın] evine gider. Ve prens (onun) peşinden gider. Ve bayramı (kutlanır). Sarayda ise ‘Temiz’ yıkanma (ayini) (yapılır).”

Bu metin parçasından bayramın aynı anda farklı yerlerde kutlandığına dair bilgi bulunmaktadır. Tanrı Zithariya “Büyük babanın evi” diye adlandırılan bir yere gitmekte ve prens de ona ait bayram kısmını kutlamak için onun peşinden gitmektedir. Aynı zamanda da sarayda da törenlerin devam ettiği “Sarayda ise ‘Temiz’ yıkanma (ayini) (yapılır)” ifadesinden anlaşılmaktadır. Buradaki ifadede tam olarak anlaşılmasa da olay sarayda gerçekleştiği için yıkanma büyük olasılıkla kral ve kraliçe tarafından yapılmaktadır. Yine aynı bayrama ait başka bir pasajda ise kral ve kraliçenin ellerini yıkayarak tütsü ile temizlendiklerine dair bir örnek vardır:

Sedat Erkut ve Özlem Sir Gavaz, *Ahmet Ünal’a Armağan*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.49-68.

¹²¹ Sir Gavaz, Ö. a.g.k.,97-98.

¹²² Sir Gavaz, Ö. a.g.k.,129.

CTH 692¹²³

“Kral (ve) Kraliçe ZA.BA.BA'nın (kült) odasına girerler. Kral girişe gelir. Sonra dansçı bir kez döner. Kral ve kraliçe ZA.BA.BA'nın (ibadet) alanındaki avluya (geri) girerler. Baş MEŞEDI koruyucu tanrının rahibini pelerinininden tutar. Koruyucu tanrının rahibi tütsü losyonunu tutar. İki mabeyinci krala (ve) kraliçeye el suyu getirir. Kral (ve) kraliçe ellerini yıkar. Mabeyinci başı (kraliyet çiftine) bir bez verir. Onlar da ellerini silerler. Koruyucu tanrının rahibi krala tütsü (reçine) losyonu uzatır. Kral kendini losyonlar. Saray muhafızlarının şefi altın mızrağın bezini krala uzatır. Kral ellerini siler. Saraydaki genç buhur (reçine) losyonunu koruyucu tanrının rahibinden alır. Koruyucu tanrının rahibi kralın önünde eğilir. Mabeyinci tütsü (reçine) losyonunu kraliçeye uzatır. Kraliçe kendini losyonlar. Mabeyinci tütsü (reçine) losyonunu koruyucu tanrının rahibine geri verir. Mabeyinci başı kraliçeye altın mızrağın kumaşını verir. Kraliçe ellerini siler.”

Bayramın bu kısmında da tanrı ZA.BA.BA için sunu yapacak olan kral ve kraliçe önce ellerini yıkayıp kuruladıktan sonra tütsü ile tekrar ellerini temizlerler ve kurularlar. Neden hem su hem de tütsü ile temizlik işlemi yaptıklarına dair bir bilgi metinde mevcut değildir. Ancak tütsü ile ellerini temizledikten sonra kurulama işlemi yapmaları tütsü olarak tabir edilen maddenin sıvı olabileceğini düşündürmektedir.¹²⁴ Aşağıdaki örnekte de tütsünün farklı bir kullanımı mevcuttur:

CTH 625¹²⁵

“Aşçıların başı sunağı üç kez tütsü (reçine) losyonu ile temizler, koyunları da temizler. Aşçıların başı krala tütsü uzatır. Kral kendini losyonlar, dudaklarını siler. Mabeyinci başı krala altın mızrağın ketenini verir; kral elini siler.”

Bu örnekte tütsü ile kurban sunusu yapılacak tanrının sunağı, kurban edilecek koyun ve kralın dudaklarını temizlenir. Bu örnek tütsünün manevi bir temizleyici olduğu

¹²³ Alp, S. a.g.k. 1993,157-159.

¹²⁴ Alp, S. (1982). "Hititlerin Dinsel Törenlerinde Kullanılan Temizlik Maddesi TUḪḪUEŠŠAR Üzerine Bir İnceleme" *Belleten* 46, 256.

¹²⁵ Alp, S. a.g.k. 1993,165-167.

fikrini daha da pekiştirmektedir. KI.LAM ve purulli ve nuntariyasha bayramlarında da kral ve kraliçenin temizliğine dair benzer örneklere rastlanmaktadır.¹²⁶

Bütün bu örnekler incelendiğinde kral çiftinin tanrılarla iletişim haline geçtiği çoğunlukla da onlara sunuda bulunmadan önce çeşitli yöntemlerle kendilerini temizlediklerini göstermektedir. Bu örnekler her ne kadar kral çiftinin temizliğini gösterse de aslında aynı zamanda tanrının temizliğini korumayı amaçlamaktadır.

Kral ve kraliçenin temizliğine dair örneklere rastladığımız diğer bir metin grubu ise ritüel metinleridir. Ritüel metinlerde kralın herhangi bir nedenden dolayı kirlenmiş olma ihtimaline karşı çeşitli işlemlerle temizliğini yeniden kazandırma çabası vardır.

Kraliyet çiftini arındırmak için gerçekleştirilen Šamuha Ritüeli'nde gangati bitkisi, altın, gümüş, arpa ezmesi, ali yünü ile gerçekleştirilen arındırıcı eylemler yer almaktadır. Kraliyet çiftini ve tapınağı etkileyen bir lanet söz konusudur. Ancak bu lanetin kraliyet çifti tarafından mı yoksa dışarıdan bir kimse tarafından mı kaynaklandığı net olarak anlaşılamamaktadır:

CTH 480¹²⁷

“Onun ardından tapınağın kapısının önünde burnu delinmiş (olarak) yerini alır. Kralın tüm lanetli sözü (ile ilgili olarak) tanrıyı yatıştırır ama kralın hiçbir eşyasını geride tutmaz. Majestem (bizzat) ağzından şu şekilde söyleyip durur. Herhangi biri majeste için tanrının huzurunda kötü bir söz (konuşursa) tanrı(nın huzurunda) o mesele(den dolayı) temizle(nip) arınsın. Majeste de tanrının huzurunda temiz olsun.”

Metnin ilk kısmında *“Kralın tüm lanetli sözü (ile ilgili olarak) tanrıyı yatıştırır”* ifadesi ile lanetli sözü söyleyen kişinin kral olduğu ve bu söz için de tanrının yatıştırıldığı bilgisi vardır. Ancak pasajın devamında *“Herhangi biri majeste için tanrının huzurunda kötü bir söz (konuşursa) tanrı(nın huzurunda) o mesele(den dolayı) temizle(nip) arınsın.”* ifadesi ile de krala karşı başka bir kişi tarafından lanetli söz söylendiğine dair bilgi ile karşılaşılmaktadır. Belki de mevcut olan bir lanet söz konusudur fakat bunun kimin tarafından yapıldığı net değildir. Bu yüzden de farklı

¹²⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Singer, I. a.g.m.1983,73.; Haas, V. a.g.k. 1994, 755 vd.

¹²⁷ Karauğuz, G. 2020, a.g.k., 90.

büyüsel sözlerle tüm yönleriyle bir arındırma işlemi yapılmaya çalışılıyordu. Aşağıdaki pasajda *gangati* bitkisi ile yapılan arındırma işlemi söz konusudur:

“(Eğitimli kadın ve ayinlerde görevli olan) şilalluhi-kadını diğer bir gangati bitkisini alır. Yaş sedir ağacını tutarlar. Onlar orada aynı şekilde uzatır. Bu mesele için nakkiu nasıl tahsis edilip durmuşsa diğer bir eğitimli kadın ve ayinlerde görevli olan şilalluhi-kadını temiz olan gangati bitkisini alır. Onu kraldan (alıp) tanrı üzerine uzatıp tutar ve içerde şöyle söyle ‘‘Kral ölmüş ya da yaşıyorsa tanrının huzurunda kötü söz söylerse şimdi kurban beyi o sözü temizlesin ve gangati bitkisi ile tedavi etsin.’’ Onun ardından o, gangati bitkisini, kraldan (alıp) kraliçenin eşyasına tutar. Onun ardından kraliçenin eşyasından (aldığını) krala karşıdan tutar. Onun ardından gangati bitkisini kraldan (alıp) kraliçenin eşyasına ortada tutar. Sonra kral ve kraliçe gangati bitkisini orta yerinden öperler. Yıkanırlar ve tapınağa su serperler.’’

Metnin bu kısmında arındırma işlemi *gangati* bitkisi kullanılır. Kraldan alınan *gangati* bitkisi ile tanrı arındırılır. Bu pasajda kralın söylediği kötü sözün arındırılması gerektirmektedir. *‘‘Kral ölmüş ya da yaşıyorsa tanrının huzurunda kötü söz söylerse şimdi kurban beyi o sözü temizlesin ve gangati bitkisi ile tedavi etsin’’* denilerek ölmüş ya da mevcut kralın söylediği kötü söz temizlenmeye çalışılmaktadır. Bu ritüel boyunca kralın temizliği bizzat kendisi üzerinden yapılırken kraliçenin eşyaları arındırma esnasında ritüele tabi tutulmaktadır. Pasajın sonundaki *‘‘Sonra kral ve kraliçe gangati bitkisini orta yerinden öperler. Yıkanırlar ve tapınağa su serperler.’’* ifadesinden kraliçenin de orada bulunduğu anlaşılmaktadır ancak niçin arındırma işlemlerinin bizzat kendisi üzerinden yapılmadığına dair herhangi bir açıklama ritüelde yer almamaktadır. *Gangati* bitkisinden sonra krali çiftin yıkanarak da bir temizlenme eyleminde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca tapınağa da su serpilerek tapınak da arındırılmak istenmiştir. Metnin devamında farklı ayinler gerçekleştirilir:

‘‘Sonra o günde gece tanrısının rahibi temiz suyu alır. Yıldız kayar kaymaz tanrıyı nehre götürürler. Dupşahit- ayininde nehrin önünde beddua eder. Beddua sözlerini tanrıya yukarı çekerler. Onun ardından dupşahit- ayinini icra ederler ve şöyle der: ‘‘Tanrı için dupşahit ayinin icra eden kurban beyi kimse şimdi tanrıyı ve kurban beyini dupşahit- ayini ile lanetten kurtarıp (onu) bertaraf ettim.’’

Lanet dupşahit ayininin ateşi ile yakıldı. Tanrı ve kurban beyi o ürkeklikten tamamen kurtulunuz” Ardından ayinde kraliçenin eşyasını tutarlar.”

Nehrin kenarında gerçekleştirilen özellikle su ve ateş arındırıcı olarak ön plandadır. Tanrı ve ritüel sahibi *dupşahit* ayini aracılığıyla lanetten kurtarılmış ve lanetinde ayinin ateşi ile yakıldığı vurgulanmıştır. Pasajda kraliçenin eşyaları da yine yer almaktadır.

Metnin devamında kral ve kraliçenin eşyaları için vekil tayin edilerek arınma sağlanmaya çalışılır:

“O, yani ritüel uygulayıcı) [kral] için vekil (nakkuřšahiti) olarak [1 bođa] ve kraliçenin eşyaları [i]çin 1 inek, 1 diři koyun ve 1 keçiyi serbest bırakır. Aynı zamanda o şöyle söyler: “Tanrının önünde her ne kötü söz, yalancı şahitlik, beddua, kötülük işlendiyse, bu vekiller (nakkuşşi) onları tanrının huzurundan uzağa taşısınlar! Bundan sonra Tanrı ve ritüel sahibi bu meseleden arınık olsun!”

Kral için bir boğa, kraliçenin eşyaları için bir inek, koyun ve keçi serbest bırakılır ve tanrı ve ritüel sahibinin kötü söz, yalancı şahitlik, beddua ve tüm kötülüklerden arınması dilenir.

Kral çiftinin arındırılması ile ilgili tek ritüel metni bu değildir. Tuthaliya, eşi Nikalmati ve çocuklarına yönelik Tuthaliya’nın kız kardeşi Ziplantawiya tarafından yapılan kara büyüünün ve söylemiş olduğu kötü sözlerin etkilerini bertaraf etmek için inkantasyonlara, sunulara, libasyonlara ve analogik büyülere başvurulan bir ritüel düzenlenmiştir. Ritüeldeki şu pasaj önemlidir:

CTH 443¹²⁸

“[...] dillerle birlikte kurtali kabı üzerine yağ (ve) bal dök[er] ve şöyle söyler: “şimdi kötülük (ve) büyülü diller ki bunları yapan Zi’dir, biz şimdi onları balın içine koyduk. Kan’ın Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısı sakinleş ve bu kötü ve büyülü dil[ler, eşi, çocukları ve eviyle birlikte benim beyimden dönsün. Onlar çocuklarıyla birlikte Zi’yi tutsun! Fakat benim beyim, eşi ve çocuklarına hayat, kahramanlık ve güç versinler! Tanrılar ona kınından çıkmış silah versinler. O çocuklar ve torunlar yetiştirsın ve ülkeyi doldursun!”

¹²⁸ A. Mouton. (2010) “Sorcellerie hittite”, JCS 62, 105-125.

Bu pasajın öncesinde ritüel uygulayıcısı hamurdan yaptığı kabın içine kötü dili tasvir eden diller koyarak çeşitli büyümlü sözlerde bulunmuştur. Bu pasajda da kaptaki bu dillerin üzerine yağ ve bal dökerek Kan'ın Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısına kral ve ailesinin iyiliği yönünde dua etmektedir. Bal ve yağ tanrıların sevdiği bir yiyecek olarak onları sakinleştirmek amacıyla kullanmış olmalıdır. Ritüel uygulayıcısı bir kayanın üzerine bal ve yağ olan sepeti koyar, tanrılara ekmek ve şarap sunusunda bulunur ve aşağıdaki sözleri söyler:

“B[u] kaya nasıl sağlamsa, (ritüel) beyi ve onun eşi, [onu]n çocukları da aynı şekilde sağlam olsunlar! Ve onun aletleri/silahları çekilmiş/ileriye doğrultulmuş ol[su]n!”

“Ve ş[öy]le der: Ağz, dil, diş! İşte, (size) tem[i]z, parlak, beyaz, asayla vurulm[a]mış koyun[u] sundum. Ve kötülüğü bundan böyle tamamen yok edin[i]z! Ve (ritüel) beyi[n]in eşi ile, onun çocuklarının iyiliğini devamlı surette söyleyiniz!”

Daha sonra ise sepetteki hamurdan kötü diller dökülerek şöyle denir:

“Bunlar nasıl yok oldularsa, Zi'nin (ritüel) beyi ile onun eşi, [on]un çocuklarına yaptığı, [ve Zi] 'nin büyümlü kötü sözleri de aynı şekilde [yok] olsun! Ve o bir daha geri gelmesin!”

Metnin devamında ekmekleri keserek Ziplantawiya'nın kötü sözleri ve büyümlünün de kesilmesi amaçlanmıştır:

“Fırtına Tanrısı'na ve erkek tanrılara aynı şekilde üç kalın ekmek ve tūrappa ekmeği sunar. Aynı şekilde konuşur: tūrappa ekmeğini ateşte pişirir, onları keser ve Fırtına Tanrısı (ve) onun erkek tanrıların önüne koyar ve şöyle söyler: “Güneş Tanrısı, Güneş Tanrısı'nın erkek tanrıları, Fırtına Tanrısı, Fırtına Tanrısı'nın erkek tanrıları, biz onları kestik. Zi'nin kötü sözleri (ve) büyümlü de kesilmiş olsun ve onlar Zi'ye geri dönsün!”

II. Murşili'nin Dil Felcine ait ritüel metninde de Kral'ın Manuzziya'nın Fırtına Tanrısı'nın kızgınlığından dolayı başına gelen konuşma bozukluğunu tedavi amaçlı uygulamalar vardır. Ritüelde Fırtına Tanrısı'nın Kummanni'deki tapınağına ikame olarak gönderilmek üzere bir sığır hazırlandığı, kuşlar ve koyunların yakılarak tanrıya

sunulduğu görülmektedir. Bu ritüel sırasında Murşili'nin yıkandığına dair bilgi mevcuttur:

CTH 486¹²⁹

“...ve)] vekil sığırı [(hazırladılar ve güneşim elini (üzerine) koy)]du ve onu [(Kummanni ülkesine gönder)]diler. Güneşim [(ise)] [(arkasından reverans yaptı. Vekil sığırı)]ı [(hazırladıkları)] [günde] ise [(Güneşim o)] gün yıkandı (çünkü) [(önceki)] geceyi bir kadın ile [(geçirdi. Sabah)]leyin (Güneşim) yıkandıktan sonra ise [(vekil sığı)]ra elini aynı şekilde koydu. Ve[(ki)]l sığırı gönderdikten sonra ise Güneşim ve[(kil)] sığırın arkasından 7 gün (boyunca) yıkanır.”

Bu metin, II. Murşili'nin konuşma bozukluğunun, Manuzziya'nın Fırtına Tanrısı'nın öfkesinden dolayı ortaya çıktığını ve bu öfkeyi dindirmek için çeşitli hayvanların kurban edilmesi gerektiğini anlatıyor. Murşili, kendisinin yerine ikame olarak atanan sığır üzerine elini koyarak kendisindeki kirliliği ona aktarır. Ancak, bu ritüel gerçekleştirilmeden önce, Murşili'nin bir kadınla birlikte olduğu ve bu nedenle temizlenmesi gerektiği belirtilir. Bu, cinsel birliktelik sonrası ritüel temizliğin sağlanması için yıkanmanın gerekliliğini gösterir. Çünkü her ne kadar sığıra Murşili'deki kirlilik aktarılmış olsa da sığırın aynı zamanda tanrıya sunulan bir kurban olması nedeniyle ritüel temizliğe ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Murşili'nin sığırın gönderilmesinden Kummanni şehrine varacağı güne kadar geçen süre olan 7 gün boyunca yıkanması gerekmektedir. Bu uygulamanın nedeni tam olarak anlaşılmasa da sığır yakılana kadar kirlilik tamamen ortadan kalkmayacağı için Murşili'nin temizlik halini devam ettirebilmesi bir sebep olabilir. Metnin devamında Murşili'nin eşyaları ile ilgili bir bölümde bulunmaktadır.¹³⁰

“Vekil sığıra ise elimi koyduğum gün [(onu)] gönderdikleri zaman b[en (tören kıyafetlerimi)] [(o)] gün giymiştim (o gün giydiğim tören kıyafetleri) [(ve o)] giysileri hepsini birlikte (her şeyiyle beraber) [(kemer, hançer, ayakkabı)] [(ile)]

¹²⁹ van den Hout, T. (2004). “Some Thoughts on the Composition Known As Murşili's Aphasia (CTH 486).” In *Antiquus Oriens: Mélanges offerts au professeur René Lebrun*, Paris: L'Harmattan, 359-380.; Kaynar, F. (2014). *Hitit Kralı II. Murşili'nin Dil Felci Metninin (Cth 486) Filolojik ve Sosyokültürel Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 37.

¹³⁰ van den Hout, T. a.g.m.2004, 365.; Kaynar, F. a.g.k.2014.

gönder[diler (ve onları götürdüler.))] koşulmuş arabayı, yay, okd[(anlık, atları (ile) birlikte gönderdiler)] ve onu gönderdiler. Yediğim masa içtiğim kadeh uyuduğum yatak, yıkandığım tunç su teknesi ve ayrıca sayılan aletlerin tümü hiçbirisi alınmadı. Tanrıdan aynı şekilde te[(spit edildi)] tören giysileri, araba ve atlar bu olayda a[(lndı)] Fırtına tanrısı o gün korkunç bir şekilde gürledi ve fırtına getirdi (çıkardı). O gün giymiş olduğum giysileri o gün durduğum (bindiğim) arabayı o giysilerin hepsini ve koşulmuş arabayı aldılar.”

Bu pasajda kralın sığırı yerine ikame olarak atadığı günde tüm aksesuarlarıyla beraber üzerinde olan kıyafetleri, at ve arabası, yay ve okdanlığının da yakılmak üzere sığırla birlikte gönderilmiş olmasından bahsedilmektedir. Bu eşyaların alınmasının nedeni, kralın sığıra kirliliği aktarırken onların da o çevrede bulunması ve bu kirlilikten etkilenmiş olmalarının düşünülmesidir. Zira Murşili bizzat yemek yediği kabın, içki içtiği kadehin, yattığı yatağın, yıkandığı su teknesinin alınmadığını söylemektedir. Bu durumda anlaşılmaktadır ki eşyalardan temizlenmek istenen kirlilik Murşili’nin hastalanmasına neden olan değil o gün sığıra aktardığı kirliliktir. Aksi taktirde her gün kullandığı fakat ritüel günü yanında olmayan eşyaların da yakılarak temizlenmesi gerekirdi. Bu da göstermektedir ki tanrının öfkesi sonucu Murşili’de var olan kirlilik ritüel günü yapılan çeşitli uygulamalarla sığıra aktarılacak şekilde açığa çıkarılmış ve bu nedenle de çevredeki eşyalara da bulaşacağı düşünülmüştür.

Kral’ın manevi temizliğinin devamlılığı Hitit toplumu için bireysel temizliklerinden daha da önemlidir. Eğer kral herhangi bir şekilde kirlenirse bu durum sadece onunla sınırlı kalmaz tüm ülkenin felaketine sebebiyet verebilecek bir hal alabilir. Bu nedenle Kralın herhangi bir şekilde kirlenmesinin önüne geçebilmek için bazı koruyucu tedbirler alınmıştır. Onu manevi olarak kirletecek herhangi bir madde ya da bir insan ondan uzak tutulmaya çalışılmıştır.

KUB XIII 3 olarak bilinen metin de kralın temizliğine dair saray görevlilerine verilen talimatları içermektedir. Her ne kadar metnin büyük bir kısmı okunmayacak şekilde kırıklı olsa da geri kalan bölümlerden kralın temizliğine ne kadar önem verildiği ve bunun için ne ayrıntılı bir önlem dizisi alındığı öğrenilebilmektedir.¹³¹ Saray

¹³¹ Moyer, J.C. a.g.k. 1969, 79-80.

alışanlarına yönelik talimatnamedeki şu ifadeler işin ne kadar önemsendiğinin kanıtı olabilir.

CTH 265¹³²

“[Eğer] herhangi biri kirlı bir şekilde bir şey yaparsa (ya da) herhangi biri [kralın hoşnutsuzluğunu] uyandırır, (ama) siz şöyle dersiniz: “[Kral] bizi görmüyor” dersiniz, (bilin ki) kralın tanrıları sizi mutlaka görecektir. Size keçi muamelesi yapacaklar ve sizi dağlarda kovalayacaklar, size koyun muamelesi yapacaklar ve sizi kayalıklarda kovalayacaklar.”

Metnin bu kısmında “[Kral] bizi görmüyor” ifadesi ile dile getirilen ve temizlik kurallarına uyulmamasına neden olduğu düşünülen düşünce yapısının aslında doğru olmadığı “kralın tanrıları sizi mutlaka görecektir” ifadesiyle kanıtlanmaya çalışılıyor. Satırların devamında ise yapılan ihlalin sonucunda bu ihlali yapanların tanrıların takibinde olacağı ve onu rahat bırakmayacağı bu nedenle bu yasak işi yapan kişinin bu içten sıyrılamayacağı tehdidi yer bulmaktadır. Çünkü olası herhangi bir hata, ihmal ya da efendilerine karşı gösterdikleri dikkatsizlik bütün ülkeyi etkileyebilecek kötü sonuçlara neden olabilmektedir.¹³³

Saray personeli için olan talimatnamede, kral herhangi bir görevlinin kralı sinirlendirecek bir şey yapıp yapmadığını öğrenmek için bütün mutfak personelini su ordali için nehre göndermekle tehdit etmektedir.

“Bir gün kralın öfkesi kabardığında ve ben (kral) sizi, bütün mutfak personelini çağırıp (ile çekmeniz için) Nehre teslim ettiğimde, kim suçsuz çıkarsa, kralın kulu olarak kalacaktır. Ama kimin suçluluğu kanıtlanırsa, ben kral olarak onu (burada) tutmak istemem. Karısı ve çocuklarıyla birlikte onu öldürecekler.”

“Karısı ve çocuklarıyla birlikte onu öldürecekler” ifadesi, metinde geçtiği şekliyle “kralın öfkesinin kabarması”na neden olan şeyin büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Zira kişinin suçu o kadar büyüktür ki kişi sadece kendisi değil ailesinin ölümüyle de tehdit edilmektedir. Sağlıklı insan psikolojisinde bir kişinin canını acıtan şey kendisinden öte sevdiklerine zarar verilmesidir. Bu ynden bakıldığında metinde böyle bir cezadan bahsedilmesi ise büyük bir caydırıcılık unsurudur.

¹³² Goetze, A. a.g.m, 1969, 207.

¹³³ Daddi, F.P. a.g.k. 2004, 455.

Metin incelendiğinde karşımıza çıkan diğer bir husus ise mutfak personeline yaptırılan sadakat yeminidir:¹³⁴

“Sizler, tüm mutfak personeli - bardak taşıyıcı, sofrada adamı, aşçı, fırıncı, tawed adamı, walhi adamı, cellarius, palandaldi, sütçü, kipliyalal, surralai, tappalal, somunların bekçisi, zuppalas - her ay krala sadakat yemini etmek zorunda kalacaksınız. Ziftten bir kabı suyla doldurun ve Güneş Tanrısına doğru dökün ve aşağıdaki gibi konuşun: "Her kim kirli bir şey yapar ve krala kirli su sunarsa, (iii) siz, ey tanrılar, o adamın ruhunu su gibi boşaltın!"

Her ay krala sadakat yemininin yapılması işin ciddiyeti yönünden bize fikir vermektedir. Metne bakıldığında farklı meslek guruplarının olduğu görülmektedir. Mutfağın üretim kısmında çalışanlarıyla, sofranın hazırlanmasında çalışanlar farklı kişilerdir. Elbette ki bu anlaşılabilir bir durumdur. Fakat bardak taşıyıcısı, sofrada adamı ve somunların bekçisi gibi farklı grupların bulunması da her iş için gösterilmesi gereken hassasiyetin ne kadar büyük olduğunu yansıtmaktadır.

Daha önce de bahsedildiği gibi kral ülkedeki en önemli kişidir ve tanrıdan aldığı kutsiyetle birlikte manevi önemi de vardır. Bu yüzden kralın saflığının korunması hususu en az onun fiziksel korunmasından hatta belki de ondan daha önemli bir meseledir. Bu durum kralın ayakkabı ve araba üreticilerine dair yapılan uyarılar neticesinde anlaşılmaktadır.¹³⁵

“Fakat siz kralın ayakkabılarını yapan ayakkabıcılar, sığır derisini (sadece) aşçının evinden alınız, başkasını ise almayınız. Her kim başkasını alırsa fakat sonra bu ortaya çıkarsa, ona tüm ailesi ile birlikte kötü bir ölüm verilecektir.”

“Sizler, tarsipaliyal evinin, apal evinin deri işçileri ya da tarsipalal arasında on kişinin ustabaşısı olanlar ve kralın üzerinde duracağı arabayı üretenler, her zaman öküz derisi (ve) keçi derisini (kraliyet) mutfağından alın! Başkasını almayın!”

“Eğer başkasını alırsanız ve bunu krala söylerseniz, bu sizin için bir suç değildir. Ben kral olarak onu dışarıya gönderirim ya da hizmetkârlarıma veririm”.

¹³⁴ Goetze, A. a.g.m, 1969, 207.

¹³⁵ Reyhan, E. a.g.m. 2014, 81.

*“Eğer onu gizlerseniz ve daha sonra ortaya çıkarsa, sizi eşleriniz ve çocuklarınızla birlikte öldürürler”.*¹³⁶

Kralın ayakkabılarını ve arabasını üretenlere dair bir uyarının yapılması elbette anlaşılabilir bir durumdur. Zira sağlıksız koşullarda üretilen bir deriden yapılan ayakkabının ve arabanın hijyenik yönden yetersiz olacağı düşünülebilir. Fakat imalatla kullanılan derileri ham haliyle kullanmak imkansızdır. Bunların kullanıma hazır hale gelebilmesi için “tabaklama” denilen oldukça zahmetli bir işlemden geçmesi gerekmektedir. Bu işlem sırasında çıkan kötü koku nedeniyle tabakhanelerin, yakınında fazla yerleşimin olmadığı yerlerde bulunduğu ve atölyelere tabaklanan derilerin sonradan getirildiği düşünülmektedir.¹³⁷ Ama burada önemli olan mesele metinde “saray mutfağı/aşçının evi”nden alınmasına dair bir ifadenin geçmesi derinin tabaklanmadan önceki orijinal halinin elde edilmesi ile alakalıdır ve bu hususa dikkat edilmesi gerektiği görülmektedir.

Bu durum bize kaygının hijyenden öte olduğunu göstermektedir. Elde edilen derinin ilk halinin saray mutfağından alınması isteği ve bunun yapılmadığı ortaya çıktığında verilecek cezanın da kişi ve ailesi için “kötü ölüm” olarak nitelenmesi bir sağlık probleminden öte daha etkili bir şeyi önleme amaçlıdır. Bu da elbette ki “kara büyüdür”. Hijyen eksikliğinin neden olduğu sağlık problemi sadece Kral’ı etkileyebilecekken, “kara büyü” ise bütün ülkeyi etkileyecek bir unsurdur.¹³⁸

Metinde elde edilen derinin farklı bir yerden alınması itiraf edildiği sürece herhangi bir ceza mevcut değildir. Ceza bu bilginin saklanması neticesindedir. *“Eğer başkasını alırsanız ve bunu krala söylerseniz, bu sizin için bir suç değildir. Ben kral olarak onu dışarıya gönderirim ya da hizmetkârlarıma veririm”* ifadesinden de yapılan bir büyü’nün sadece kişiye özel yapıldığı sonucunu çıkarabiliriz ya da Kral üretilen eşyanın verildiği kişinin maruz kalacağı kötü durumu umursamıyor da olabilir. Metinde özellikle saray mutfağından alınması gerektiği vurgusu burada kullanılan hayvanların belirli standartlara uygun olduğu düşüncesini akla getirmektedir: sağlıklı olması, yaşlı ve sakat olmaması ya da kesilmeden önce bazı uygulamalara tabi olması gibi. Metnin devamında sarayın su taşıyıcılarına dair bir uyarı bulunmaktadır.¹³⁹

¹³⁶ Goetze, A. a.g.m, 1969, 207.

¹³⁷ Doğan-Alparslan, M. (2003). s. 42.

¹³⁸ Reyhan, E. a.g.m. 2014, 81.

¹³⁹ Goetze, A. a.g.m, 1969, 207.

“Su taşıyıcısı olan sizler, suya çok dikkat edin! Suyu bir süzgeçle süzün! Bir zamanlar ben, kral, Sanahuitta'daki su testisinde bir kıl buldum. Kral kızdı ve ben de su taşıyıcılarına kızgınlığımı ifade ettim (şöyle dedim): "Bu bir rezalettir." Sonra Arnilis (şöyle) dedi: "Zuliyas dikkatsiz davrandı." Kral şöyle dedi: "Bırakın Zuliyas ...'a gitsin! Eğer suçsuz olduğunu kanıtlarsa, kendini temizlesin! Eğer suçlu bulunursa, öldürülsün!" Zuliyas ...'e gitti ve suçlu bulundu. Zuliyas'ı [. . .] Sures'e [. . .] yerleştirdiler, kral [. . .] onu ve öldü.”

Metinde uyarı unsuru olan mesele Kral'ın içeceği suda bir kıl bulmasıdır.¹⁴⁰ Kral bu durum karşısında kızgınlığını *“Bu bir rezalettir!”* şeklinde ifade etmiştir. Kızgınlığın oranı o kadar büyüktür ki bu duruma sebep olan görevli Tanrının huzurunda kendisini aklamak için su ordaline gönderilmiş ve suçlu bulunarak öldürülmüştür. Burada da deri eşya üreticilerine dair uyarının yapılmasına neden olan kaygı durumu söz konusudur ve herhangi bir büyü tehdidinden sakınılmaktadır. Kral, ülkenin en önemli kişisi ve tanrının temsilcisidir. Verilecek ceza da bu yüzden Tanrı'nın inisiyatifine bırakılmış olabilir.

Metinde verilecek cezaya geçmişten somut bir örnek gösterilmektedir. Hitit metinlerinde buna benzer örneklere rastlanmaktadır. I. Šuppilulima, Azzi-Hayaşa Kralı Huqqana ile yaptığı antlaşma metninde onu saray kadınları ile ilişkisine dair uyarmaktadır. Bu uyarının devamında Maria adlı kişinin olumsuz davranışları nedeniyle öldürüldüğü bilgisini de vermektedir. Bu gibi örneklerin sebebi verilecek cezanın boş bir tehditten öte, uygulanabilir olduğunu göstermek olabilir.

Kralın temizliğine dair önlemler talimatnamelerle sınırlı değildir. Her ne kadar doğrudan kralla ilgili metinler olmasa da Hitit Kanunlarındaki bazı paragraflar bize kralın saflığını korumak için gösterilen çabayı göstermesi açısından önemlidir.¹⁴¹ Bu paragraflar hayvanlarla cinsel ilişkiye dair olan 187,188,199 ve 200A paragraflarıdır.¹⁴² Bu paragraflarda cinsel ilişkiye girilen hayvanların türüne göre verilen cezaların farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Eğer bir kişi bir öküz, koyun, domuz ya da köpekle cinsel ilişkide bulunursa bu kişinin cezası kral tarafından verilir

¹⁴⁰ Moyer, J.C. a.g.k. 1969, 80.

¹⁴¹ Moyer, J.C. a.g.k. 1969, 83-84.

¹⁴² Gavaz, Ö. (2012). “Hitit Kanunlarında Hayvanlarla İlgili Maddeler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Dergisi*, 83 (23), 102.

ve ölümle cezalandırılır. 187,188 nolu paragraflarda bu durum şöyle ifade edilmektedir:¹⁴³

“Eğer bir adam bir öküzle günah işlerse lanet edilecek bir eylemdir; o ölsün. Kralın kapısına onu götürür, onu kral öldürür, [kral] onu yaşatır, ama o kralın önüne çıkmasın.”

“Eğer bir adam bir koyunla günah işlerse: iğrençlik. O öldürülecektir. Onu kralın kapısına götürecekler. Kral onu öldürebilir, akrabaları onu öldürebilir, ama o krala yaklaşmayacaktır.”

Aynı durum domuz ve köpek ile ilişki durumunda da geçerlidir. Bu paragraflardan anlaşıldığına göre ölüm cezası verme yetkisi kralın elindedir ve o isterse kişi için ölüm cezası verebildiği gibi isterse onu bırakabilir. Ama kralın toplum tarafından iğrenç olarak kabul edilen bu fiilin cezasını ölüm olarak vermesi yüksek bir ihtimaldir. At ya da katırla işlenen suçun cezaya gerek bir durum olmadığı da 200A olarak bilinen kanun maddesinden anlaşılmaktadır:¹⁴⁴

“Eğer bir adam bir at ya da bir katırla günah işlerse, cezaya değer bir eylem değildir. Ama o kralın karşısına çıkmasın ve din adamı olmasın.”

Bu paragraftan anlaşıldığı üzere her ne kadar bu hayvanlarla girilen ilişki suç sayılmasa da bu kişi kralın karşısına çıkamamakta ve aynı zamanda da din adamı olamamaktadır. Anlaşıyor ki bu fiilin faili artık dini bir görevli olmak için gereken “saflık, temizlik” özelliğini ebediyen kaybetmektedir. Hitit kanunları dinle oldukça sıkı bir bağa sahiptir. Hayvanlarla ilişki durumunda alınan kararların farklılık göstermesi de Hitit dininin bu hayvanlara bakışının neticesi olsa gerektir.¹⁴⁵

Bu paragraflarda ilk olarak kralla ilgili husus ölüm kararının onun tarafından verildiğidir. Bu işin somut tarafı ve ilk çıkarım yapılacak yönüdür. Ama suçlunun ya da bu eylemi gerçekleştirerek kirlenen kişinin kralın huzuruna çıkarılmaması meselesi ise kralla ilgili daha örtülü bir konuya bizi yönlendirmektedir. Bu konu da kralın temizliği meselesidir. Hayvanla cinsel ilişkiye giren kişinin kralın huzuruna çıkarılmaması onun kirlenmemesi için alınan bir önlemdir. Zira 200A numaralı kanun

¹⁴³ Imperati, F. a.g.k. 1992, 173.

¹⁴⁴ Imperati, F. a.g.k. 1992, 183.

¹⁴⁵ Dinçol, A. (1990). “Hitit Yasalarının Ana Çizgileri ve Eski Önasya Hukuku ile Etkileşimi”, *Anadolu Araştırmaları*, 16, 92.

paragrafında kişi aynı zamanda rahip olamaz denilmektedir. Bu durumda kanuni bir yaklaşımdan çok dini bir yaklaşımın olduğu ve kralın saflığının bozulmaması için bu tür kimselerle bir araya getirilmediğı görölmektedir. Buradan anlaşılabilecek bir diğerk husus ise kralın temizliğinin korunması onun kirlendikten sonra arındırılmasından daha kolay bir uygulama gibi gözükmeğdir.

Ritüel metinlerinde kraliyet ailesinin özellikle kötü dil olarak adlandırılan iftira ve dedikodudan temizlenmesine dair örnekler rastlanmaktadır. Kötü sözleri kral ve kraliçenin yaşadığı saraydan kovmak için yapılan Huwarlu ritüeli:

CTH 398¹⁴⁶

“Kâhin Huwarlu'ya göre: [Korkunç] kuşlar (mevcut olduğunda), bütün kuşlar [...] [kâhinlerin] gözlemledikleri her şeyi [çamurdan] yaparlar. Onları (kilden yapılmış figürleri) bir kartal tüyü ile ıslatırlar. Onu yağ dolu bir kâsenin içine koyarlar ve yağ dolu kâsenin üzerini örterler.”

Metnin giriş kısmında ritüelde kullanılacak kilden figürinlerin hazırlanması aşaması anlatılmaktadır. Islatılan figürinler yağ dolu bir kâsenin içerisinde üstleri örtölerek bekler. Bu figürinlerle uğursuz olarak kabul edilen kuşlar somutlaştırılır.

“Ayrıca iç yağından bir eşek yaparlar ve onu yağ tasının içine koyarlar ve yağ tasını onun üzerine kapatırlar. Buğday, güzlük arpa, hassarnant arpa, sepi tahl, kars tahl, parhuena, ewan tahl, mercimek, nohut, bakla tüm bu tohumları ve kişnişi tavada kavururlar. Ateşin üzerine su dökerek söndürürler.”

Ritüel malzemelerinin hazırlığı kil figürinlerle sınırlı değildir. İçyağından bir eşek figürini yapıp onu da yağ kasesinin içine koyarlar. Ayrıca içesinde buğday, arpa ve daha başka tahılların da olduğu malzemeleri tavada kavururlar ve daha sonrasında ise ateşi su ile söndürürler. Ritüelin devamında, kullanılacak bu tohumların kavrulduğu ateşin söndürölmesi yangın tehlikesine karşı güvenlik amaçlı olmalıdır. Ancak ritüel metninde bahsedilmesinin nedeni belki de ateş ve suyun birleşmesiyle daha arındırıcı bir ortam yaratmak da olabilir.

“Kâhin ve Bilge Kadın şöyle konuşurlar: "Tanrılar bize gökten haberciler gönderdi. Gidin ve uğursuz alameti saraydan kovun! Gidin ve korkunç kuşların

¹⁴⁶ Bawanypeck, D. (2005). *Die Rituale der Auguren*. Texte der Hethiter 25. Heidelberg: Carl Winter.

kökünü kurutun! Bu tohumlar nasıl yok edildiyse, uğursuz alamet ve korkunç kuşlar da aynı şekilde yok edilsin."

Bir önceki paragrafta kavru lan tohumlar bir benzetme büyüsunün objesidir ve bu tohumlar gibi korkunç kuşların da yok edilmesi istenir.

"On iki huri sunusu somunu ve on iki top hamur hazırlanır. Bilge Kadın bunları bir sepete yerleştirir ve geceleyin kral ve kraliçenin yataklarının altına koyarlar. İç yağından bir köpek yavrusu yaparlar ve onu sarayın ahşap kapı sürgüsünün üzerine koyarlar. Kadın şöyle konuşur: "Sen kral ve kraliçenin 'sofra köpeğisin'. Gündüzleri eve başka birinin girmesine izin vermediğin gibi, bu gece de uğursuz bir alametin içeri girmesine izin verme."

On iki ekmek ve on iki hamur topu hazırlanarak gece boyu beklemesi için kral ve kraliçenin yatağının altına bırakılır. Daha sonra ise içyağından yapılan bir köpek figürini ise kapı sürgüsünün üzerine bırakılarak uğursuz bir alametin içeri girmesine engel olması istenir.

"Kral ve kraliçenin ellerine, ayaklarına, bellerine ve boyunlarına iki kez beyaz (yün ipi) bağlar ve iki kez keser. Sarayın dört köşesinde, eşikte, ahşap kapı sürgüsünde, altta ve üstte [bağlar]. Ve beyaz ipi iki kez bağlayıp kestikten sonra sepete koyar."

Kral ve kraliçenin başta elleri ve ayakları olmak üzere vücutlarının çeşitli yerlerine beyaz yün ip bağlar ve keser. Bu işlemi iki kez yapar. Devamında aynı işlemi iki kez de Sarayın dört köşesine, kapı eşiğine ve sürgüsüne de uygular. Daha sonra kestiği ipleri bir sepeti içine yerleştirir.

"Ayrıca kral ve kraliçeye -ellerine, ayaklarına, ortalarına ve boyunlarına- birer kez kırmızı yün bağlar. Sarayın dört köşesine, kapının eşiğine, tahta kapının sürgüsüne, altına ve üstüne birer kez (bağlar). Onu kesmez. Geceyi orada kendisi geçirir ve canlı bir köpek yavrusu da sarayda (onunla birlikte kalır). Sabah olduğunda onu (kırmızı ipliği) keser ve sepete koyar. Soda bitkisinin külünü alır, döver, yoğurur ve onu bir top haline getirir. Ve onu kral ve kraliçeye, yani tüm vücut parçalarına bastırır. Dört köşeye, kapının eşiğine, üst ve alt eşiğe ve kapı sürgüsüne (bastırır). Ama (bunu yaparken) şöyle konuşur: "Bu sabun lekeli

giysileri nasıl temizliyor ve beyazlatıyorsa, aynı şekilde kralın, kraliçenin, prenslerin bedenini ve kralın sarayını da temizlesin.”

Metnin devamında yukarıdaki işlemi tekrar kırmızı ip ile yapar ancak bu sefer ipi kesmez. Ritüel uygulayıcısı geceyi canlı bir köpek ile birlikte sarayda geçirir. Sabah olduğunda kırmızı ipi de keserek sepete koyar. Daha sonra soda bitkisinin külünden meydana getirdiği bir topu kral ve kraliçeye, sarayın dört köşesine, kapı eşiğine ve sürgülerine bastırır. Bunu yaparken de *"Bu sabun lekeli giysileri nasıl temizliyor ve beyazlatıyorsa, aynı şekilde kralın, kraliçenin, prenslerin bedenini ve kralın sarayını da temizlesin"* diyerek dua okur.

"İşini bitirir bitirmez topu sepetin üzerine koyar. Nehir kıyısından çamur alır ve onu bir top haline getirir. Ve onu krala, kraliçeye ve saraya doğru (bastırır); hepsi (daha önce olduğu gibi) aynıdır. Ama şu sözleri söyler: "Tanrılar sarayda hangi uğursuz alameti görürse görsün ne saray ne de ölümlüler bunun üstesinden gelemeyiz. Nehir kıyısındaki bu çamur onun üstesinden geldi. Bırak nehir kıyısına geri dönsün. Bırakın karanlık toprak üstesinden gelsin!"

Daha önce soda bitkisiyle yaptığı işlemi bu sefer de nehir kıyısından aldığı çamur topu ile yapar. Bu işlemi yaparken de *"Tanrılar sarayda hangi uğursuz alameti görürse görsün ne saray ne de ölümlüler bunun üstesinden gelemeyiz. Nehir kıyısındaki bu çamur onun üstesinden geldi. Bırak nehir kıyısına geri dönsün. Bırakın karanlık toprak üstesinden gelsin!"* ifadelerini kullanır. Bu ifadede açıkça anlaşılmaktadır ki sarayda bir uğursuzluk mevcuttur ve bunun çözümü ancak nehir kıyısındaki çamurla mümkündür. Çünkü o toprak kara toprağa aittir ve kara toprak da kirliliklerin ve uğursuzlukların uzaklaştırıldığı ve orada hapsedildiği yerdir.¹⁴⁷

"Kil topunu sepetin içine koyar. Hamurdan bir top yapar ve aynı şekilde krala, kraliçeye ve saraya doğru bastırır. Ve aşağıdaki gibi konuşur: "Tahıl nasıl insanları, sığırları, koyunları ve tüm canlıları hayatta tutuyorsa, bu tahıl da aynı şekilde kralı, kraliçeyi ve sarayı uğursuzluktan korusun!"

Kil topundan sonra hamurdan da bir top hazırlar ve aynı işlemleri yapar. Bu işlemi yaparken de tahılın yani ondan yapılan yiyeceklerin insan ve hayvanların yiyecek ihtiyacını karşılayarak onların hayatta kalmasını sağlamasına vurgu yapar ve tahılın bu

¹⁴⁷ Sevinç, F. a.g.m 2008,147.

özelliğinin aynı şekilde kral, kraliçe ve sarayı da uğursuzluktan koruması yönünde duada bulunur.

“İşini bitirdiğinde onu sepete koyar. Tohumları, kavrulmuş olanları, huri sunu somununu, hamur, ekmek ve kil toplarını, padudilleri, sepete konmuş olan beyaz ve hazır ipleri (kral ve kraliçenin) üzerinde üç kez sallar. Onları sarayın içinde (şöyle) sallar: "Fırtına Tanrısı'nın habercileri geldi. Bu sarayda her ne uğursuzluk, kötülük işareti (varsa), dışarı çıksınlar! Ve kötü alameti çıkarsınlar! Bakırdan bir mızrak alsınlar ve uğursuz alameti dışarı çıkarsınlar!"

Sepetin içerisine koyduğu tüm ritüel eşyaları kral, kraliçenin üzerinde ve sarayın içinde sallar. Bu sallama işlemi yapılırken de *“Fırtına Tanrısı'nın habercileri geldi. Bu sarayda her ne uğursuzluk, kötülük işareti (varsa), dışarı çıksınlar! Ve kötü alameti çıkarsınlar! Bakırdan bir mızrak alsınlar ve uğursuz alameti dışarı çıkarsınlar!”* diyerek yapılan işlemin gücünü artırır. Bu sözlerde Fırtına tanrısının habercilerinin bakır mızraklarla saraydaki tüm uğursuzluk ve kötülük alametlerini dışarı çıkarmasının istenmesi söz konusudur. Fırtına tanrısının habercileri sanki savaş meydanındaki bir asker gibi mızraklarla tüm kötülükleri uzaklaştırmakla görevlendirilir. Buradan anlaşılmaktadır ki tüm uğursuzluk ve kötü alametler kral, kraliçe ve sarayın düşmanıdır.

“[... Eşek(?)] ... çanağın içinde [...] [...] üzerinde sallar ve onları/onu dışarı çıkarırlar ve [onları/onu ...] koyarlar. Canlı köpek yavrusunu alırlar [...] ve onu kral ve kraliçenin üzerinde sallar. Ve onu sarayın içinde de sallar. Kadınlar [aşağıdaki gibi] okurlar: "Kral ve kraliçe için (onların) bedeninde ve sarayda ne [uğursuz] alamet (varsa), bu [köpek yavrusu] -penisi büyüktür, kalbi büyüktür. O zaman eşek (onu) taşıyacaktır. O, onun üstesinden gelmiştir. Kötü, uğursuz [işareti/olayı] taşıсын (uzaklaştırsın). Tanrılar onu nereye koymuşlarsa, oraya götürsün." Canlı köpek yavrusu dışarı çıkarıldığında, bunun üzerine ahşap kapı sürgüsünün üzerinde oturan donyağı yavrusunu alırlar; onu havaya kaldırır ve aşağıdaki gibi okurlar: ”

Metnin bu kısmında canlı köpek bir arındırma işleminde kullanılır. Bu işlem yapılırken söylenen sözler her ne kadar tam olarak anlaşılmasa da kral ve kraliçede olan tüm uğursuzlukların köpek yavrusuna geçmesi amaçlanmaktadır. Daha sonra büyük organlara sahip yavrunun ancak eşek tarafından taşınabileceği düşüncesiyle kötü ve

uğursuz olayları tanrıların koyduğu yere götürmesi dilenmektedir. Metnin devamında da buna benzer birçok arındırma işlemi tatbik edilir. Metnin sonunda ise kral ve kraliçenin nehirde yıkanarak kötülüklerden arınmaları ile metin sonlanır.

“Kral ve kraliçe [...] nehirde yıkandılar. Teslimat(?) [... nehirde(?)] [...] bulamaz. Ellerini yıkar [...]. Ya (kehanet kuşu) arkadan (bir yerden(?)) gelir ya da (o) soldan sağa çapraz olarak uçar. Üç kalın ekmek çıkarır. Güneş Tanrısı için bir kalın ekmek [...]. Ve bulduğu bir kayısı(?) ağacının (yapraklarını) alır [...]. Ve bir alanzan ağacının yeşilliklerini (ve) sabunotunu. [Kalın ekmeği yaprakların üzerine koyar ve şöyle der: "malali [...] bugün yaptım. Ve [...] ortadan kaldırdım. Siz (çoğ.) [...] yolunu getirin! Ve hangi [...] sorarsa, [...] benim için orada.”

Hitit Kraliyet çiftinin temizliğine dair bir metin de *itkalzi* ritüelidir. Hurri kökenli bu ritüellere ait metinlerin Şapinuva’da çoğaltılıp ülke genelinde dağıtıldığı bilinmektedir.¹⁴⁸ Hurrice *itkalzi* ritüeli, 22 tabletlik tam seri ve sadece 10 tabletten oluşan kısa seri olmak üzere iki ana seriye ait tabletler üzerinde belgelenmiştir.¹⁴⁹ Bu ritüellerin kolofon kısmında geçen Hititçe *aiš šuppiyahhuwaš* ifadesi ‘ağzın (kültsel) olarak saflaştırılması’ anlamına gelmektedir. Bu ritüellerin kral ve kraliçenin evliliği sırasında yapıldığı düşünülmektedir.¹⁵⁰

Şapinuva kazılarında ortaya çıkarılan tabletlerde Tašmišarri- Taduhepa çiftinin burada hüküm sürdükleri anlaşılmaktadır. Bu çift için Şapinuva’da arınma ritüeli gerçekleştirilmektedir.¹⁵¹

“Ve eğer şimdi o, Tadu-Heba, eş olarak alınma durumunda (ise) ve eğer bu kişi koca???? ise”

Ritüelin başlangıcındaki bu ifadeden dolayı bu ritüelin evlilik sırasında yapıldığı düşünülmektedir.

“Bu noktada berraklığın, temizliğin, saflığın, temizliğin, tanrıların, kelimelerin, tanrıların (?) büyüülü kelimelerinin suları, bu kötü [kelimeleri(?)] ritüel hamisi

¹⁴⁸ Süel, A. a.g.m. 2013, 137.

¹⁴⁹ De Martino. (2016) “The Tablets of the *itkalzi* Ritual”, *Die Welt des Orients*, Vandenhoeck & Ruprecht, 1.

¹⁵⁰ De Martino, S.-Süel, A.(2015). *The third tablet of the itkalzi ritual*, LoGisma, 30.

¹⁵¹ De Martino, S.-Süel, A. a.g.k.2015,60.

Tadu-Heba'nın bedeninden alacak, uzaklaştıracak, yok edecektir. Ritüel hamisi Tadu-Heba'nın bedeninden, başından, ağzından, dilinden, dudaklarından, tükürüğünden, bedeninden, tüm bedeninden, ritüel hamisinin kişiliğinden Tadu-Heba'dan, (?) başka bir patti (ve) başka bir pagandari aracılığıyla (= bu kötü sözlerin?) gitmesine (?) izin verecekler.”

Metnin devamında Taduhepa, berraklığın, temizliğin, saflığın, temizliğin, tanrıların, kelimelerin, tanrıların (?) büyüğü kelimelerinin suları ile kötü kelimelerden arındırılmak istenmektedir. Bu kötü sözler, onun tüm bedeninden, başından, ağzından, dilinden ve dudaklarından arındırılmaktadır. Metnin nerdeyse tamamı boyunca Taduhepa için su ile yapılan arındırma işlemi aynı sözlerle devam eder.

Ancak metnin ilerleyen kısmında oldukça kırıklı bir bölümde Taşmişarri'nin adına da rastlanmaktadır

“[] Tadu-Heba ... S[adandu-Heba] kadın / karısı olarak (7) T[ami-Sarri]’yi meşhetti”

Bu kısımdan anlaşılan odur ki Taduhepa eşi olarak Taşmişarri’yi mesh etmektedir. Bu ritüelin evlilik için yapıldığı düşünüldüğünde günümüzdeki nikah gibi aralarındaki bağı simgeleyen bir uygulama olabilir.

Diğer bir itkalzi ritüeli ise şöyledir.¹⁵²

“Ve ritüel patronu çadırın girişinin önünde yer almaya devam eder; [ve] AZU-rahibi bir kaya kekliği alır ve tanrıların üzerinde (onu) sallar; sonra onu dışarı çıkarır ve ritüel patronunun da (üzerine) sallar, sonra ritüel patronu ellerini yıkar ve tanrıların önünde (çadıra) girer, (ve) tanrıların önünde eğilir; dışarı çıkar, tekrar ellerini yıkar, (çadıra) girer ve ritüel (eşyalarının) arkasında yerini alır; AZU rahibi onun eline sedir koyar.”

Ritüel için bir çadır mevcuttur. Ritüel uygulayıcısı elindeki kaya kekliğini önce tanrıların sonra da ritüel sahibinin üzerinde sallar. Ardından elini yıkayan ritüel sahibi çadıra girerek tanrıların önünde eğilir. Daha sonra dışarı çıkar. Tekrar ellerini yıkar ve çadıra tekrar girip ritüel eşyalarının arkasında yerini alır. Ritüel uygulayıcısı eline sedir koyar.

¹⁵² De Martino, S.-Süel, A. (2017). “The "Great itkalzi ritual" : the Šapinuwa Tablet Or 90/1473 and its Duplicate ChS I/1 5”, (Eothen 22), 26.

Ritüele sahibinin her çadıra tanrıların yanına girmeden önce ellerini yıkaması dikkat çekicidir. İki çadıra giriş arasındaki zaman tam olarak belli değildir. Ritüel sahibi bu sırada neler yapmıştır ve nelere dokunmuştur bilinmemektedir. Ancak tanrıların yanına girdiği her sefer öncesinde elini yıkaması onun tanrıların yanına girmeden önce bir temizlik yapma gerekliliği olduğunu göstermektedir. Çadır tanrılar için kutsal bir mekan olarak kabul edilebilir. Bu kutsal alanın dışına her seferinde çıkan ritüel sahibi ise tekrar bu kutsal alana girebilmek için gerekli temizliği yapmak zorundadır.

“Onlar [saf] su dökerler; [] Šauška'nın ve Nabarbi'nin suyunu (uygun yerlerinde) [dökerler]; onlar (= sular) (ayrı kalırlar); [] sadece bir tane [] . . ve onlar (= sular) (ayrı kalırlar).”

Ritüelin bu kısmında da su ile temizlenme mevcuttur. Saf su dökerler ifadesi kullanılan suyun bazı yöntemlerle arındırma özelliğinin artırıldığını göstermektedir.

Kralın günlük yaşamı incelendiğinde ister doğrudan ister dolaylı olsun hayatının temizlikle iç içe olduğu anlaşılmaktadır. O, dini görevlerini yerine getirirken bir ön şart olarak kendini temizlemek zorundadır. Bu temizlik bazen tamamen vücudun temizlenmesi şeklinde olurken bazen de sadece eller ya da dudakların temizliği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Onun bu temizliği ebedteki tanrının saflığını koruma amacı da gütmektedir. Bu nedenle bu hususta oldukça ayrıntılı tasvirlerle sahip metinler mevcuttur.

Kralın temizliği sadece tanrının huzuruna çıkarken yaptıklarıyla sınırlı değildir. O, herhangi bir hastalık durumunda, kendisine veya ailesine yapılmış herhangi bir kara büyü veya lanet nedeniyle ya da ölümüne dair işaretlere sahip bir kehanet neticesinde yapılan ritüel uygulamalarla da arındırılmaktadır. Kralın tanrıdan almış olduğu yönetim yetkisi ve öldükten sonra tanrı olarak hayatına devam etmesi onun diğer insanlardan daha üstün bir konumda olmasına neden olmuştur. Bu konum da onun her türlü kirlilikten korunmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle ona kirlilik bulaştırabilecek her türlü madde ve her türlü insan talimatlarla ya da yasa maddeleriyle ondan uzak tutulmaya çalışılmıştır.

Kraliçenin temizliği hususuna geçecek olursak kralla arınma eylemlerini gerçekleştirdiği birkaç durum olmasına rağmen, yalnızca kendisi için özel bir düzenleme yok gibi görünüyor. Çoğu zaman kraliyet çifti festivallerin odak noktasıdır ve arınması kralınki ile aynıdır. Metinlerde kraliçeye uygulanan özel temizlik

önlemlerine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Lakin ister eşi isterse de Tawananna olarak görevlerini yerine getiren önceki kralın eşi olsun, kralla her zaman yakın bir ilişki gerektirdiğinden onların temizliğine de azami özen gösterildiği düşünülmektedir.

2.3. Görevlilerin Temizliği

Anadolu'da bulunan binlerce çivi yazılı tablet ve çeşitli yerlerdeki kalıntılar sayesinde M.Ö. 2. binyılda yüksek bir medeniyet kurduklarını bildiğimiz Hititler, ayrıca bu topraklarda ilk defa büyük bir siyasi birlik de meydana getirmişlerdir. M.Ö. 17. yüzyılın ortasından M.Ö. 12. yüzyılın başına kadar Anadolu'nun siyasi kaderine hakim olan Hitit Devleti, bu süreçte tüm Yakın Doğu'nun da dikkatini çeken güçlerden biri olmuştur. Bu devlet, geniş bir coğrafyada yüzyıllarca varlığını sürdürmüş, ilk kurulduğundan pek çok farklı devleti, şehri egemenliği altına alarak bir imparatorluk seviyesine ulaşmasına ve nihayetinde tarih sahnesinden ayrılmasına kadar, belirli ana hatlara sahip ancak zamanla değişen siyasi ve kültürel bir gelişim izlemiştir.¹⁵³

Hitit Devleti'nde sınırlar genişledikçe, Eski Krallık döneminde akrabalarla yönetilen taşra, İmparatorluk döneminde merkeze bağlı taşra idaresiyle yönetilmeye başlamıştır. Hitit kralı hem başrahip hem baş yargıç hem de başkomutan olarak yetkilerini, merkezi denetimin sağlanması için, taşradaki memurlara da vermiştir. Ancak bu durum, kral için bazı riskler taşımaktadır. Mesela, bu memurlar keyfi olarak gelir sağlayabilir, toprak bağışlayabilir, tapınaklara ayrılan malları kendilerine alabilir, Hitit Devleti'nin düşmanı olan devletlerle iş yapabilirlerdi. Bu yüzden, taşrayı merkezi yönetimin kontrolü altında tutacak bir idari yapı oluşturmak ve geliştirmek kralın en önemli sorunuymdu. Bu nedenle taşradaki yöneticilere gönderilen direktif metinlerle onların kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁵⁴

Hitit Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev alan görevliler devletin büyüklüğüyle doğru orantılı olarak oldukça fazla sayıdadır. Çivi yazılı metinler incelendiğinde her grup görevlinin alt görevlilerle birlikte sayısı yüzleri bulabilmektedir. Konumuz gereği bu görevlilerin temizliklerine dair örnekler incelenmiştir. Ancak bu kısıtlı konu ile ilgili her görevli grubuna dair bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle görevli

¹⁵³ Yiğit, T. (2004). "Hitit Krallığı'nda Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(35), 220.

¹⁵⁴ Reyhan, E. (2016). "Bēl Madgalı: Hitit İdari Yapısında Bir Askeri Vali". *Memleket Siyaset Yönetim*, 11(25), 84.

grupları üç ana başlık altında; dini görevliler, saray görevlileri ve askeri görevliler olarak kategorize edilmiştir.

2.3.1. Din Görevlilerinin Temizliği

Hitit metinleri incelendiğinde rahiplerle birlikte tapınakta ve bayram merasimlerinde görev alan birçok personelin olduğu da anlaşılmaktadır. Tüm bu görevlilerin tamamının temizliğine dair ayrıntılı bir bilgiye şimdiye dek ulaşamamıştır. Ancak rahipler ve tapındaki mutfak personelinin temizliğine dair bilgiler “Tapınak Görevlilerine Yönelik Direktif Metni”nde yer almaktadır. Bunun haricinde yine bayram merasimlerini anlatan ve idari metinlerde de rahiplerin temizliğine dair bilgiler bulunmaktadır. Bazı fal metni sorgulamalarında da tapındaki görevlilerin temizliğine dair ipuçları vardır.

Teokratik bir devlet sisteminde rahiplik görevi elbette ki çok önemli bir görevdir ve bu görevi yerine getirecek kişilerin belli bazı özelliklere sahip olması beklenir. Hitit metinlerinde rahip olacak kişilerin nasıl olması gerektiğine dair doğrudan bir bilgi mevcut değildir ancak devletin ilk yıllarından itibaren önem verilen bir konum olduğu anlaşılmaktadır. I. Hattuşili’nin vasiyetnamesi bu konu hakkında bir ipucu barındırmaktadır:

CTH 6: ¹⁵⁵

*“Bırak (şunu)! (Artık) o, benim oğlum değildir! Anası bir sığır gibi böğürdü (?):
“Benim, canlı sığırın rahmini kopardılar. Onu mahvettiler! Sen onu öldüreceksin!” Ben kral herhangi bir kötülük yaptım mı? Onu rahip yapmadım mı? Onu (herkesin arasından) öne, (daha) iyiye, her zaman çekmedim mi? (Fakat) o, kralın arzusuna sempati ile bakmadı. O, kendi isteği ile nasıl Hattuşa’ya sevgi gösterir?”*

I. Hattuşili kendisinden sonra gelecek veliahtı tanıtmak için yaptığı konuşmada daha önce veliaht olarak belirlediği yeğeninden niçin vazgeçtiğini açıklamaktadır. Hitap ettiği asillere ve ileri gelenlere kendisinin ona oldukça yakın davranıp oğlu olarak kabul ettiği yeğeninin aynı sıcaklığı kendisine göstermediği, böyle bir kişinin Hattuşa’ya sevgisinin sorgulanabilir olduğunu söylemektedir.¹⁵⁶ Bu pasajda geçen ve

¹⁵⁵ Alp, s. a,g,k,2011, 67.

¹⁵⁶ Yiğit, T. (2003). “Hitit Krallığı’nın Kuruluş Dönemindeki İç Olayların Sırası”. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 6(2), 144.

karşısındaki kişilere yönelttiği “*Onu rahip yapmadım mı? Onu (herkesin arasından) öne, (daha) iyiye, her zaman çekmedim mi?*” bir sorusu önemlidir. Bu soru cevap beklenen bir sorudan ziyade onun yeğenine verdiği ehemmiyet gösteren bir vurgu ifadesidir. Bu ifade rahiplik görevinin Hitit toplumundaki önemi ve konumunu izah etmesi yönünden önemlidir. I. Şuppiluliuma’nın Halep’i ele geçirdikten sonra ilk olarak oğlunu oraya rahip olarak ataması da bu makamın önemini göstermektedir.¹⁵⁷ Büyük ihtimalle her isteyen rahiplik görevine atanamaz. Zira Hattuşili’nin de kendi tanrısının rahiplik görevinde bulunması bir rüya neticesindedir.¹⁵⁸ Buradan da anlaşılmaktadır ki Hitit rahipleri hem tanrılar hem de devlet yönetimi tarafından ve önemli tapınaklar söz konusu olduğunda kraliyet sarayı ve kralın kendisi tarafından atanırdı.¹⁵⁹ Bir rahip ya da rahibenin görevinden alınması da ilahi onayı gerektiriyordu. Çünkü Murşili yaptığı bir duada tanrılara onu niçin rahibelik görevinden azlettiğini açıklıyor ve onların desteğini istiyor:

CTH 71¹⁶⁰

“ [...] öldürdü [...] beni dul bıraktı [...] yapmıştı o kişi bana? verilmişti; Eğer o ölmediyse? İşte, tanrılar, efendilerim, tekrar soruşturdum ve o (Tawananna), öldürülmek için (fal tarafından) bana belirlendi. O tahttan indirmek için (fal tarafından), bana belirlendi ve onu o zaman öldürmedim. Onu şivanzanni-rahibeliğinden aldım. O azletmek için bana (fal tarafından) tespit edildiğinden, onu azlettim. Ona bir ev verdim. Onun hayatında eksiklik bırakmadım. Ekmeği de suyu da vardı. Tümü veriliyor.”

Bu duada Murşili, büyü ile karısını öldürmekle suçladığı Tawananna’yı falda öldürme yolunda bir sonuç çıkmasına rağmen onu öldürmeyip rahibelik görevinden azlettiğini bildiriyor. Onun evi olmak üzere birçok ihtiyacının eksiksiz olarak yerine getirildiğini özellikle vurgulayan Murşili tanrılardan daha önce Tawananna’nın yanında olduklarını şimdi ise kendisinin yanında olmalarını talep ediyor. Buna benzer bir örnek Danuhepa’nın II. Muwattalli tarafından rahibelik görevinden azledilmesi olayında da görülmektedir.¹⁶¹

¹⁵⁷ Klengel, H. (1992). *Syria, 3000 to 300 B.C. : a handbook of political history*, Berlin, 100vd.

¹⁵⁸ Beckman, G. (2010) “On Hittite Dreams”, (ed.) I. Singer, *Luwian and Hittite Studies presented to J. David Hawkins on the occasion of his 70th Birthday*, Tel Aviv, 28.

¹⁵⁹ Taggar-Cohen, A. (2006). *Hittite Priesthood* (THeth 26), Heidelberg, 217 vd.

¹⁶⁰ Hoffner, H. (1983). “A Prayer of Murşili II about His Stepmother”, *JAOS*, 103,187-189.

¹⁶¹ Hout Th. P. J. van den, *The Purity of Kingship. An Edition of CTH 569 and Related Hittite Oracle Inquiries of Tuthaliya IV*, Leiden – Boston – Köln 1998.s. 48 vd. ; M. Cammarosano (2010) “Tanuhepa a Hittite Queen in Troubled Times”, *Mesopotamia XLV*, 54, s. 47 vd.

Rahiplik görevine başlayacak bir kimsenin bazı şartları yerine getirmesi gerekebilir. Yine kısıtlı kaynak nedeniyle doğrudan böyle bir bilgiye sahip değiliz ancak bazı kanun maddeleri bize bu konuda fikir vermektedir. Bu kanun maddeleri hayvanlarla cinsel ilişkiye dair olanlardır:

CTH 292 ¹⁶²

“Eğer bir adam bir at ya da bir katırla günah işlerse, cezaya değer bir eylem değildir. Ama o kralın karşısına çıkmasın ve din adamı olmasın.”

Buradaki ifadelerden anlaşılmaktadır ki hayvanlarla böyle bir ilişkide bulunan bir kimse ne kralın karşısına çıkabilmekte ne de rahip olabilmektedir. Bunun nedeni bu fiili işleyen kişinin saflığının bozulmuş olmasıdır. Anlaşılan odur ki rahiplik görevine gelecek bir kişinin hayatında böyle eylemlere karışmamış olması yani saflığını koruması gerekmektedir. Daha rahip olmadan böyle bir fiil işleyen kimsenin rahip olması mümkün değilse rahiplik görevindeki bir kişinin de onu saflığını bozacak eylemlerden uzak durması ihtimal dahilindedir. Böyle eylemler zaten olması kabul edilemez eylemler olduğundan rahiplere yönelik bir uyarının hatırlatılması gerekliliği hissedilmemiş olabilir. Zira tapınak görevlilerine yönelik direktif metninde tapınak içerisinde ve tanrıya hizmet ederken ki temizlikleriyle ilgili uyarılar vardır:

*“Ayrıca günlük kurban ekmeklerini hazırlayanlar temiz olsunlar. Onlar yıkanmış (ve vücut kılları) kesilmiş olsunlar. Onların (saç? ve sakal) kılları ve tırnakları kesilmiş olsun. Temiz elbiseler giyinmiş olsunlar.”*¹⁶³

Yine direktifin ilerleyen kısımlarında tüm mutfak çalışanlarına yönelik benzer uyarılar mevcuttur:

“Siz yıkanmış olunuz. Temiz elbiseler giyiniz. Ayrıca (bütün) kıllarınız ve tırnaklarınız kesilmiş olsun. (Böylece) tanrıların ruhu sizi suçlamasın.” ¹⁶⁴

Metnin bu kısmı, mutfak personeline, onların kişisel temizliğine ve kurban ekmeklerini hazırladıkları ve sakladıkları yerlerin temizliğine yöneliktir. İki pasajda, incelendiğinde öncelikle personelin yıkanmış, saç, sakal ve tırnaklarını kesmiş ve de temiz elbiseler giymiş olmalarına yönelik uyarılar göze çarpmaktadır. Bu uyarılara

¹⁶² Peled, I. 2020. “Bestiality in Hittite Thought.” *Journal of the Ancient Near Eastern Society* 34 (1), 143-145

¹⁶³ Süel, 1985:23.

¹⁶⁴ Süel, 1985:67,69.

uyulmamasının sonucu, tanrının ruhunun rahatsız olacağı vurgusu vardır. Bu pasajlarda geçen “tanrılarının ruhunu ve bedenini [teskin eden]ler onlar kurban ekmeklerini hazırlasınlar ve (Böylece) tanrılarının ruhu sizi suçlamasın” ifadeleri kirlilik halinde tanrının ruhunun rahatsız olduğunu açıkça göstermektedir. Bu da demektir ki kirli bir kişi ya da kirlilik durumu tanrının öfkesine sebebiyet vermektedir. Bu durumun ortaya çıkmasına neden olan görevliler tek suçlanacak kişilerdir. Ayrıca metnin bu kısmı saç, sakal ve tırnakların kirlilik unsuru olarak algılandığını da bize ifade etmektedir. Saç kılının kirli olarak düşünüldüğüne dair Hitit metnindeki tek örnek bu değildir. Saray görevlilerine yönelik direktifte “saç kılı”nın kirli olduğuna dair birtakım ipuçları içermektedir.¹⁶⁵

Saç kılı ve tırnaklar eğer temizliklerine dikkat edilmezse hastalıklara sebebiyet verebilmektedir. Ama bu iki öge aynı zamanda da büyüde de sıkça kullanılmaktadır. Bu sebeplerden ötürü hem tapınak görevlilerine hem de saray görevlilerine yönelik direktiflerde bu unsurlar üzerine uyarı yapılması onun sadece maddi bir kirlilik sebebi olduğu fikrinin eksik kalacağını düşündürmektedir. Tanrı için elbette ki büyü söz konusu olamaz ama onun da manevi kirliliğe neden olan her türlü unsurdan rahatsız olduğu bilinen bir durumdur.

Tapınak görevlilerinden olan *dammara* kadınları hakkındaki bir fal sorgusu da yine görevlilerin temizliğine dair örnek barındırmaktadır:

*“Onları (yine) sorguladık ve onlar: “Bir kült görevlisi olan dammara kadını uyuyor(ken) bir köpek yatağa sıçradı. (Dahası) fakir adamın bira ekmeğini alıp onu tanrı için sunduk” dediler. Ey tanrı bu meseleden dolayı mı kızdın? (Eğer böyleyse) et falları olumsuz olsun...”*¹⁶⁶

Bu pasajda “Bir kült görevlisi olan *dammara* kadını uyuyor(ken) bir köpek yatağa sıçradı” ifadesi tanrının kızgınlığının nedeni olarak fal sorgusunda yer almaktadır. Bu sorgunun köpek ile ilgili olup olmadığı ilk bakışta anlaşılamayabilir. Ancak yine direktif metnindeki köpek ile ilgili bir uyarıdan bu hayvanın kirli olarak düşünüldüğü sonucu çıkarılabilmektedir.

¹⁶⁵ Daddi, F.P. a.g.k. 2004, 455.; Reyhan, E. (2014),81-82

¹⁶⁶ Karauğuz, 2021,117.

Direktifte domuz ve köpeğin mutfağa ya da mutfak kaplarına yaklaştırılmamasına dair uyarı dikkat çekmektedir:

Ayrıca (ekmek) bölme yerinin kapısına bir domuz ya da bir köpek yaklaşmasın¹⁶⁷

Aslında, domuz ve köpek ikilisi sadece bu metinde yan yana geçmemektedir. Hititlere ait bazı dua metinlerinde de bu ikiliden bahsedilmektedir:

*“Ey güneş tanrısı köpek ve domuzun davasına da bakarsın sen. Konuşamayan hayvanların davasına bile bakarsın sen. Ey güneş tanrısı kötü(lüğü) ve kötü insanı bile yargıyorsun sen. Tanrıların öfkelenildiği ve istemediği kişiye ey güneş tanrısı (sen) merhamet et.”*¹⁶⁸

*“Güneş, tan yeri ağırlık gökyüzünde doğduğunda, üst ve alt toprağın tamamında sen güneş tanrısı (ışığınla parlayıp) durursun. Köpek ve domuzun davasına hükmettiğin (gibi tüm) konuş(a)mayan hayvan(lar)ın davasına (sen) bakarsın. Kötü ve düşmanca (davranan) adamın davasına da sen bakarsın”*¹⁶⁹

Burada da görüleceği üzere, yukarıdaki fal metninde köpek bir kirlilik unsuru olarak kabul edilmektedir ve tanrının kızgınlığının sebebi olup olamayacağı sorgulanmaktadır. Bu bilgiler ışığında, direktifteki uyarıların bir kirlilik algısı sonucu olduğu açıktır. Ama tam olarak bilinmeyecek olan, bunun maddi mi yoksa manevi bir kirlilik mi olduğu hususudur. Bu nedenle, bu uyarıların fiziksel temizlikle manevi temizliğin iç içe geçmiş olabileceği bir anlayış sebebiyle yapıldığı düşünülmektedir.

Görevlilerin temizliğine dair son uyarılar da onların kültürel olarak temizliklerine yöneliktir:

“Eğer bir kimse kadının yanında yatarsa (o) tanrıların ibadetini ne şekilde düzenlerse (ve) tanrıya yiyecek (ve) içecek (ne şekilde) verirse kadının yanına (da) aynı şekilde gitsin. Sonra kadının yanında yatsın Gün ağardığı zaman derhal yıkansın. Sabahleyin tanrıların yemek zamanında derhal (tapınağa) varsın. Eğer o ihmal ederse onun için (bu) suç(tur). Eğer kim bir kadının yanında yatarsa onun emiri (ya da) büyüğü arkadan (bir kült görevi) yapmaya zorlarsa o (doğruyu)söylesin. [Eğ]er söylemeye cesaret edemezse arkadaşına söylesin

¹⁶⁷ Süel, 1985:23.

¹⁶⁸ Karauğuz, 2020,107.

¹⁶⁹ Karauğuz, 2020,99.

*ve yıkansın. O bilerek sonraya bırakırsa (ve) henüz yıkanmadan tanrıların kurban ekmeğinin ve kurban içkisinin yanına kirli olarak yaklaşırsa bu durumu arkadaşı bilirse ve o sana kötülük eder (de), eğer gizlerse fakat arkadan meydana çıkarsa [onlar] için ölüm cezası (verilir). Onların ikisi de ölsünler.*¹⁷⁰

Metnin bu kısmında, kültürel bir görevi yerine getirecek görevlinin cinsel bir birliktelik yaşadktan sonra tanrıya karşı görevlerini yerine getirmeden önce muhakkak yıkanması gerektiğine dair açık bir uyarı vardır. Aksi taktirde, bunu saklar ve o haliyle tanrıya kurban sunarsa ve sonunda durumu ortaya çıkarsa ölüm ile cezalandırılır. Burada yasaklanan durum cinsel ilişkiye girme hali değildir. Sonrasında yıkanma işlemini yaparak, kültürel temizliğini sağladıktan sonra herhangi bir yasak söz konusu değildir. Yasak olan temizlenmemiş haliyle tanrıya ve onun eşyalarına yaklaşmasıdır. Görevli durumunu üst ruhbana söyleyerek ondan temizlenmek için izin isteyebilir. Şayet, ona söyleyemezse bir arkadaşına söyleyebilir ve o, görevlinin adına üst ruhbandan izin alabilir. Görevliye bu kadar kolaylık sağlandıktan sonra neden hala yıkanmama gibi bir olasılığın olabileceği düşünülüp uyarı yapılmaktadır. Belki de yine aynı fal metninde geçen şu ifadeler, bize bir yol gösterebilir:

*“Onları daha da sorguladık ve onlar: “Kült görevlisi olan dammara kadınları birinin oğlu öldüğünde ölen (kişi)nin (vücuduna) dokunurlar. Ölen (kişin)in bira ve ekmeğini yerler. Dammara kadınlarının tümü Arzawahılar ile birlikte yatıp dururlar. Sonradan onları tapınağa çağırırlar. (Hatta) onları yıkanmadan ve elbiselerini çıkarıp (temizlemeden) tapınağa çağırırlar” dediler Ey tanrı bu meseleden dolayı mı kızdın? (Eğer böyleyse) et falları olumsuz olsun...”*¹⁷¹

Bu örnek, bize kült görevlisi olan “dammara” kadınlarının tanrıyı kızdırabilecek birden fazla hareket yaptığını göstermektedir. Bu metin parçasından anlaşılmaktadır ki tüm görevliler her zaman kurallara riayet etmemekte ve bu durum da bilinmektedir. İşte bu örnekteki gibi suistimallerin varlığı bu direktiflerin hazırlanmasına neden olmuştur.

Din görevlilerinin temizliği ile ilgili bir diğer örnek bir kült envanter metninde yer almaktadır. Hititler bayramların kutlanmasına azami önem göstermekte ve Hattuşa dışında kentlerin yerel manada kutladıkları bayramları bulunmaktadır. Bu yerel

¹⁷⁰ Süel, 1985: 69-73

¹⁷¹ Karağuz,2021:116; Akdoğan,2020:226

bayramlar ise o kentte görevli rahipler tarafından icra edilmektedir. Yine böyle bir bayram kutlamasına ait bilgilerin yer aldığı metinde rahibin temizliğine dair bilgi mevcuttur:

CTH 525¹⁷²

“[Fırtına tanrısı DU için ھاړši-vessel kutlanması festivali zamanında] yıkar. Rahip kendini yıkar. [tanrıyı sunağa koyarlar. 1 koyunu] Fırtına tanrısı DU’ya sunar. [Eti koyarlar, x ekme x, sunak için 1 ھاڼ]ešša-vessel [((hepsi) (undan) elde yapılmış x ekme, 1 ھاڼešša-vessel bira sunum için. ھاړši-vessel in (içeriğini) ezer ve öğütür. [sonraki gün ھاړši-vessel in kurbanlık kalın ekmeğini ھاڭg]ara kadınları terbiye eder/yetiştirir. [Fırtına tanrısı DU’yu alırlar ve onu tapınak içi]ne taşırlar. [Rahip 1 koyunu Fırtına tanrısı DU’ya sunar.] Onu sunakta keser.”

Bayram töreni sırasında rahip kendini yıkayarak töreni yönetmeye başlar. Bu metnin devamında da rahibin kendini yıkadığına dair örnekler tekrarlanmaktadır. Buradaki yıkanma tüm bedenin yıkanması mı yoksa bedenin belli bir bölümünü mü kapsamaktadır buna dair bir açıklama mevcut değildir. Ancak daha önce kralın temizliği bölümünde ele aldığımız örneklerde elin veya ağzın arındırılmasına dair bilgi var olduğundan kısmi bir yıkamadan ziyade vücudun bütününe yıkandığı düşünülmektedir. Yine bu metin içerisindeki tüm yıkanma eyleminin özellikle tanrıya kurban sunma öncesinde yapıldığı görülmektedir. Bu da bize göstermektedir ki tanrıya kurban sunumu öncesi bir temizlenme gerekmektedir. Bu temizlenme kültürel bir amaçla yapılmış olmalıdır.

Bu belgede kurban ekmeğini hazırlayan kadınların temizliğine dair bir bilgi yoktur ancak tapınak görevlilerine yönelik direktif metninde kurban ekmeğini hazırlayanların temizliğine dair ayrıntılı uyarı aynı durumun buradaki kadınlar için de söz konusu olduğunu düşündürmektedir.

2.3.2. Saray Görevlilerinin Temizliği

Hitit kralının hem idari hem de özel mekanı olan saray, içinde idari ve özel işler için görevlendirilmiş bir personel grubunu da barındırmaktadır. Bu personellerin içinde kralın yakın korumalığını yapan görevlilerden onun giyeceği kıyafetleri hazırlayan

¹⁷² Cammarosano, M. a.g.k.,2018, 67.

görevlilere kadar geniş bir alanda faaliyet gösteren insanlar yer almaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi kralın saflığı ülkenin selameti için sürdürülmesi gereken bir durumdur. Bu nedenle de ona yakın olanların ve ona hizmet edenlerin de bu saflık haline zarar verecek davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde işte bu kralın en yakınındakilerin temizliğine dair bilgi verilecektir.

Bugüne kadar elde edilen çivi yazılı belgeler arasında kralın yakınlarındakilere kişisel temizliklerine dair doğrudan bir ifade aşağıdaki metinde yer almaktadır:¹⁷³

“[Sonra] siz yüksek rütbeli görevliler, kralın saf, temiz şahsına yaklaşırsanız [...] temizliğinize dikkat edin ve eğer herhangi bir yüksek rütbeli görevliye kötü bir hile (kirlilik) (bulaşırsa) ve o kralın şahsına yaklaşırsa (bu) yemin altında (bulunsun).”

Bu paragraf vurgulamaktadır ki kralın şahsı saf ve temizdir. Bu yüzden de ona yakın olan yüksek rütbeli görevliler de temizliklerine dikkate etmelidir. Bu husus o kadar önemlidir ki bu yemin altında bulunmalıdır. Zira bu kişilerden herhangi birinin kötü bir hastalığa sahip olması ve bunu krala bulaştırması, kralın temizliğine dikkat edilmesi konusunda koyulan kuralların ihlali anlamına gelmektedir.

Herhangi bir kirliliğin yapılarak bunun saklanmasına dair bir uyarı aşağıdaki metinde yer almaktadır:

CTH 265¹⁷⁴

“Herhangi biri [kirletme] (olayına sebebiyet) verirse ve kralı [kızdırırsa], (bunun üzerine de) siz: “[Kral] (zaten bizi) görmüyor” dersiniz (bile) kralın tanrıları zaten sizi görüp duruyor. Sizi bir keçiye dönüştürecekler ve sizi dağa (sürüp) kovalayacaklar. Sizi dağ keçisine dönüştürecekler ve sizi kayalıklara (sürüp) kovalayacaklar.”

Krala karşı bir kirlilik yapıldığında kral bunu görmese de kralın tanrıları bu kirliliği mutlaka görecektir ve onlara gereken cezayı verecektir. Bu ifadeden anlaşılan herhangi bir kirlilik meselesi kralın kontrolünden çok tanrının kontrolü altındadır. Kral bir

¹⁷³ Miller, Jared (2013). Royal Hittite Instructions And Related Administrative Texts, Houston, USA.s-290-291

¹⁷⁴ KUB XIII 3 III 9-13Franca Pecchioli Daddi,(2004). Palace Servants and Their Obligations, *Orientalia*, 73(4), s. 459-460; Karauğuz, G. (2019). Hitit Tarihi ve İdari Kil Kitaplar, Çizgi yayınevi, s. 135.

insandır ve herhangi bir ihlalin yapılıp yapılmadığını devamlı olarak kontrol edip bilemez. Ancak o yalnız değildir, tanrıları tarafından korunmaktadır. Bu nedenle de her türlü meselenin farkında olan tanrı kirlilik yapanların da farkında olacaktır ve onları cezalandıracaktır. Burada ihlal sonucu verilecek ceza da ilginçtir; keçiye dönüştürme. Bu ceza kişinin hayatı boyunca devam edecek bir cezadır. Çünkü tanrı daimi surette bu kişileri takip ederek onları kovalayacaktır.

Kralın hizmetinde bulunan personelin temizliğine dar bir uyarı da şöyledir:

“Günün birinde kralın ruhu hiddetlendiği zaman ve hemen siz mutfak görevlilerini, hepinizi (yanıma) çağırırsam, o zaman ben sizi nehre teslim edeceğim (o zaman) kim temiz ise o kralın hizmetkârı (olacaktır). Fakat kim kirli ise onu ben kral hizmetkâr olarak istemem. Ona karısı ve çocukları ile kötü bir ölüm (cezası) verilecektir.”

Kralın temizliği bölümünde değinildiği gibi “suyun içerisinde saç kılı bulunması” gibi bir durum kralın öfkelenmesine neden olan bir husustur. Böyle bir durumda kral meseleyi tanrının adaletine bırakmaktadır. Kirlilik yaptığından şüphelenilen kişinin masum olup olmadığı su ordali yöntemi kullanılarak tespit edilmeye çalışılır. Eğer kişi ordal sonucu temiz olarak nitelendirilecek ve kralın hizmetine devam edecektir. Aksi bir durum söz konusu olduğunda ise kişinin sadece kendisi cezalandırılmayacak ailesi ile birlikte öldürülecektir. Cezanın büyülüğü meselenin önemini göstermesi bakımından önemlidir. Kral, bu uyarı ile yetinmemiş cezanın uygulandığını gösteren bir örnekle de durumun ciddiyetini pekiştirmiştir:

“Fakat siz içerde su taşıyıcısı (olanlar), su (konusunda) dikkatli olun ve suyu devamlı olarak süzgeçten geçirin. Eskiden ben, kral, Šanahuitta kentinde su teknesinde bir saç (teli) buldum, (benim), kralın ruhu hiddetlendi ve ben su taşıyıcılara (şöyle) kızdım: ‘Bu kirlenmiş! Arnili şöyle (cevap verdi): ‘Zuliya (su getirmek için) öne çıkmıştı.’ Ben kral şöyle (dedim): Zuliya nehre gitsin, eğer o temiz ise onun temizlensin, fakat temiz değilse, o zaman o ölsün!’”

“Şimdi Zuliya nehre gitti ve onun [suç]lu (olduğu ortaya çıktı). Zuliya’yı Šururešt[a] kentine koydular ve onu kral [...] ve o öldü (Zuliya suçludur).

Kral geçmişte bu konuyla ilgili yaşanmış bir durumu örnek vererek görevlileri uyarmaktadır. Bu suçlar karşısında ölüm cezasının verilmesinin asıl nedeni krala kara

büyü yapılmasını önlemek içindi. Kralın kullandığı eşyaların, elbiselerin, ayakkabılarının ya da kullandığı araçların (araba vs...) krala zarar vermek amacıyla büyülü malzemelerden yapılmış olması ve bunların da krala temas etmesi kralın kara büyüye maruz kalması demekti. Suyun içinde saç kılı bulunması da bu nedenden dolayı suç sayılmaktaydı. Bulunan kıl hasta birine aitse, hastalık su aracılığıyla krala geçebilirdi. Hitit toplumunda da kralın büyüye maruz kalması ülke içinde bir felaket demekti. Hitit kanunlarında da kara büyü yapmak ölümle sonuçlanırdı. Bu nedenle bu suçlara ölüm cezası verilmiştir.

Sarayın mutfak personelinin her ay yemin ederek sadakatini kanıtlaması gerekmektedir:

“Ayrıca siz bütün mutfak görevlileri, içki sunucu, sofracı, aşçı, ekmekçi, tawal-birası imalatçısı, walhi- adamı, şarap kabi tutucusu, paşandala- adamı, sütçü, kipli(ya)- yapımcısı, şurra- yapımcısı, tappa yapımcısı, kurban ekmekçisi, zuppa- kabı adamı, siz kralın şahsı için aydan aya yemin edin, pişmiş topraktan yapılmış büyük bir kabı su ile doldurun, onu güneş tanrısının önünde dökün ve şöyle söyleyin: ‘Her kim bir kirlilik yaparsa krala kirli su verirse, onun şahsını siz tanrılar su gibi dökün.’”

Kralın temizliği kısmında ona hizmetle görevli personelin kralın kullanacağı eşyaların temizliği hususunda uyarıldığına değinilmiştir. Bu nedenle burada tekrarlanmayacaktır. Ancak eşyaların temizliği bu kadar önemli ise onları hazırlayanların da temiz olması gerektiği düşünülmektedir. Kralın ayakkabısını veya arabasını üretenlerin deriyi saray mutfağından alması gerektiği belirtilmektedir. Eğer deri temiz ise onu işleyecek kişinin kirli olması o derinin kirlenmesine neden olabilir. Yukarıdaki örnekte mutfak personelinin temizliği hususunda önlem yemin sistemi ile alınmaya çalışılmıştır. Ancak deri imalatçıları için böyle bir uyarı bu metinde bulunmamaktadır. Temizliğin bu kadar önemli olduğu ve en ince ayrıntısına kadar kurallara bağlandığı Hitit devletinde herhangi bir imalatçıya dair böyle bir uyarının olmaması düşünülemez. Belki de bu metinlere hala ulaşamamıştır.

2.3.3. Askeri Görevlilerin Temizliği

Hitit devletinin bir krallıktan imparatorluk haline gelmesinde güçlü bir orduya sahip olmasının önemli bir rolü vardır. Kral başkomutan vasfıyla ordunun başında seferlere katılır. Hititlerde ordu devletin önemli bir unsuru, ülke de tanrının krala emaneti

olduğu düşüncesinden dolayı ordunun başarılarında tanrının desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle de ordunun mensupları olan askerlerin temizliğine dair bilgilere, tanrının yardımını sağlamak için düzenledikleri ritüellerde rastlanmaktadır. Ordunun komutanının arındırıldığı bir ritüel metni şöyledir:

CTH 276.1¹⁷⁵

“İnce yağ (işleminin) 1. tableti, Hurrili hekim/şifacı kadın Azzari tarafından (yazdırılmış). Bir adam düşman bir kentin önünde savaşmak için askerleri bir yere götürdüğü zaman, ordunun önünde koşan komutan (için) ince yağ kutsanır; buna ilaveten komutan bu yağla ovulur; atları ile birlikte savaş arabası bütün teçhizatı yağlanır. Bitti.”

Hitit ordusu, düşman şehrine varmadan önce önemli bir ritüeli gerçekleştirirdi. Bu ritüel, komutanın üzerinde kutsal yağ ile yapılan bir arınma eylemini içermektedir. Aynı zamanda, ordunun lideri olan komutanın savaş teçhizatları, yani atı, arabası ve silahları da büyüsel uygulamalarla kötülüklerden arındırılırdı. Bu arınma eylemi, Hitit ordusunun genel özelliğini oluşturdu.

Bu manevi temizlik eylemi, komutanın kötülüklerden arındırılmasını sağlayarak tanrıların desteğini alma amacını taşırdı. Hititler, bu ritüelin tamamlanmasının ardından düşman şehrinin kolayca ele geçirilebileceğine inanıyorlardı. Bu nedenle, önemli askeri başarıların elde edilmesinde arınma ritüelinin yerine getirilmesi gereken bir unsur olarak görülüyordu.

Savaş öncesi düzenlenen ritüeller olduğu gibi savaş sonrasında da ritüel düzenlendiği anlaşılmaktadır. Savaşta mağlup çıkan ordunun arındırılmasına dair metin şöyledir:

CTH 426¹⁷⁶

“Ordu düşman tarafından yenildiği zaman akarsuyun arkasında bir ritüel hazırlarlar. Akarsuyun arkasında, 1 adamı, 1 erkek keçiyi, 1 köpek yavrusunu (ve) 1 domuz yavrusunu ortadan ikiye keserler. Bir tarafa (bir) yarısını koyarlar ve diğer tarafa da (diğer) yarısını koyarlar. Ön tarafta dikenli çalı ağacından bir geçit yaparlar (ve) üzerine bir ip çekerler. Geçidin önünde ya da bir tarafta

¹⁷⁵ Öztürk, S. (2022). “HİTİTÇE ASKERİ RİTÜEL METİNLERİ”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 123.

¹⁷⁶ Öztürk, S. a.g.k.(2022),168.

ateş yakarlar (ve) diğer tarafta da ateş yakarlar. Askerler ortaya doğru yürürler. Akarsuya vardıklarında onlara su serperler. Bundan sonra, savaş ritüelini gerçekleştirin, her zaman savaş ritüeli nasıl yaparlarsa.”

Hitit ordusunun bir yenilgiye düşmesi onun için bir arınma eylemini de gerekli kılmaktadır. Bu mağlubiyete neden olan husus bir kirlilik olarak algılanmakta ve ritüel aracılığıyla ortadan kaldırılmaktadır. Bu ortadan kaldırma işlemi sırasında kullanılan yöntemler arasında hayvan ve insandan oluşan kurbanlar da göze çarpmaktadır. Bu kurbanlar arınmanın sağlanacağı bir geçit oluşturmak için ikiye bölünerek askerlerin geçeceği noktanın iki kenarına yerleştirilir. Yine dikenli bir ağaçtan bir kapı oluşturulur. Onun da iki yanına ateş yakılır. Kirli hallerinden temiz hale gelebilmek için askerlerin oluşturulan bu geçitten geçmeleri gerekmektedir. Bu kirlilik hali o kadar yoğun olmalıdır ki pek çok arındırıcı unsurla hazırlanan bu geçitten geçtikten sonra bir de nehir suyuyla arındırma işlemi yapılmaktadır. Son olarak ise savaş ritüelinin de yapılmasıyla arınma ritüeli sonlandırılmıştır.

Ordunun arındırılmasına dair bir başka ritüelde, arındırılanlar bu kez askerler değil onların savaş arabalarını çeken atlardır:

CTH 644¹⁷⁷

“O gün 10 tane ince ekmek, bir domuz yavrusunu, bir köpek yavrusunu alır ve dama yerleştirir. Ve onlar arabalı savaşçı/seyisin evine gider. Sonra atları dışarı çıkarırlar ve tek bir hapiya-adam, yavru köpeği çıkar ve dışarıda tutar. Ve atlara doğru bir ölçek su kabı tutar - içinde bir ağaç (kepçe?) vardır. Sonra atlara su serper. [Sonra hapiya-adamlar], köpek yavrusu keserler ve bunun yarısını (yolun) bir tarafına, diğer yarısını da diğer tarafa yerleştirirler. Sonra atları (parçaların) arasından sürerler. Daha sonra, yanlarındaki okları kaldırır ve onları (yaylarında) gererler. Daha sonra, iki tarafa ateş yakarlar ve atları aralarından geçirirler. Sonra atları ırmaktan geçirirler ve ırmağın yanında dururlar. Sonra atlara su serperler. Yukarıdaki, Kutsal Ziya Nehri'nde?, iki tarafa [ateş yakarlar?]. Sonra atları aralarına sürerler ve [...]”

Atlar, Hitit ordusunda önemli bir role sahiptir. Ordunun önemli manevra unsurlarından olan savaş arabalarının koşulduğu atlar da bir arındırma işlemine tabi tutulmaktadır.

¹⁷⁷ Öztürk, S. a.g.k.(2022),61 vd.

Bu ritüelde de daha önce askerlerin arındırma işleminin yapıldığı ritüele benzer özellikler göstermektedir. Atlar da askerlerde olduğu gibi köpek yavrularının ikiye ayrılması ve iki tarafa ateş yakılması sonucu oluşturulan bir geçitten geçmektedir. Su da yine bir arındırıcı unsur olarak kullanılmaktadır. Atların üstüne su serpilerek mevcut olan kirliliklerinden arındırılması amaçlanmaktadır. Savaş arabası atları Hitit ordusunun başarısı için neredeyse savaşan erkekler kadar önemli olduğundan, bir seferden önce savaş arabası atlarının üzerlerindeki kötülükleri uzaklaştırmak, temizlemek ve yıkamak için tasarlanmış bir arınma ritüelinden geçmesi şaşırtıcı değildir.¹⁷⁸

Hitit devletinin her kademesinde sayıları oldukça fazla olmak üzere görevlendirilmiş kişiler bulunmaktadır. Bu görevliler ister tanrıya isterse krala hizmet ediyor olsun temizliklerinin her zaman dikkat edilmesi gereken bir durum olduğu belgeler aracılığıyla anlaşılmaktadır. Elbette ki her görevli grubu için düzenlenmiş metinlere rastlanmamıştır. Ancak eldeki belgelerde şahit olduğumuz hassasiyetin her görevli grubu için olabileceği düşüncesi de olanaksız değildir. Tapınak ve saray görevlilerinin temizliklerinin nedeni tanrı ya da kralın kirlenme olasılığını ortadan kaldırma amaçlıdır. Bu gruplar haricinde incelediğimiz askeri personelin temizliğinin nedeni ise askeri başarı ile ilgili görünmektedir. Metinler aracılığıyla atları, askerleri ve komutanlarıyla Hitit ordusunda görevli tüm varlıkların ister savaş öncesi isterse savaş sonrası olsun birtakım ritüellerle arındırıldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum da askeri başarının tanrının rızasını kazanan ordu sayesinde olduğu düşüncesini göstermektedir.

¹⁷⁸ BEAL, R. H., 1995. "Hittite Military Rituals", *Ancient Magic and Ritual Power*, Ed.: Marvin Meyer and Paul Mirecki, Leiden, New York, Köln, 67.

3. RİTÜEL METİNLERDE TEMİZLİK

Ritüel, insan ile kendinden yüce olduğuna inandığı kutsal varlık arasındaki iletişimi devamlı hale getirmek için belirli zamanlarda daha önceden kuralları belirlenmiş, bilinçli ve sembolik hareketlerle vücut bulan uygulamalardır. Ritüellerin birçok uygulama alanı vardır. Gerçekleşmesi için tek bir nedene ihtiyaç yoktur. Bazen tek bir kişinin karşılaştığı bir hastalık veya herhangi bir olumsuz durum ritüel yapma gerekliliğini ortaya koyabilir. Felaketler, kıtlık veya savaş gibi toplumun her kesimini etkileyen olaylar için de toplu halde ritüeller düzenlenir. Böyle ani gelişen olaylar neticesinde yapılan ritüeller, “kriz ritüelleri” olarak adlandırılır. Mevsimsel dönemler baz alınarak toplum tarafından organize edilen ve devamlılığı olan ritüellere ise “takvimsel ritüeller” denilmektedir. Kişinin mevcut durumdan farklı bir duruma geçişini sembolize etmek için uygulanan ritüellere ise “geçiş/giriş ritüelleri” adı verilmektedir.¹⁷⁹

Hitit ritüelleri, toplumun dünya algısına dair fikir edinebileceğimiz kaynaklardır. Ritüeller, tanrı ile insan arasında iletişim kurulmasının sağlayan uygulamalardır. Hitit arşivlerinde bulunan ritüel içerikli tabletler iki farklı kategoriye ayrılmışlardır: Sümerce SISKUR/SÍSKUR "büyü ritüeli" ve EZEN₄ "bayram ritüeli". Büyü ritüelleri “kriz ritüelleri” kategorisine girmektedir ve ihtiyaç duyulduğu zamanlarda uygulanmaktadır. “Takvimsel ritüeller” sınıflandırması içerisinde değerlendirilen bayram ritüelleri ise tanrılara yönelik, onların memnuniyetini kazanma odaklı, düzenli olarak tekrar edilen, zamanında ve gereği gibi kutlanmasına azami özen gösterilen uygulamalardır.¹⁸⁰

Hitit büyü ritüelleri herhangi bir sebepten dolayı kirlenmiş kişi ya da objeyi bu kirlilik halinden “temizlemek, arındırmak” ve mevcut kirliliği de yeraltına göndererek “uzaklaştırmaktır”. Kirliliği temizleyip uzaklaştırmak çok önemlidir. Çünkü kirlilikten sadece kurban sahibi (EN/BEL SISKUR/SÍSKUR) değil çevresindeki insanlar ve ona ait olan tüm şeyler etkilenmektedir. Bu sebepten büyü ritüellerinin uygulama alanları insanlardan tanrılara, sıradan objelerden binalara hatta ülkeye kadar

¹⁷⁹ Karaman, K. (2010). “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 227-236.

¹⁸⁰ Çilingir, S. (2017). “Hitit Büyü Ritüelleri Üzerine Bir Değerlendirme” *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 32, 778.

genişleyebilmektedir.¹⁸¹ Bu ritüellerin yapılmasına sebep olan kirliliğin nedenleri oldukça fazladır ve Esmâ Reyhan tarafından şu şekilde sıralanmaktadır:¹⁸²

“Kirlenmenin sebepleri çok çeşitlidir; kötü maksatlı yapılan büyü, lanet, kötü söz, kötü dil, kirletilmiş gıda yedirilmesi gibi dışarıdan kaynaklanan, yani başkalarının sebep olduğu, ya da cinayet işleme, arkadaşının başına vurma, kirli maddelere dokunma, yalan yere yemin etme, bedensel temizliğe dikkat etmeme.”

Ritüel sırasında işlemler çeşitli büyü sözler ve uygulamalarla yapılır. Ritüellerde kullanılan büyü Hititlerin “ak büyü” olarak kabul ettikleri büyü çeşididir. Hititler bu büyü çeşidinin hastalıkları tedavi etme, kötülüklerden ve zararlı varlıklardan koruma, kötülükleri uzaklaştırma özellikleri olduğuna inanmışlardır.¹⁸³ Bu özelliklerin karşıt durumunu meydana getirmek için yapılan büyüler ise “kara büyü” olarak adlandırılmaktadır. Kara büyü, tamamen uzak durulması gereken ve yasaklanan bir büyü çeşididir. Hitit idari metinlerinde dahi büyü ile ilgili büyücü kadınlar ve büyü ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Telipinu Fermanı’nda da kara büyü’nün yasak olduğuna dair bilgilere rastlanmaktadır:¹⁸⁴

“Hattuša’da büyücülük (konuları): Eşyayı her zaman temiz tutun! Kim aile arasında büyücülük bilirse, siz onu aile içinden yakalayın! Onu saray kapısını a getirin! Kim onu getirmezse, gelecek, O insana kötü şeyler olacak.”

Kara büyü sayılacak örnekler de Hitit yasalarında karşımıza çıkmaktadır:

“(§ 44/b) eğer bir kişiyi biri arındırırsa (ayından) kalan şeyleri de yakma yerine götürsün, eğer birinin ekin alanına ya da evine götürürse büyü(dür) (ve) kral yargı(lar)”

“(§170) eğer özgür bir adam bir yılanı öldürürse ve başka bir (adamın) adını söylerse bir mina gümüş versin ve eğer bir erkek köle (ise) o ölsün”

“(§11) eğer kilden bir insan suretine birisi biçim verirse (bu) büyü(dür) (ve) kral yargı(lar)”

¹⁸¹ Reyhan, E. (2003). “Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Archivum Anatolicum*, 6 (2), 112-113.

¹⁸² Reyhan, a.g.m., 2003, 113-114.

¹⁸³ Beckman, G. (1999). “The Tongue is a Bridge: Communication between Humans and Gods in Hittite Anatolia”, *Archiv Orientalni*, 67, 523.

¹⁸⁴ Alp, S. a.g.k 2011, 64.

Yukarıdaki paragraflardan birincisi Hititlerin ak büyü olarak tanımladıkları ve kişideki olumsuzlukları ondan arındırmak için kullanılan büyüsel uygulamalarda kullanılan eşyaların imhasına dairdir. “*Kalan şeyleri de yakma yerine götürsün*” ifadesi imha edilecek eşyalar için özel bir alan olduğunu göstermektedir. Bu özel alana değil de bir kişinin tarlasına ya da evine götürülmesi kasti bir hareket olarak algılanmakta ve büyü olarak sayılmaktadır. Bunun sonucu ise Kral’ın yargılaması ile karşılaşmaktır. Kral, suçlunun ölümle cezalandırılıp cezalandırılmayacağına karar veren mercidir. Yani kara büyü uygulayan kişinin yaşamı kralın elindedir.

İkinci maddede bir kişinin bir yılını öldürürken bir başka kişinin adını söylemesi de büyü olarak kabul edilmiştir. Burada suçun cezası kesindir belki de kral kapısına gitmesine gerek yoktur. Eğer kişi özgür bir bireyse bir mina gümüşle cezalandırılmaktadır. Eğer bu suçu işleyen erkek bir köleyse onun cezası ölümdür. Niçin kara büyü gibi büyük zararları olduğuna inanılan bir uygulamayı yapan toplumsal statüsü farklı iki kişinin cezası arasında fark vardır buna dair ise net bir cevap yoktur.

Üçüncü madde de sonucu kralın yargılamasına gidecek büyüsel bir hareketten bahsetmektedir. Bu hareket kilden bir insan suretini şekillendirmektir. Bu üç madde de uygulanan cezalar her ne kadar farklı olsa da kara büyüünün kanun koyucular nezdinde kabul edilmeyen bir davranış olduğunu ortaya koymaktadır.

Elbette kara büyü ile ak büyü arasındaki çizgi her zaman tam olarak net değildir ve aralarında geniş bir gri alan vardır. Kara büyü Hitit toplumunun uzak durması gereken bir mesele olmasına rağmen uygulama yönünden ak büyüden farklı değildir. Onu ak büyüden farklı kılan özelliği ise kime karşı ve niçin uygulandığıdır. Ordunun arındırılmasına dair yapılan uygulamalar Hitit ordusunun üzerindeki olumsuzlukları temizlediği için ak büyü olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu uygulamalar neticesinde ortaya çıkarılan kirliliğin bir aracıyla düşman ülkesine sevk edilmesi ise o ülke için bir kara büyü uygulamasıdır denilebilir.

Büyü ritüellerini gerçekleştiren kişiler ise; ^{LU}AZU ‘kahin, büyücü’, ^{LU}HAL ‘kahin’, ^{LU}purapsi ‘kahin’, ^{LU}MUŞEN.DU ‘kahin, kuş yakalayıcı, (fal esnasında) kuş uçuşunu izleyen’, ^{LU}SANGA ‘rahip’, ^{LU}GUDU ‘melhemli rahip’, ^{MUNUS}ŞU.GI ‘yaşlı kadın, büyücü kadın’, ^{MUNUS}haşaua ‘yaşlı kadın, büyücü kadın’, ^{MUNUS}SUHUR.LÁ ‘oda hizmetçisi kadın, hizmetçi kadın’, ^{MUNUS}haşnupala ‘ebe’, ^{MUNUS}SÀ.ZU ‘ebe’,

MUNUS^A.ZU ‘kadın hekim’, MUNUS^kkatra ‘tapınak görevlisi kadın’, MUNUS^É.DINGIR^{LIM} ‘tapınak görevlisi kadın’ gibi unvanlar taşımaktadırlar.¹⁸⁵

Bu metinlerden birçoğunun giriş kısımlarında ve de kolofonlarında ritüeli gerçekleştirenin cinsiyeti, mesleği, nereli olduğu ve ritüelin ne için yapıldığı belirtildikten sonra kullanılan malzemeler sıralanmaktadır. Ritüel malzemesi olarak, iplikler, yünler, süs eşyaları, araç gereçler, yiyecek ve içecekler, çeşitli hayvanlar, kaplar, değişik malzemelerden yapılmış heykeller ve mujik gücü olan daha birçok malzemeler kullanılmaktadır. Bu malzemelerin çeşitliliği ve miktarları, ritüel sahibinin ekonomik ve sosyal statüsünü göstermektedir.

Ritüellerin amacı, ritüeli yaptıran kurban sahibini büyü vasıtasıyla temizlemektir. Bu kişilerin çoğunlukla, kral, kral ve kraliçe, zengin kişiler ve yüksek rütbeli memurlar olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, maddi durumu iyi olmayan kişilerin de ritüel yaptırdıkları ve onlardan istenen malzemelerin de ekonomik durumlarına uygun olduğu şu ifadelerden anlaşılmaktadır:¹⁸⁶

“kurban sahibi yukarı geçer ve bir eşek [sev kederler] eğer fakir ise o zaman balçıktan bir eşek yaparlar[rlar].”

“eğer kurban sahibi fakir ise kesilmiş bir sığır (ve) bir koyun [hazırlar] eğer zengin ise bir sığır, altı koyun (ve) iki keçi (ile) hazırlar”

Çalışmamız kapsamında bu bölümde inceleyeceğimiz büyü ritüelleri, ak büyü kapsamında kabul edilen; kişilerin hastalık, lanet, dedikodu, tanrı öfkesi gibi kirlilik kategorisinde sayılan olumsuzluklara karşı arındırılmasını amaçlayan uygulamalardır. İnceleme uygulamayı gerektiren rahatsızlıkların kategorize edilmesi neticesinde oluşturulan başlıklar halinde yapılacaktır. Bu kategoriler içerisinde değerlendirilebilecek oldukça fazla metin bulunmaktadır. Çalışmamız sırasında tekrardan kaçınmak amacıyla bu kategoriler birkaç örnekle incelenecektir.

¹⁸⁵ Reyhan, E. (2003). “Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Archivum Anatolicum*, 6 (2), 115.

¹⁸⁶ Reyhan, E. (2002), *Hitit Kaynaklarında Kizzuwatna’lı Kadın Maštikka’ya Ait Ritüel Metinler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara,2.

3.1. Kötü Söz: Lanet, Dedikodu, İftiranın Temizlenmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulamaları

Hitit ritüel metinleri incelendiğinde kişinin başkaları tarafından yapılan lanet ve kötü dil sonucunda bedensel veya ruhsal bazı sıkıntılar yaşadıklarına inanılmaktadır. Kişilere sıkıntı veren kirlilik bu konuda uzman kişiler tarafından yapılan çeşitli uygulamalarla arındırılmalıdır. Metinler incelendiğinde bu kirlilik çeşidinin yadsınamayacak oranda fazla olduğu tespit edilmiştir.¹⁸⁷ KUB 17. 28 nolu metin bir kişiye karşı yapılan laneti konu edinmektedir:

CTH 458¹⁸⁸

“Eğer bir adama karşı arkadaşı dilini kaldırırsa ya da ona karşı tanrılara yakarırsa, onun için uygun olan tören budur: Çayıra bir somun ekmek ve bir testi şarap getirirler. Sol taraftaki somunu kırar ve yere koyar, sonra sol taraftaki şarabı sunar ve şu şekilde konuşur: "Her kim tanrılarının önünde dilini kaldırıdıysa, her kim bana karşı tanrıları çağırdıysa, bu ot kuruduğu gibi, kendisi ve evi de aynı şekilde kurusun. Tanrılar ve efendiler ona kötü gözlerle baksınlar. Ne bir oğlu ne de bir kızı olsun. Tahılları büyümesin!"

Ritüel, kişiye karşı yapılmış olan bir lanetin ortadan kaldırılması için yapılmaktadır. Üstelik “Eğer bir adama karşı arkadaşı dilini kaldırırsa ya da ona karşı tanrılara yakarırsa” ifadesinden lanet yapan kişinin ritüel sahibine yakın birisi olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir kanıya nasıl varıldığına dair herhangi bir bilgi metin içerisinde mevcut değildir. Ayrıca bu ritüel uygulaması kötülükten etkilenen kişinin bizzat kendisi tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu yüzden Torri, bu uygulamanın acil durumlarda yapılan bir ritüel uygulama olduğu sonucuna varmıştır.¹⁸⁹

Metnin devamında bu lanetten kurtulmak için çeşitli sunuların ve büyü sözlerin yer aldığı bir karşı büyü yer almaktadır. Ritüeli yapan kişi çayır diye nitelendirilen, yerleşim yerinden uzak bir bölgede bu uygulamayı yapmaktadır. Bunun nedeni ise

¹⁸⁷ K. M. Reichardt, “Linguistic structures of Hittite and Luwian curse formulae”, Basılmamış Doktora

Tezi, University of North Carolina at Chapel Hill, 1998.s.1-174

¹⁸⁸ Torri, G.(2004). “A Hittite Magical Ritual to be Performed in an Emergency”, JANER, 4, 132-134.

¹⁸⁹ Torri, a.g.m., 2004, 130.

uygulama sonrasında ritüel sahibinin arındırıldığı kirliliği imha etmek içindir. Yerleşim yerinden uzak bir yerde olduğu için kimse bu kirlilikten etkilenmeyecektir.

Sunu ekmeğini ve şarabı sunduktan sonra kendisinin kirlenmesine neden olan kişilere *"Her kim tanrıların önünde dilini kaldırırsa, her kim bana karşı tanrıları çağırdıysa, bu ot kuruduğu gibi, kendisi ve evi de aynı şekilde kurusun. Tanrılar ve efendiler ona kötü gözlerle baksınlar. Ne bir oğlu ne de bir kızı olsun. Tahılları büyümesin!"* şeklinde bir karşı büyü de (beddua) bulunur. Burada Hitit ritüellerinden oldukça sık rastlanan benzetme yöntemini kullanarak otun kuruması gibi büyü yapan kişinin de kendisi ve evinin de kuruması temennisinde bulunur. Onun neslinin ve ürünlerinin verimsizleşmesi yönünde istekleriyle de devam eder. Aslında bu dilekler metnin devamından anlaşılabilmesine göre kendisinin yaşadığı sıkıntılar gibi görünmektedir. Çünkü metnin devamında Güneş Tanrısına yaptığı sunu ve yakarı sırasında kendisi için isteklerde bulunmaktadır:

"Sonra Güneş Tanrısının önüne küçük bir masa koyar. Üzerine ekmek koyar; üzerine üç somun ekmek koyar. Güneş Tanrısına bir koç kurban eder ve onu keserler. Bira (yani KAŞ.GEŞTİN şarabı) sunar ve şu şekilde konuşur: "Ey Güneş Tanrısı, sen sürekli insanların kalbine bakıyorsun, ama kimse senin kalbine bakamıyor. Kim kötü bir eylemde bulundu, Güneş Tanrısı, sen (onun) üstündeydin. Ben iyi yolumda ilerliyordum. Kim bana zarar verdiyse, Güneş Tanrısı, ona bak! [Kendimin ve evimin] büyümesine izin ver! Evimin insanları], sığırlar ve koyunlar uygun bir şekilde üresin ve tahılın büyüsün!" Koyunu keserler ve eti, bağırsaklarını, göğsünü, başını ve ayaklarını masanın önüne koyar. İç organları pişirir ve somunları kırar. Bir kırık ekmeği yere koyar ve şöyle okur: "Siz, (sofra) Güneş Tanrısının önünde duranlar, Güneş Tanrısının karşısında (benim hakkımda) olumlu konuşmaya devam edin!" İki somun ekmek kırıp masanın üzerine koyar ve iç organlarını üzerine koyar. Şarap sunar, onlar da yağlı eti pişirip yerler. Üç kez içerler, sofrayı toplarlar (ve giderler)."

Bu ritüelin otun üzerinde gerçekleştirilen ve kendisine kötü söz söyleyen kişiye karşı beddua denilebilecek isteklerinin yapıldığı kısımdan Güneş Tanrısının huzuruna gidilerek yapılan sunular arasında *"Somunu yerine koyar ve testiye paramparça eder. Ellerini yıkar ve gider"* ifadeleri vardır. Bu iki uygulama aynı gün mü olmuştur buna dair bir bilgi mevcut değildir ancak kişinin ilk uygulama sonrası içki sunusu yaptığı

testiyi kırması ve ellerini yıkaması uygulama sonunda kendini arındırdığını göstermektedir. Zira cenaze törenlerine ait metinde ölü için yapılan sunuların kaplarının kırılarak ölünün yanına bırakıldığı bilgisi vardır. Oradaki kapların artık kirlendiği için kırıldığı düşünülmektedir.¹⁹⁰ Bu uygulamada da testinin kırılması böyle bir nedenden dolayı olabilir. Zira daha sonra sunuda bulunula Güne tanrısının yeraltı dünyasıyla ilişkili olduğu bilinmektedir.¹⁹¹

Bu ritüelde dikkat çeken diğer bir unsur ise her ne kadar kötülükte etkilenen kişi ritüel uygulamanın çoğu kısmını kendisi yerine getirse de koyunu kesme uygulaması başkaları tarafından yerine getirilmektedir. Torri, bu farklılığın nedeninin ya kişinin koyunları kesmeye dair bir tecrübesinin olmamasına ya da kurbanı kesecek kadar temiz olarak düşünülmediği şeklinde iki olasılıktan dolayı olduğunu ifade eder.¹⁹² Ancak bu iki olasılıktan herhangi bir kasaplık tecrübesinin olmadığı sonucu daha akılcı gelmektedir. Zira biz kirli olan bir kişinin herhangi bir şekilde tanrıya sunuda bulunamayacağını tapınak görevlilerine yönelik direktif aracılığıyla bilmekteyiz.

Bir çocuğun hastalığının tedavi edildiği bir ritüelde bu hastalığa neden olan kirliliğin de kötü dil nedeniyle olduğu anlaşılmaktadır.

CTH 429¹⁹³

“[Şimdi ...] ikinci kez çevirir [ve] ip[i] aşağı kaliteli sepetin içine [koyar]. Sepeti öfkeyle alır. Onu çocuğun üzerinde [dö]ndürür ve şöyle söyler: “[Güneş Tanrısı, Fırtına Tanrısı, Koruyucu Tanrı, siz tüm tanrılar!] İnsanın kötülüğü [önde ...] bu insan kötülük [...] öfkeyle sepet [...] ... [...] Güneş Tanrısı, Fırtına Tanrısı, Koruyucu] Tanrı, siz tüm tanrılar! [...] ... Bu çocuk, [hiçbir şey yapmadı] ve hiçbir suç işlemedi [ve o hiç kimseden hiçbir şey almadı.] Bu düğümlü. [Çocuğun ağzı balgamla] kaplı(?) ve arka tarafı [ıdrarla kaplı]. Tanrılar ona merhamet edin!” Ve bez [...] ve onu ... [...] onu temiz[ler ...] kötü dili [...] kötü dilleri [...] söndüre[lim].”

¹⁹⁰ Sevinç, F. (2007). Hititlerde Ölülere ve Yeraltı Tanrılarına Sunulan Kurbanlar, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 87.

¹⁹¹ Sevinç, F. (2007). Hititlerde Ölülere ve Yeraltı Tanrılarına Sunulan Kurbanlar, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 87.

¹⁹² Torri, a.g.m., 2004, 139.

¹⁹³ Birgit Christiansen, Die Ritualtradition der Ambazzi. Eine philologische Bearbeitung und entstehungsgeschichtliche Analyse der hethitischen Ritualtexte CTH 391, CTH 429 und CTH 463 s, 215vd

Ritüelde, ritüel uygulayıcısının “*bu düğümlü*” diyerek ifade ettiği çocuğa bağladığı ve daha sonra çözdüğü iplikleri bir sepete koyarak hastanın üzerinde çevirdiği görülmektedir. “[*çocuğun ağzı balgamla*] kaplı(?) ve arka tarafı [*idrarla kaplı*]” ifadesinden de anlaşılan, çocuk solunum yolları ile ilgili bir rahatsızlık yaşamaktadır. Solunum yollarında biriken balgam onun nefes almasını zorlaştırırken balgamı atmak için vücudun meydana getirdiği öksürük de onun idrar kaçırmasına neden olmaktadır. Bu durumun sebebi olarak “kötü dil” görülmektedir. Yaptığı uygulamalar ve sözlerle kötü dili çocuktan uzaklaştırmayı amaçlamaktadır:

“Çocuk hakkında kim kötü gün ve kötü söz söylediye, o yerde geri o [...] Fakat çocuğa i[yi] bir yaşam, sağlık, [uzun] yıll[ar], gelecek, olgunluk, kahramanlık, cesaret, gü[ç verin!]” O sepeti oraya, mar[iana] alanının [içi]ne döker. [1 uzun] kalın [ek]meği [yeryüzün]ün erkek tanrıları için böler. 1 delikli kalın ekmeği Güneş Tanrısı için bö[ler. 1 kalın ekme]ği Tanrıça Mamma için böler [ve] onu [...] koyar ve (şöyle) söyler: “O ş[imdi köt]ü dilleri mariana alanına döküyor. Benim için hangi tanrının önünde kötü insan [kötü] konuştuysa, ister [Güneş Tanrısının önünde is]ter Fırtına Tanrısının önünde ister Koruyucu Tanrının önünde olsun: Fakat şimdi ... [...] kötü dilleri mari[a]na alanına döküyoruz. [...] ve kötü dil aynı şekilde kaybolsun!”

Tanrılara yalvaran ritüel uygulayıcısı kötülükleri topladığı sepeti mariana alanına döker ve tanrılara sunuda bulunur. Daha sonra çocuğun “Benim için hangi tanrının önünde kötü insan [kötü] konuştuysa, ister [Güneş Tanrısının önünde is]ter Fırtına Tanrısının önünde ister Koruyucu Tanrının önünde olsun: Fakat şimdi ... [...] kötü dilleri mari[a]na alanına döküyoruz. [...] ve kötü dil aynı şekilde kaybolsun!” ifadeleri ile kötü dilden kaynaklı olan tüm kötülük ve sıkıntıların toprağın içinde kaybolması gibi çocuğun hastalığından kurtulması istenir.

3.2. Kara Büyünün Temizlenmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama

Hitit toplumunda yapılmasına asla izin verilmeyen hatta yasalar aracılığıyla bizzat yasaklanan kara büyü birçok sıkıntının sebebi olarak görülmekte ve ondan temizlenmek için de çeşitli ritüeller yapılmaktadır. Bu ritüel uygulamalardan birisi de Alli ritüelidir. Bu ritüelin ana amacı kendisine karşı yapılan kara büyü neticesinde sorunlar yaşayan ritüel sahibinin bu sıkıntılarını onu arındırmak ve buna neden olan

kötülükleri de yapan büyücüye geri göndermektir. Öncelikle o kişiyi temsil eden figürinler yapılır:

CTH 402¹⁹⁴

“İkisi erkek olan beş kil heykelcik. Kurşa taşırılar ve dilleri içlerinde yatar. Üç kadın figürini. Bir kureşşar-başörtüsü giyerler.”

Ritüel sırasında olası kara büyücüye karşılık gelen figürinler yapılarak onların bu büyü ritüeli sırasında hazır bulunması sağlanmak istenmiştir. Figürinler onların cinsiyetlerine dair ipucu verecek eşyalarla donatılmıştır. Metnin devamında Elin Güneş Tanrısının büyü yapan kişiyi bildiği düşünülerek yapılan büyüün ona geri dönmesi yönünde yakarıшта bulunulur:

“Elin güneş tanrısı, (bak) şu büyücülere! Eğer bu kişiye büyüyle muamele eden bir adam (ise), onu sırtında taşısin; onları geri alsın! Onu sırtında taşısin. Ama eğer (bu) bir [kadın] ise (ve) sen, Güneş Tanrısı, onu (böyle) tanıdıysan, o (onun) kureşşar-başörtüsü olsun, onu başında tutsun! Onları geri alsın!”

Bu yakarış sırasında dikkat çeken husus yapılan büyü, figürinlerin eşyaları ile özdeşleştirilerek mevcut büyüün bu eşyaların bulunduğu bölgede büyücüye etki etmesi sağlanmak istenmektedir. Eğer büyücü erkek ise “*KUŞ* kursa” ile özdeşleştirilen büyü onun sırtında bir yük olsun ve ona rahatsızlık versin istenmektedir. Eğer kadın ise yapılan büyü “*kureşşar*” yani başörtüsü olsun ve onun başından hiç ayrılmasın denilmektedir. Yapılan büyü çeşitli uygulamalarla ritüel sahibinden uzaklaştırılmak istenmektedir. Ritüel boyunca büyücü kadın farklı renkte iplerle ritüel sahibine büyüsel uygulamalar yapar. Her seferinde farklı renkte ip kullanması bu renkteki iplerler bağdaştırılan olası rahatsızlıkları ritüel sahibinden uzaklaştırmak amaçlı olmalıdır. Siyah yünün kullanıldığı uygulama şöyledir:

CTH 402¹⁹⁵

“Yaşlı Kadın’ siyah yünü kişinin dizlerine koyar. ‘Yaşlı Ka[dın] onu’ onun başının üstün[e koyar] ve (şöyle söyler): ‘Her kim onu k[aranlık yapıyorsa

¹⁹⁴ A. Mouton, “Le rituel d’Alli d’Arzawa contre un ensorcellement (CTH 402): une nouvelle édition”, Beyond Hatti: A Tribute to Gary Beckman, Atlanta: Lockwood Press, 2013, s. 251.

¹⁹⁵ Mouton, A. a.g.m.2013, 253.

(ve) bü]yüliyors, şimdi ben on[dan büyüyü alı]yorum ve onu sahibine geri veriyorum.” (Ardından) o yün yumağını figürinlerin etrafına sa[rar.]”

Siyah yünü önce ritüel sahibinin dizine ardından başına koyarak büyücü kadın ondaki tüm kötülükleri ve kirlilikleri o kişiden alarak yüne geçirmeye çalışmaktadır. Daha sonra tüm kirlilikleri içine çeken yün kara büyü yapan kişiyi temsil eden figürüne sarılarak kötülüğün onu yapan kişiye dönmesi amaçlanmaktadır. Burada yünün kullanılması onun sıvı maddeleri emerek içine alabilen bir materyal olmasından kaynaklanmalıdır.

Bu ritüel boyunca ritüel uygulayıcı arpa, buğday, hamur, tarak gibi farklı maddeleri de arındırma amacıyla kullanmaktadır.¹⁹⁶

Büyü uygulayıcısı aralarında Marwayan, Ariya gibi tanrıların bulunduğu bir grup tanrıya ve kara toprağa “yassı ekmek” ve “bira” sunar. Büyük ihtimalle aralarında yün ipliğin ve diğer ritüel malzemelerinin bulunduğu materyalleri kazdığı bir çukura yerleştirir. Daha sonra çukur düzleştirilir ve üzerine *karšaniya* ağacından kazıklar çakılır. *Karšaniya* ağacının temizleyici bir yanı olduğu düşünülmektedir. Daha sonra "Sen, bunu koru" denilerek toprağa gömülen kirliliğin geri yeryüzüne çıkmaması yönünde kara toprak görevlendirilir.¹⁹⁷

3.3. Hastalıkların Tedavisi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulamaları

Hitit toplumunda hastalık nedenlerine dair düşünceler günümüz anlayışından oldukça farklı olduğu için tedavi yöntemi olarak, her ne kadar içerisinde bitkisel tedavi yöntemlerine rastlansa da büyü ritüellerinin uygulandığı görülmektedir. Bu bölümde salgın hastalıklar, cinsel iktidarsızlık, kısırlık ve diğer hastalık ritüelleri incelenecektir.

Salgın hastalıklar, Hitit tarihinde uzun süre halkın ölümüne neden olmuştur. II. Murşili tarafından yapılan dualar olayın vehametini göstermesi bakımından önemlidir. Hititler salgın hastalıktan kurtulmak amacıyla da ritüeller düzenlemişlerdir. Ülkede ya da orduda bir salgın hastalık durumu olduğunda Ašhella tarafından uygulanan ritüel şöyledir:

¹⁹⁶ bkn. Mouton, A. “Le rituel d’Alli d’Arzawa contre un ensorcellement (CTH 402): texte et contexte,” CollAn XI, 2012, s. 247–66.s. 253 vd.

¹⁹⁷ Mouton, A. “Le rituel d’Alli d’Arzawa contre un ensorcellement (CTH 402): texte et contexte,” CollAn XI, 2012, s. 247–66.s. 254.

“Hapalla’lı adam Ašhella şöyle söyler: “Ülkede veya orduda hastalık olursa. Bu kurbanı (ritüeli) yaparım.” Şöyle yaparım: Gün akşam olunca, her kim olursa olsun, bütün komutanların hepsi (bir) koç hazırlar. Koç(lar)ın beyaz ya da siyah olanları önemli değildir. Beyaz, kırmızı, sarı/yeşil yün ipliğini iç içe bükerek ve onları bir örgü haline getirir. Bir boncuk kolyeyi ve kurşunlu bir demir halkayı birleştiririm ve onu koçların boyunlarına ve boynuzlarına bağlarım. Ve geceleyin onları çadırların önüne bağlarlar. Ve bu sırada şöyle söylerler: “Hangi tanrı yüz çevirirse, hangi tanrı bu salgına neden olduysa, bak, bu koçları senin için bağladım. (Bunlarla) tatmin ol!”

Metnin girişinde amacı açıklanan ritüelde ilk olarak akşam olduğunda komutanların her biri tarafından hazırlanan koçların renkli iplikler ve boncuk ve metal halkalarla süslandıkları görülmektedir. Geceyi orada geçirmesi için koçlar çadırların önüne bağlanır ve *“Hangi tanrı yüz çevirirse, hangi tanrı bu salgına neden olduysa, bak, bu koçları senin için bağladım. (Bunlarla) tatmin ol!”* şeklinde bir yakarıyla tanrıların bu koçları kabul edip yüz çevirdiği Hitit halkına yeniden yakınlaşması sağlanmaya çalışılmaktadır.

“Ertesi gün ise, onları çayırlara (açık araziye) sürerim. Her bir koçla birlikte bir testi şarap 1 kalın ekmek, bir pişmiş toprak kadeh götürürler. Kralın çadırının önüne de süslenmiş bir kadın oturur. Bir çanak bira, 3 kalın ekmek kadının yanına koyar. Sonra, ordu komutanları ellerini koçların üzerine koyarlar ve bu sırada şöyle söylerler: “Hangi tanrı bu salgına neden olduysa, Şimdi bak, koçlar duruyorlar, onlar, karaciğerleri, yürekleri ve uzuvları ile çok besilidirler. Ona insan etinden nefret gelsin! Artık, bu koçlarla tatmin olsun!” Ve ordu komutanları koçlara reverans yaparlar. Krala, süslenmiş kadına da reverans yaparlar. Sonra koçları ve kadını, kalın ekmeği ve birayı ordugâhın içinden dışarı götürürler. Ve onları açık araziye sürerler. Giderler ve (onları) düşman ülkesi sınırı içine salarlar. Bizim olan yere gelmezler. Ve bu sırada aynı şekilde şöyle söylerler: “Bak! Bu ordunun insanları koyunları, atları, katırları ve

¹⁹⁸ Gurney, O. R. Some Aspects of Hittite Religion. Schweich Lectures of the British Academy, Oxford: Clarendon, 1977, 48-49.

eşekleri içinde kötü olan ne varsa, şimdi bak onları al, ordugâhtan bu koçları ve (bu) kadını götürdüler. Onları kim bulursa bu kötü salgını (da) o ülke alsın!”

Ertesi gün olduğunda ise koçlar bağlarından çözülür ve yanlarında ekmek, bira ve kadehten oluşan ritüel eşyalarla birlikte kralın çadırının önüne doğru hareket ederler. Kralın çadırının önünde de süslenmiş bir kadın bulunmaktadır. Komutanlar çadırın önünde koçların üzerlerine ellerini koyarak *“Hangi tanrı bu salgına neden olduysa, Şimdi bak, koçlar duruyorlar, onlar; karaciğerleri, yürekleri ve uzuvları ile çok besilidirler. Ona insan etinden nefret gelsin! Artık, bu koçlarla tatmin olsun!”* sözlerini ifade ederler. Besili olduğu vurgulanan koçların insan etinden vazgeçmesi için tanrılara sunulduğu anlaşılmaktadır. Bu uygulama ile hem tanrıya insan haricinde yeni bir yiyecek gönderilirken hem de kendilerine mevcut olan hastalığın koçlara yüklenmesi amaçlanmaktadır. Önce koçlara sonra da kral ve kadına reverans yapıldıktan sonra kurban malzemeleriyle beraber kadın ve koçlar düşman ülkesine gönderilir. *“Bak! Bu ordunun insanları koyunları, atları, katırları ve eşekleri içinde kötü olan ne varsa, şimdi bak onları al, ordugâhtan bu koçları ve (bu) kadını götürdüler. Onları kim bulursa bu kötü salgını (da) o ülke alsın!”* ifadesinden salgından sadece insanların değil ülkenin hayvanlarının da etkilendiği anlaşılmaktadır.

Sonraki iki gün boyunca keçi, koç, koyun, toklu ve domuzun da aralarına bulunduğu ekmek ve bir ile beraber tanrılar için kurban olarak sunulur. İlk gün kurban sunumu ve sonrasında sunulan malzemeler oradaki kişiler tarafından alınmaz. Onlar kurban sunumunu yaptıktan sonra ritüelin yapıldığı boş araziden ayrılırlar ve içerisine tuz ekledikleri su ile ellerini yıkarlar. Tuz yani kimyasal adıyla sodyum klorür günümüzde de hem arındırma hem de koku giderme amacıyla birçok şampuan ve diş macununda kullanılan bir maddedir. Bu ritüeli düzenleyenlerin ellerini temizlemek için suyun gücünü artırma amacıyla tuzu da kullanmaları o dönemde onun temizleyici özelliğinin farkında olduğunu göstermektedir. Birçok hayvanla kurban sunumu yaptıkları için ellerindeki kokuyu giderme amaçlı da kullanmış olabilirler. Ama kurbanlar aracılığıyla kurtulmak istedikleri hastalık da bu uygulamanın ana nedeni gibi görünmektedir. Kurban sunumlarının yapıldığı ikinci günde katılımcıların da yemek yiyip bira içtiğine dair bilgi metinde bulunmaktadır.

Bir başka metnin konusu hastalıktan mustarip olan bir çocuğun tedavisidir. Metninde çocuğun neden hastalandığına dair herhangi bir neden yer almamaktadır. Ritüel metnin başlangıcı şöyledir:

CTH 390¹⁹⁹

“Bayan Nauila’nın hizmetkârı Bayan Aiatarša şöyle (der): Bir çocuk hastalandığında ve bağırsakları yenmişse güneş tanrısına hastalığı için şunları (yapmayı) adıyorum. İlk gün hastalığın güneş tanrısına kurban sunacağım ve şöyle – söyleyeceğim: “Bak, hastalığın güneş tanrısı sana kurban verdim. Çocuğun (iyileşmesi için) yalvarıyorum ve onun adını anıyorum. Hastalığın güneş tanrısı bu çocuğun hastalığını kaldır.” (Bunun ardından) bir koyun parçalarlar. (Sonra) çiğ eti alırlar. Koyun postunu ve göğsünü tanrının huzuruna koyarlar. Ardından karaciğeri alevli ateşte kızartırlar. Bir somun ekmeğini hastalığın güneş tanrısı için bölüp parçalar. Onun üzerine karaciğeri kesip çiğ etin üzerine koyar; testiden tanrının huzurunda dökerek kurban sunup ve şöyle söylerim: “Hastalığın güneş tanrısı ye ve iç. O çocuktan hastalığı kaldır.” (Ardından) kutsanmış et tanrının huzuruna yatırılır. Ertesi gün (sabahleyin) yemek servisi yaparım ve onu yiyip bitirirler.”

Ritüel metnin ilk paragrafında geçen “bir çocuk hastalandığında” ifadesi çocuk için yapılan işlemlerin ya da kullanılan malzemelerin diğer hastalara uygulanan ritüellerdekilerden farklı olup olmadığını düşündürmektedir. Ritüel metinlerini uygulayanların kendilerine özel uzmanlık alanları bulunduğu metinler aracılığıyla bilinmektedir. Belki de bu kişi “çocuk hastalıkları” konusunda bir uzmanlığa sahiptir.

Ritüelin ilk günü hastalığın güneş tanrısı için kurban hazırlıkları yapılır ve sunulur daha sonra ise hastalığın güneş tanrısına “*Hastalığın güneş tanrısı ye ve iç. O çocuktan hastalığı kaldır.*” Şeklinde bir yakarıшта bulunulur.

“İkinci gün sabahleyin tüm bahçe ve tarla bitkileri, beyaz kimyon, siyah kimyon, ankiša tohumlan, şeytanterse tere, marul, haşuşşara bitkisi, lakkaru bitkisi, İppiianza-, soğanlı şanakukkulla bitkisi, mulili, kişniş, şehunza, işşaraşıla, ariešan, tuntuli, şadai an, safhinhindu, laparşai qakku (bitkilerini hazır ederim). (Ardından) mayayı (ve) bira baharatını biradan salıverirler (Büyücü) bahçe

¹⁹⁹ CTH 390, Karauğuz, G. 2020, 75.

bitkilerinin tamamını öğüterek toz haline getirir. Onların üzerine mayalanmış bira baharatı ve biradan döker. Onları karıştırır. (İçine) az miktarda çevirme suyu akıtır. (Bu arada ben) çocuğun ağzını yıkarım. Ardından (hazırladığım karışımı) ağzına dökerim. (Çocuk) onu yutar. (Çocuk da) başına döker. (Sonra) bütün uzuvlarına da döker. Makatına (da) döker. Çocuk yıkanır. Küvette (kendini) ovalar. Her ne su ile yıkanmışsa karşısında döndürme suyu (mevcuttur). (Büyücü) çocuğu sudan çıkarır. Toy kuşunu üzerinde çevirir ve onu güneş tanrısına bırakır.”

Ertesi gün isimlerini tek tek saydığı bitkileri öğüterek bira ve mayalanmış bira baharatı ile karıştırıp bir ilaç elde eder. Bu karışım öncesinde ağzı ritüel uygulayıcısı tarafından yıkanan çocuğa yedirilir ve daha sonra çocuk bu karışımı başından itibaren tüm vücuduna döker ve ardından yıkanır. Bağırsaklarından rahatsızlanan bu çocuğun bu karışımı hem yiyerek hem de anüsünün de dahil olduğu tüm vücudunu yıkayarak hem içten hem de dıştan tedavi edilmesi amaçlanmalıdır.

Yıkanma işleminden sonra çocuk bir sandalyeye oturtulur. Bu işlemin amacı metnin devamı kırık olduğu için anlaşılamamaktadır ancak daha önce marul ve iç yağından bir karışım hazırlanması bu karışımın çocuğa uygulanacağını düşündürmektedir.

“Biler ve yoğurur. İki kez yedi şalakar ekmeğini çocuk için yapar ve pişirir. Bağırsakları yenen (çocuk) bir şiş alır. Ocaktan onları tek tek sürekli alır ve onları yer. Bir koyunun bağırsaklarını alevli ateşte sürekli pişirirler ve onu ve onu yerler. Yedi gün iki defa geçer. Her ne zaman (koyunun) bağırsaklarını yerse: “Bağırsaklar bağırsakları bastırıp eziyor” der. Fakir adam bağırsağı bulunca iki ya da üç defa yer. (Bir kez daha) yedi gün iki defa geçince onlar (bunları yemek için) söz vermelerine karşın onlar bağırsakları yemiyorlar.”

Metnin devamında ekmek ve koyun bağırsaklarının yenilmesi şeklinde bir uygulama görülür. Bağırsakların yenmesinin nedeni yerken bir yandan da “bağırsaklar bağırsakları bastırıp eziyor” şeklindeki sözden anlaşılmaktadır. Çocuğun bağırsaklarındaki hastalığın koyun bağırsağı ile etkileşime geçerek iyileşmesi umulmaktadır. Metnin içerisinde de iki kez “yedi gün iki defa geçince” ifadesinin kullanılması ritüel uygulamanın haftalar sürdüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Öyle ki çocuk artık bağırsak yemek istememektedir.

“(Sonra) bu kesilenleri alır. Siyah yün, sarı yün, kırmızı yün ve mavi yünü alır. Onları düzenleyip geriye doğru ör(düklerini) içeri bırakır. Kamış gövdesini ve [] örter ve onu içeri bırakır. Somun ekmeğinin (üzerine) koyar. Geceleyin onu çatıya çıkarır. Somun ekmeğe birlikte sandığı yıldızların altına koyar ve şöyle söyler: “Yukarıdaki gökten aşağıya bin yıldız onu büyü yoluyla (onun iyileşmesi için) yalvaracak. Onun için tanrılar yalvarsın. Aşağıdaki karanlık toprak ve yerin güneş tanrısı, (onun) için yalvarsın.” (Sonra) onlar yıldızların altında uykuya dalar.”

Ritüel uygulayıcısı renkli yün iplikleri koyduğu sandığı ve somun ekmeğini çatıya çıkararak gece boyunca bekletir. *“Yukarıdaki gökten aşağıya bin yıldız onu büyü yoluyla (onun iyileşmesi için) yalvaracak. Onun için tanrılar yalvarsın. Aşağıdaki karanlık toprak ve yerin güneş tanrısı, (onun) için yalvarsın.”* İfadeleri çatıdaki işlemin cevabını vermektedir. Hitit ritüellerinde bazı maddeleri gece çatıya çıkartıp yıldızların altında bekletmek onların arıtıcı özelliğini artırmak amacıyla uygulanan bir yöntemdir.

Ertesi gün çatıdan indirdiği malzemeleri çocuğun boynuna sarar ve *“Kirmanın tekerleği nasıl dönerse kötü/hasta bağırsaklar çocuktan öylece uzaklaşsın. Bir okun sapı nasıl yeniden birbirine kavuşmazsa çocuğun kötü/hasta bağırsakları da aynı şekilde kavuşmasın. Ona yönelsin”* şeklinde bir temennide bulunur.

“(Sonra) o iyileşecek (çocuktan) on(ları) alır. ... İki dil (vardır). (Ayrıca) çiğ eti şişe dizer. Çocuğun altına koyar ve: “Hangi iplikler buruşursa bağırsakları sulasınlar ama çocuğa yaklaşmasınlar. Ondan ayrılınsınlar” der.

Metnin bu kısmında önceki iplerle birlikte dil ve çiğ et de uygulamada kullanılır. Ancak kırıklı olması nedeniyle dilin kullanımı hakkında bilgi edinilememektedir. Ritüel boyunca çocuğun hastalığının nedenine dair bir bilgi mevcut değildir. Ancak buradaki dil, çocuğun hastalığının sebebi olarak “kötü dil”in varlığına işaret edebilir.

“Güneş tanrısının oğulları. Büyücü kadın bira baharatını alsın. Dilini ona sürsün. Sonra bal ile dilini silsin. “İnsan sağlıklı olsun” (desin). Ağzına iki kez tükürür. (İşte) bu dillerin büyüsidür.”

Dillerin büyüsi olarak adlandırılan uygulamada büyücu kadın öncelikle bira baharatını sonra da balı ağzına sürerek *“insan sağlıklı olsun”* diyerek hastanın ağzına tükürür.

Bu yöntemle “*insan sağlıklı olsun*” temennisinin çocuk tarafından absorbe edilmesi amaçlanmış olabilir. Metnin devamında çocuğun neredeyse bütün organlarının büyüdü sözlerle bağlandığı ve çözüldüğü bir uygulama yapılır ve bitirilir.

3.4. Aile İçindeki Kavgayı Temizlemek Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama

Hitit ritüel metinlerinde spesifik konulara sahip metinlerin ve uygulayıcıların varlığı toplum içinde bu tür meselelerin arındırılmaya ihtiyaç duyulan bir konu olduğunu göstermektedir. Böyle bir konu da “aile içi kavga”dır. Bu özel konu ise Kizzuwatnalı Maštigga’nın uzmanlık alanına girmektedir. Metin şöyledir:

CTH 404²⁰⁰

“Kizzuwatna’lı kadın Mastigga şöyle (der): Eğer baba oğlu ile, koca karısı ile ya da erkek kardeş kız kardeşi ile kavga ederlerse onları birlikte iken barıştıracam ve onlara şöyle yapacağım.”

Uygulamanın amacı araları bozuk olan iki aile bireyinin aralarındaki soğukluğu gidermek olduğundan, ikisi beraberken uygulama yapılmaktadır. Belki de uygulama sırasında beraber vakit geçirmeleri ve bir şeyleri ortak olarak yapmaları onların arasındaki bağın güçlenmesine neden olur.

“... yaşlı kadın bir mayalı kurban ekmeğini bir avuç peyniri [] bir testi şarabı alır ve onları kurban sahibine uzatır, ve (onlar) ellerini koyarlar. Bir kurban ekmeğini ve de peyniri parçalar, şarabı da sunar ve şöyle söyler: “sahibim Güneş Tanrısı, işte sana kötü dilleri teslim ettim. İşte, onları bu günde Güneş Tanrısı’na [] diller x[]-ecekler. “

Metnin bu kısmında ekmek, peynir ve şaraptan oluşan yiyecek ve içeceğin üzerine ritüel sahiplerinin elleri konularak onlarda mevcut olan kötü dillerin bu yiyeceklere aktarılması sağlanır. Ritüel uygulayıcısı onları parçalayıp dökerek teslim eder. Onların parçalanması üzerlerine geçmiş olan kirliliği imha etmek amacıyla olmalıdır.

“Yaşlı kadın elbise giydirilmiş ve başları örtülmüş kilden heykelleri ve iki ahşap heykeli iki kurban sahibinin ayaklarının önüne koyar k[ilde]n yapılmış iki dili ve

²⁰⁰ Reyhan, E. (2002), Hitit Kaynaklarında Kizzuwatna’lı Kadın Maštikka’ya Ait Ritüel Metinler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara,2.

de eli onların başlarına koyar. Onların vücutlarına mavi ve kırmızı yünden ipi dolar ve onlar (yünler) onlarda kalır kırmızı yünü alır, onu onlardan bıçakla yukardan tamamen keser ve şöyle söyler: "siz, o gün ne ile doyurulduysanız şimdi işte o günün dillerini tanrı Andaliia bıçak ile kesti" ve onları ocağa fırlatır. Yaşlı kadın bir balığı alır, onu iki kurban sahibinin ikisinin birlikte üzerinde çevirir ve şöyle söyler: "Bu balık denizin boğası(dır), bu balık denizden nasıl ayrıldıysa, şimdi o günün lanetli dilleri (de) (sizden) ayrılınsınlar" ve balığı ocağa fırlatır. (Yaşlı kadın) beyaz ve siyah yünü alır, sonra (onları) içyağının etrafına dolar ve ona tissatwa der, onu iki kurban sahibinin üzerine tutar ve şöyle söyler: "ağız ve dil ile her ne söyledinizse şimdi bak, tissatwa" vücut(unuz)daki o günün dilleri sizden ayrılmış olsun. Ve onu ocağa fırlatır."

Metnin bu kısmında kilden ve ahşaptan heykeller, mavi ve kırmızı yünden ipler kullanılarak bir bağ kesme uygulaması yapılmaktadır. Ritüel sahiplerini temsil eden heykellerin üzerine ipler önce bağlanır sonra da onlardan birisi kesilerek ocağa fırlatılır. Uygulayıcı daha sonra ritüel sahiplerinin üzerinde çevirdiği balığı da ocağa atar ve "Bu balık denizin boğası(dır), bu balık denizden nasıl ayrıldıysa, şimdi o günün lanetli dilleri (de) (sizden) ayrılınsınlar" der. Daha sonra ise içyağı etrafına sarılmış siyah ve beyaz ipe ocağa atılır, "ağız ve dil ile her ne söyledinizse şimdi bak, tissatwa" vücut(unuz)daki o günün dilleri sizden ayrılmış olsun" denilir. Bu uygulamalarla ritüel sahiplerindeki lanetli, kötü diller ritüel malzemelerine aktarılır ve tamamen ortadan kaldırılmak için de ateşin yakıcı özelliğinden faydalanılır.

"Sonra, yaşlı kadın tuzu, içyağını [] ve de balmumunu alır, balmumundan diller yapar [ve onları] iki kurban sahibinin başlarının üzerinde çevirir tuzu, içyağını ve de siniri onların üzerinde çevirir, sonra onları, onlara uzatır, ve onlar, ona sol elleriyle baskı yaparlar. Yaşlı kadın şöyle söyler: "aranızda her ne lanetlenmişse şimdi o lanetli dilleri Güneş Tanrısı sol (tarafa) çevirsin" ve onları ocağa fırlatır. İki kurban sahibinin vücutlarında bulunan kırmızı ve mavi yünü, (ayaklarının) önünde bulunan hamurdan iki heykeli başlarının üzerinde bulunan hamurdan elleri ve kilden dilleri yaşlı kadın onların tümünü alır, onlardan O ipi kesip ayırır, kilden iki eli ve dilleri yaşlı kadın kırar, sonra onları, onların üzerinde çevirir ve şöyle söyler: "o günün dilleri ayrılınsın, o günün lanetli sözleri ayrılınsın" ve onları ocağa fırlatır. Sonra yaşlı kadın tuzu alır, onu yedi

dilin üzerine eker, onları yerde (çekiçle) ezer (ufalar) ve onları iki kurban sahibinin üzerinde çevirir ve şöyle söyler: "hangi günde doymuşsanız, bak, o günün dillerini bundan sonra baba Güneş Tanrısı ufaladı (ezdi)" ve onları ocağa koyar. Yaşlı kadın suyu ve kili alır, suyu onların üzerine serper ve onları temizler, sonra hamuru onların üzerinde çevirir ve şöyle söyler: "böylece ağzınızla (ve) dilinizle (tekrar) temizlenmiş olunuz" ve hamuru ocağa koyar."

Metnin bu kısmında da balmumu, tuz, içyağı, hamurdan heykeller ve eller, kilden dillerden oluşan çeşitli malzemelerle bağ koparma işlemleri devam eder. Burada kullanılan malzemeler önce ezilerek sonra da ocağa atılır. Bu işlemlerden sonra ritüel uygulayıcısı ritüel sahiplerinin üzerine su serpererek onları temizler.

"Bir koyunu sevk ederler ve onu yaşlı kadın iki kurban sahibinin üzerine tutar ve şöyle söyler: "işte sizin için bir vekil, vücutlarınız için bir vekil olsun: kötü dil, kötü ağız" onlar, onun ağzına (koyunun) tükürürler ve şöyle söyler: "kötü lanetleri tükürdünüz". Yeri kazarlar, koyunu aşağıda keserler, sonra onu aşağıya koyarlar, onun yanına tatlı kurban ekmeğini koyarlar, şarap sunar ve üzerini kapatırlar siyah koyunu sevk ederler, yaşlı kadın onu, onlara sunar ve şöyle söyler: "sizin başlarınız ve vücutlarınızın tümü için siyah koyun bir vekildir. (Onun) ağzındaki dil lanetlerin dilidir ve onu onların üzerinde çevirir. İki kurban sahibi onun ağzına tükürürler ve koyunu keserler, sonra onu tamamıyla parçalarlar, ocak yaparlar ve yakarlar, bal ve de saf zeytinyağı üzerine dökerler, tatlı kurban ekmeğini parçalar, onu ocağa fırlatır ve şarap sunar. Yaşlı kadın domuz yavrusunu alır, onu onların üzerinde tutar ve şöyle söyler:" bak, bu ot (ve) tahıl ile beslenmiş (domuz) nasıl gökyüzünü artık göremeyecekse ve sonra domuz yavrularını artık göremeyecekse, iki kurban sahibi de kötü lanetleri aynı şekilde görmesinler". Domuz yavrusunu onların üzerinde çevirir sonra onu öldürürler, yeri kazarlar ve domuz yavrusunu (kazdıkları çukurun) dibine koyarlar, onun yanına, aşağıya tatlı kurban ekmeğini koyarlar, şarap sunarlar, (onları) toprağın içinde tutarlar."

Bu kısımda bir koyun bir siyah koyun ve de bir domuz yavrusu Ritüel sahiplerinin vekili olurlar. Ritüel sahipleri koyunların ağzına tükürerek kendilerinde olan kötü dili onlara aktarır. İlk koyun kesilir ve toprakta bulunan çukura tatlı ekmekle beraber gömülür. Siyah koyun ise kesilir ve parçalanır ve ocağa atılır üzerine de bal ve

zeytinyağı dökülür. Domuzun kurban sahiplerinin üzerinde sadece çevrildiği fakat ağzına tükürülmediği görülmektedir. Domuzun kirli olarak kabul edilmesi nedeniyle belki de tükürme işlemi sırasında domuzdan ritüel sahiplerine hayvanın tükürüğü vesilesiyle kirlilik geçebileceği düşünülmüştür. Öldürülen domuz yavrusu da gömülerek ona aktarılan kirlilik ortadan kaldırılmıştır. “*Bak, bu ot (ve) tahıl ile beslenmiş (domuz) nasıl gökyüzünü artık göremeyecekse ve sonra domuz yavrularını artık göremeyecekse, iki kurban sahibi de kötü lanetleri aynı şekilde görmesinler*” ifadesi ile kötülüğün onları dönüşünün imkansız olması sağlanmak istenmiştir. Zira ölen bir domuzun gökyüzünü görmesi artık imkansızdır.

“Yaşlı kadın kilden bir hupuwai kabı yapar, küçük bir hamuru onun içine koyar, siyah kappani'yi de içine döker. Onu iki kurban sahibinin üzerinde çevirir ve şöyle söyler: "bak, kilin kil yatağına dönmediği gibi, (siyah) kappani'nin beyazlaşmadığı gibi ve başka bir şeyin tohumu olmadığı gibi, bu tanrıların ekmeğinin hamura dönüşmediği gibi, bu kötü diller de aynı şekilde (iki kurban sahibinin) vücuduna gitmesin.”

Ritüel uygulayıcısı kilden bir kap yapar ve içine hamur koyar ve siyah kappani ekler. Bu kabı ritüel sahiplerinin üzerinde çevirirken bir taraftan da “*bak, kilin kil yatağına dönmediği gibi, (siyah) kappani'nin beyazlaşmadığı gibi ve başka bir şeyin tohumu olmadığı gibi, bu tanrıların ekmeğinin hamura dönüşmediği gibi, bu kötü diller de aynı şekilde (iki kurban sahibinin) vücuduna gitmesin*” diye büyülü söz söyler. Buradaki amaç da yapısı bozulmuş bir şeyin eski haline dönemeyeceği vurgulanarak domuz örneğinde olduğu gibi kirliliğin dönüşünü engellemektir.

Oldukça uzun olan metinde farklı hayvanlar ve malzemelerle yine kirliliği tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan uygulamalar devam eder. Vekil olarak “hızlı ayak” olarak tabir edilen kertenkele de kullanılmıştır. Ama onun öldürülmesine dair herhangi bir bilgi olmayışı onun uzaklaştırıldığını düşündürmektedir.

“İki kurban sahibinin vücudunu siler ve şöyle söyler: "ağız (ve) dilin kötü sözleri de sizden silinmiş olsun". Yaşlı kadın suyu kadehten ya da huppara kabından iki kurban sahibine uzatır (içine) nitri doldurulmuştur. İki kurban sahibi suyu başlarının üzerine dökerler, ellerini ve gözlerini yıkarlar. Sonra suyu bir sığırın boynuzunun içine dökerler. İki kurban sahibi onu mühürlerler, yaşlı kadın şöyle

söyler: "Eski krallar geri geldiklerinde ve ülkenin durumunu denetlediklerinde ancak o zaman bu mühür kaldırılsın."

Metin ritüel uygulayıcısı tarafından ritüel sahiplerinin vücutlarının silinmesi ve onların içine nitri katılmış su ile başları, elleri ve gözlerini yıkamalarıyla sonlanır. Kullanılan su bir sığır boynuzunun içerisine koyulup kurban sahipleri tarafından ağzı mühürlenir ve *"Eski krallar geri geldiklerinde ve ülkenin durumunu denetlediklerinde ancak o zaman bu mühür kaldırılsın"* sözleriyle beraber muhtemel ki imha edilmiştir.

3.5. Cinayet, Zoofili'den Temizlenmek Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulamaları

Hitit metinleri incelendiğinde toplum düzenini zedeleyecek hareketlerin hoş görülmediği anlaşılmaktadır. Bu başlık altında incelediğimiz meseleler de hem kanun önünde hem de tanrı önünde hoş karşılanmayan ve yaptırımını olan davranışlardır.

Cinayet işleyen kişinin arınması gerektiği anlayışı bu konuda uzman olan ritüel uygulayıcılarının ve ritüel metinlerin aracılığıyla anlaşılmaktadır. Kanun metinlerindeki cezalar da aynı yöndedir ve yaptırımları ağırdır. Bir direktif metninde bir kişinin cinayet veya benzeri suç işlemesinin karşılığı toplumdan uzaklaştırılmaktır. Bu uygulama bazen sürgün bazen öldürülme şeklinde gösterilmektedir. İnceleyeceğimiz ritüel metni, kan yapan yani cinayet işleyen (*eshariia*)-kurban sahibini bu suçundan temizlemek için yapılan bir kefare ritüeli söz konusudur.

CTH 404²⁰¹

"bir koyunu [ve bir keçiyi Tanrıça Hepat [baba tanrılar, tanrılar [güneş tanrıçası, yerin büyük tanrısı [kurban sahibine vekil [kurban sahibinin suçunu, kızgınlığı[nı, gözyaşını vekil baş[ka tarafa götürsün. Ben onu pu[-] yünü [sonra o temizlenmiş olsun x[yaşlı kadın bir koyun ve bir keçi alır; sonra x [yaşlı kadın şöyle söyler: "her kim ona [düzenlemişse, tatmin etmedi ve onu b[(u tatlı ekmeği) kanı, gözyaşını, öfkeyi oraya al [(dım) bundan sonra bu kurban sahibini kan, gözyaşı, [(öfke) hastalık bulmasın. İster erkek ister kadın (olsun) bir insanı bir yere yerleştirirler [yaşlı kadın şöyle söyler: "[cinayet işleyen] kurban sahibini [onu gökyüzünde görecekler, onu yeryüzünde te[(mizlesin)ler gökyüzünde ve yeryüzünde [] tanrılar [İşte baba tanrılar telafi etti [] öfkenin [böylece onlar kurban sahibini temizlemiş olsunlar. Güneş tanrısı, fırtına

²⁰¹ Esma Reyhan, a.g.k.2002,160.

tanrısı onu temi[zlemiş olsunlar. Ay tanrısı, tanrıça İshara onu temizle[miş olsunlar tanrıça Hepat ve de tanrı Musuni onu temizlemiş o[lsunlar onlar temiz olsunlar. Anne, baba[Tanrılar, evi de temizlemiş olsunlar ... [temiz olsun. Yerin tanrıça Allani'si [insanlığın gözyaşı temiz [olsun Kizzuwatna' nın tanrıları kan [meselesini işte tanrılar [] bu insan [[] [(bu) [] tüm[ü (kraliçe tanrılar) [] onlar tanrı Apritta hepsini []x meselesi, kurban sahib[i kurban ekmeğini [meyv]eleri, şarap dolu KUKUB kabını alır [iki adet hamurdan figürü, kurban ekmekleri[nin (üzerine) (ko)yarlar ve onları tanrı Apritta'nın önüne koyar [ve <şöyle> söyler: İşte kurban sahibine tas[vir gönder[di. İki adet hamurdan figürü tanrının huzurunda x[parçalarlar ve onları tanrının huzuruna [koyar' mavi yünü, kırmızı yünü, eldiveni [koyarlar. Meyveleri x tanrısının huzuruna [koyarlar ve şarap sunar. Onu [“

Yapılan bu ritüelin amacı kan dökmesi sonucu kirlenen kişinin arındırılmasıdır. Metin kısa ve de kırıklı olmasına rağmen arındırma işlemi için kullanılan yöntemle dair bilgi barındırmaktadır. Metinde; Hepat, Fırtına Tanrısı, Güneş Tanrısı gibi birçok tanrıdan ritüel sahibinin temizlenmesine dair isteklerde bulunmaktadır. Ritüel sahibinin suçunu, kızgınlığını ve gözyaşını uzaklaştırması için koyun ve keçinin vekil olarak tayin edildiği anlaşılmaktadır. Metnin sonunda iki adet figürünün parçalanması ve daha öncesinde vekil olarak söz edilmesi “İster erkek ister kadın (olsun) bir insanı bir yere yerleştirirler” ifadesinde geçen ve kan dökmenin karşılığında istenilen bir canı mı temsil etmektedir metnin bütünlüğü tam olmadığı için net olarak anlaşılamaz.

Hayvanlarla cinsel ilişki, bu çalışmada defalarca tekrarladığımız gibi toplum tarafından kabul görmeyen bir davranıştır. Bu fiili işleyen kişinin saflığı zedelendiği için saflığının korunması gereken kişilerin karşısına çıkamaz; kral, rahip gibi. Ancak toplumun içindeki varlığını sürdürebilmesi için bir arınma gerçekleşmesi gerektiğinden doğrudan bu konuya yönelik bir arınma ritüeli bulunmaktadır:

“[Eğer bir erkek bir koyun ya da keçiyle (cinsel) ilişkiye girerse, [bir koyun ahlırlar] [ve] gelin gibi [onun] üzerini örterler [...]. Bir kaya kekliğini erkeğe [verirler] ve onun üzerinde [tutarlar]”.

“Onlar [...] [el değmemiş] bir yere götürürler. Koyunu serbest bırakırlar. [...] Bu şekilde konuşurlar: "İşte bu [...] onları. Biri haddi aşan, suç işleyen kişi [...]. Böylece ona (gelin yerine geçen koyuna) gümüş, altın, [kalay, bakırdan] oluşan bir çeyiz verdim. Onun için tohum ektim." [...] o gidecek. Tanrı pa-ra-an-da-aş-şaan-k[án [...]. Bu koyunla karşılaşan [...], suçu (ve) günahı alsın ama hasta [bu günahıtan] arınsın. [...] adam. Kendini temizler. [...] o adam. Daha sonra [...] ritüelleri gerçekleştirir.”

Metnin başlangıcındaki “Eğer bir erkek bir koyun ya da keçiyle (cinsel) ilişkiye girerse” ifadesi fiilin işlendiği hayvanların türünün ritüel arınma için bir gereklilik yaratıp yaratmadığı sorusunu akla getirmektedir. Kanun metinlerinde verilen cezalar konusundaki farklılık böyle bir düşünce olabileceğini gösterirken her hayvan türüne göre farklı ritüel uygulaması olduğunu da gösterebilir.

Bu ritüelde, eylemi işleyen kişinin temizlenebilmesi için bir koyunla evlendirilmesi ve bu koyunun evlilik gereği verilmesi gereken çeyizinin de verilerek salınması gerekmektedir. Koyunun çeyizi ile gönderilmesi adam ile olan evliliğinin bitmesi ve aralarında ilişki kalmadığına işaret edebilir. Koyunun gönderilmesi adamın arınması için ilk aşamadır. Daha sonraki ritüellere devam edebilmesi adamın kendisini temizlemesi gerekmektedir.

3.6. Kötü Bir Şey Yedirilmesi Sonucu Kirlenen Kişinin Temizlenmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama

Hititlerin tanrıya ait bir ürünü yemesi onun kirlenmesi ve tanrının öfkesini kabartması için geçerli bir nedendir. Kantuzili’nin duasında onun tanrıya ait olan bir şeyi yiyerek kendini kirletmediğini söylemesi bu gerçeği ortaya koymaktadır. Ancak eğer tanrı izin verirse onun yiyeceği de yenilebilir. Bu duruma örneğe tapınak görevlilerine yönelik direktif metninde rastlanmaktadır. Bu ritüelin gerekliliğine dair yiyecek türlerinin ise

²⁰² Gilan, A. (2018). “The Ewe that was a Scapegoat Bride”, *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie*, 227 vd.

kötü ekmek, kötü yağ yani bozulması sonucu kutsiyetini ve saflığını kaybeden ekmek ve yağ²⁰³, büyülenmiş ekmek, büyülenmiş yağ, taş evin ekmeği ve yağı son olarak da bir kadının vücudunun kanı olduğunu görmekteyiz. Ritüel şu şekildedir:

CTH 471²⁰⁴

“Kizzuwatna’lı adam Tanrı Išhara’nın rahibi Ammihatna şöyle (der) eğer insan temiz ise ve ona kötü ekmeği herhangi bir kimse yemek için verirse, ya da ona kötü yağı yemek için verirse, ya da ona büyülenmiş ekmeği ve yağı herhangi bir kimse yemek için verirse, ya da ona taş evin ekmeğini (ve) yağını herhangi bir kimse yemek için verirse, ya da ona kadının vücudunun kanını içmek için verirse ve bu kurbanları sunacağım.”

Metnin başlangıcında bahsedilen ve yenildiği zaman kirliliğe sebebiyet veren yiyecekler; bozulmuş ekmek ve yağ, büyülenmiş ekmek ve yağ, taş evin ekmeği veya yağı ya da bir kadının vücudunun kanı olarak gösterilmektedir. Bu bahsedilen yiyecek türlerine bakıldığında ekmeğin ve yağın Hitit günlük kullanımındaki yeri tam olarak bilinmemekle birlikte kurban sunumlarında sıkça kullanılan yiyecekler olması bu yiyecekleri yeme ihtimali olan kişinin kurban sunumlarında aktif rol alan birisi olduğunu düşündürmektedir. Metnin devamında ritüelde kullanılacak malzemelerin türü ve sayısının fazlalığı da üst seviyede bir kişiye işaret edebilir:

“ve şunları alacağım; on altı kuzu, on beş keçi, yüz elli dört büyük kuş, yüz sekiz küçük kuş, elli dört KUKUB kabı bira, şarap, on dört kap ince yağ, iki vakşur kabı saf zeytinyağı, iki vakşur kabı bal, üç avuç kuru üzüm, bir peynir, bir ekşi maya, bir avuç dolusu tuz ,sinir (adale) gangati bitkisi, lakkarwa bitkisi huerniş bitkisi bir bardak tatlı süt On dört beyaz kirşi yünü, on dört (parça) kazzarnull kumaşı on beş şekel gümüş, temiz suyu için on dört su kabı, on dört GİR.GÁN kabı, on dört küçük çanak on dört tencere on dört kase (DÍLIM.GAL), kırk bardak, beş yüz hupuvai kabı on dört kurban masası, on dört çift hasır ayaklık beş hasır masa, on dört büyük testi, on dört (el biçimli) ağaçtan içki kabı on dört

²⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz. : Murat, L. (2003): “Ammihatna Ritüelinde Hastalıklar Ve Tedavi Yöntemleri”. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 6(2),95.

²⁰⁴ Murat, L. (2002). Kizzuwatna’lı Rahip Ammihatna’ya Ait Bir Ritüel Metin (CTH 471), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi).

hayvan beş yüz ince ekmek, yarım avuç ölçüsünde otuz iki mulati ekmeği, çeyrek avuç ölçüsünde sekiz mulati ekmeği, sade tuz katılmamış, bir avuç un, sade tuz katılmamış, on dört ince çanak arpa ezmesi dolu, haraşıpawant ekmeği Bir taht, bir ayaklık, bir deriden yastık, bir takım gösterişli kıyafet bir Hurri gömleği, bir takım gömlek bir kumaştan kemer, bir takım kemerli tunik, bir başlık, bir takım tozluk, bir çift ayakkabı ve onları Fırtına Tanrısına koyarlar. Eğer kurban sahibi kadın ise ona arkalıksız tabure ve de kadının gösterişli kıyafetleri ve onları tanrıça Hepat'a koyarlar Küçük lapizlazuli taşı, küçük kırmızı taşı, küçük alabastar küçük amber? Ve on dört kappi kabı çimlenmiş / filizlenmiş arpa küçük ılgın ağacı, küçük sedir ağacı. ”

Metnin devamında bu malzemelerin hepsini hazırlayan ritüel uygulayıcısı kurban sunumu için nehrin kenarına gider:

“Ve büyücü bunların hepsini yerlerinde hazırladığı zaman, Güneş henüz batmadan önce büyücü iki su kabı, iki kişri yünü, iki yumak kırmızı yün iki yumak mavi yün, iki şekel gümüş, iki kap ince yağ iki kazzarnul kumaşı, iki ince ekmek, iki KUKUB kabı şarabı alır Ve bunları büyücü alır ve o nehre gider ve iki ince ekmeği parçalar ve onları nehrin içine atar ve iki KUKUB kabı şarabı alır ve iki KUKUB kabından şarabı nehre döker. Ayrıca iki kap ince yağ alır, sonra nehre biraz akıtır [sonra?] yerin güneş tanrısından su ister [büyücü] iki kap suyu alır. Sonra suyu yedi defa nehirden [alır,] ve de nehrin içine doğru yedi defa döker [Ve su ile] onları doldurur [ve büyücü] yedi çakıl taşını nehirden çıkarır [bir su kabı] içine yedi yassı çakıl taşını atar [sonra?] bir su kabı içine yedi yassı çakıl taşını [atar]ve de [ılgın] ağacını bir su kabına [içine] atar.”

Hava daha kararmadan nehrin kenarına giden ritüel uygulayıcı yanına su kabı, çeşitli yünler, gümüş, kumaş, yağ, ekmek ve şarap alır. İki ince ekmeği ve şarabı sunu olarak nehre döken ritüel uygulayıcı biraz ince yağ döktükten sonra Yerin Güneş tanrısından su isteyerek iki kabı doldurur. Kurban sunusu tanrıyı memnun edip su isteğini yerine getirmek için olmalıdır. Yedi defa nehirden su alıp boşaltan ritüel uygulayıcısı daha sonra nehirden aldığı yedi yassı taşı da tekrar su ile doldurduğu kabın içine atar. Ayrıca

ılgın ağacını da su kabına koyar. Yedi sayısı önemli olmalıdır. Zira *itkalzi* ritüelinde de kutsal su için “yedi su” tabiri kullanılmaktadır.²⁰⁵

“[Ve onları kazzarnul kumaşı] içine sarar ve onları çatıya taşır ve iki çift hasırdan altlık koyar sonra iki su kabını hasırdan altlıkların üzerine koyar. Ve iki su kabının önüne aşağıya bir hubrušhi kabı tahtadan yapar hubrušhi kabının arkasına ise hasırdan bir masa koyar Ve hasırdan bir masaya iki mulati ekmeğini on ince ekmeği, iki küçük çanak saf zeytinyağı, sedir ağacı, dört bardak şarap koyar .Ve hubrušhi kabını yakarlar ve büyücü bir büyük kuşu alır ve onu Ay tanrısına suya tanrı Šarimmati’ye sunar Ve ayrıca büyük bir kuş alır ve onu güneş tanrısına suya tanrı Pitenhi Šalu’ya sunar Ve sade tuz katılmamış dört mulati ekmeği ve de sade elenmemiş unu alır. Ve büyücü bir mulati ekmeğini suya yanına parçalar ve onu yere koyar. Elenmemiş unu Šaramna kabından tamamıyla döker, Šaramna’dan mulati ekmeğinin üstüne boşaltır Sonra büyücü Hurrice şöyle der: “Fırtına tanrısı ben?,Šilalluhi’yi, kız çocuğu Tupkiia’nın:Bu mirzi(-yemek?) ile, bu hediye ile, bu ekmeği ile ve bu tuluzzi ile ne-değil ve o (öylesine) gelmiyor; temizlik suyunda/ suyu için yaratılmış olmalıdır.”

Hazırladığı su dolu kapları *kazzarnul* kabına saran ritüel uygulayıcısı ve çatıya taşır. Orada hasırdan yaptığı masaya çeşitli ekmeğinler, zeytinyağı, sedir ağacı, dört bardak şarap koyar. İki tane kuşu alarak birini ay tanrısı, güneş tanrısı, su ve Šarimmati ve Pitenhi Šalu’ya sunar. Daha sonra ise tuz katılmamış ekmeği ve elenmemiş unu suyun yanına koyar ve Fırtına tanrısına seslenir.

“Ve su yıldızların altında durur Ertesi gün güneş doğunca büyücü kurbanların hepsini yukarı alır. Ve onları dokunulmamış (temiz) yere götürür Ve büyücü dokunulmamış (temiz) yere iki defa yedi huprušhi kabını hazırlar. Sonra huprušhi kabını iki defa yedi kurban masasına koyar Sonra bir kurban masasını aşağıya şöyle hazırlar: otuz iki hupuwai kabı: (bunlardan) on altı hupuvai kabı bira ve şarap doldurulmuş, on altı hupuwai kabı ise bal zeytinyağı, incir, kuru üzüm, zeytin doldurmuştur Ve yirmi dört kuzu koyar Sonra bir ince ekmeği üzerine tuz, sinir üzerine koyar bir ince ekmeği üzerine ise gangati’yi koyar bir ince ekmeği üzerine ise meyveleri döker Sonra zeytinyağını šimmallu kabının üzerine döker Ve yedi küçük kuşu, bir keçiyi kupti’ye koyar yedi küçük kuşu, bir kuzuyu

²⁰⁵ Murat, L. (2012). “Hititlerde Su Kultu”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 31(51),135.

ŠAMULLU ağacına koyar sonra bunlar bir kurban masasını aşağıya hazırladığı zaman, iki defa yedi kurban masasına aşağıya aynı şekilde hazırlar Tahtı ilk önce huprušhi kabının önüne koyar Tahtın aşağısına ayaklığı koyar. Tahtın üzerine gösterişli kıyafetleri koyar, ayaklığın üzerine ayakkabı tozluğunu koyar büyüücü bir büyük kuşu alır ve onu tahta, huprišhi kabının, kurban masasının ve de kurban sahibinin üzerinde çevirir. Ve kurban sahibi ilk huprišhi kabının arkasında yer alır Ve ilk huprišhi kabını Fırtına tanrısına kupti'ye sunar İkinci aynı şekilde Fırtına tanrısının temiz kardeşine sunar Üçüncü huprišhi kabını Kumarb[i'ye sunar] Dördüncü aynı şekilde tanrı É.A sunar. Beşinci aynı şekilde Ay tanrısına sun[ar]Altıncı aynı şekilde güneş tanrısına sunar [] Yedinci aynı şekilde baba tanrılar tanrı Aštapi[] tanrı Nupatik, tanrı Višašabhi tanrı x [] göğün ve yerin tüm tanrıları ve erkek tanrılara sunar Sekizinci aynı şekilde tanrıça Hepat'a sunar Dokuzuncu aynı şekilde tanrı Išhara'ya sunar Onuncu aynı şekilde tanrı Allani'ye sunar On birinci aynı şekilde tanrı Niggalu'ya sunar On ikinci aynı şekilde tanrıça Ištar'a sunar On üçüncü ise aynı şekilde tanrı GUL-šaš'a tanrı MAH'a sunar On dördüncü ise huprušhi kabını tanrı Naparui'ye tanrı Šuvaula'ya tanrı Aiuneandu tanrı pitenhi Šalu'ya tanrı Adamma tanrı Kupava tanrı Hašuntarhi Ve bütün kadın tanrılara sunar Ve fırtına tanrısının tarafında duran iki oku alır Ve okları tahta önden kapının önüne yapar(koyar), sonra mavi yünü üzerine sarar Ve iki kuşu alır Sonra kuşun birini sağdan bağlar kuşun diğerini ise soldan bağlar Kapının arkasına ise tahtadan iki huprušhi kabı yapar ve birini kapının arkasında sağa koyar Diğerini ise kapının arkasına sola koyar Ve sağdaki huprušhi kabını ve onu güneş tanrısının iniiannahi'sine sunar Soldaki huprušhi kabını ise ve onu tanrıça IŠTAR'ın nišhinzi šuntinnazi'sine sunar Sonra oğlağı vekil olarak tanrılara, erkek tanrılara kadın tanrılara bırakır.”

Ertesi gün olduğunda yıldızların altında bıraktığı suyu ve diğer malzemeleri alan ritüel uygulayıcısı temiz bir yere götürür. Orada kurban sahibine çeşitli ritüel uygulamalar yapar ve çeşitli tanrılara da kurban sunumu yapar. Bu ritüel sırasında yedi rakamı ve huprušhi kabının ayrı bir öneme sahip olduğu yukarıdaki pasajdan anlaşılmaktadır. Oğlak erkek ve kadın tanrılara vekil için bırakılır. Metnin devamındaki “Eğer bu kurbanları büyük bey birine sunarsa ve ona isterse sonra vekilliğe (nakkušši olarak) insanı bırakır, isterse ona, sonra sığırı bırakır” ifadesi ritüel sahibinin önemli bir

mevkide olduğunu göstermektedir. Altı gün boyunca süren yoğun uygulamadan sonra yedinci yani son gün tanrılara sunulan kurbanlardan sonra suyun içine koyduğu gümüşü kurban sahibinin ağzına koyar ve “gümüş gibi tanrıların erkek ve kadın tanrılarının huzurunda temiz ol” sözlerini söyleyerek arınma işlemini tamamlar.

3.7. Kısa Ömürlü İnsanların Temizlenmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama

CTH 396²⁰⁶

“Eğer bir insan, kadın ya da erkek, eğer yılları azalmışsa, ritüeli uygulayan o kadını ya da erkeği şu şekilde tedavi edecektir: çatının üstünde, Güneş tanrısının karşısında ritüeli uygulayan bir masaya oturur, bunun üzerine o bir asker ekmeği koyar. Bu asker ekmeğinin içine tohumların her türlüünü dağıtır. Şöyle ki: emmer buğdayı, šepit buğdayı, evan tahılı, hoş bir karışım için (parhüena-), buğday sapı, hattar tahılı, zinail tahılı ve kutiya tahılı. Tohumların her bir türü ayrılmış bir şekilde kümelenir. Tohumların en üstünde, kapak görevinde, ufak emmer buğdayından yapılan kalın bir ekmeğin vardır. (Daha da fazlası), kalın ekmeğin ve her birinden birer parça bulunan altın, gümüş, lacivert taş, baraşı taş, yaşam taşı ve Babil taşının üzerinde yer alır. Ritüeli yapan, ufak miktarda bira ekmeği, malt ve bunların içinden iki kırmızı ve iki siyah avuç içiyle altı ufak ölçek tohum alır ve bunları kullanarak Güneş Tanrısı için tatlı bir karışım (parhüena) karıştırır. Onlar, canlı bir saban öküzünün boynuzlarının noktasından küçük parçalar halinde kesilir ve kalın ekmeğin üstünde yer alır. Emmer buğdayından yapılan yedi kalın ekmeği bir asker ekmeğinin içine koyar. Ayrıca, Gulšaš Kader Tanrısı'na ait olan bir tane küçük kalın ekmeğin mevcuttur. Bu her nasılsa, asker ekmeğinin içine ayrı ayrı yer almıştır.”

Bu ritüele ölüme yaklaştığı düşünülen kişilerin ömrünün artması amacıyla yapılmaktadır. Ritüelin ilk kısmında ritüel uygulayıcısı, çatının üstünde, Güneş tanrısının karşısında bir masa kurar ve etrafında oturur. Masaya bir asker ekmeği koyar ve içine çeşitli tohumları ekler, bunlar arasında emmer buğdayı, šepit buğdayı, evan tahılı, hoş bir karışım için çeşitli tahıllar bulunur. Tohumlar ayrılmış bir şekilde düzenlenir ve üstlerine kalın bir emmer buğdayından yapılan ekmeğin konur. Kalın

²⁰⁶ Ünal A. (1996). *The Hittite Ritual of Hantitaššu From The City of Hurma Against Troublesome Years*, TTKY,27-32.; Çepel, S. (2011). *Hitit Büyü Ritüelleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 56 vd.

ekmeğin üzerinde altın, gümüş, lacivert taş, barašhi taşı, yaşam taşı ve Babil taşı gibi değerli malzemeler bulunur. Ritüeli yapan kişi, bir miktar bira ekmeği, malt ve tohumlar kullanarak Güneş Tanrısı için tatlı bir karışım yapar. Canlı bir saban öküzünün boynuzlarından küçük parçalar alınarak bunlar kalın ekmeğin üstüne yerleştirilir. Bu eylemin amacı öküzün gücü ve sağlığının ritüelin yapıldığı kişiye geçmesini sağlamak olabilir. Toplamda yedi kalın ekmek, bir asker ekmeğinin içine konur ve ayrıca Gulšaš Kader Tanrısı'na ait olan küçük bir kalın ekmek de eklenir. Metnin devamında:

“Mangal görevi gören bir toprak kabı, masanın tam önünde, yerde yer alır. (Kömür)Ateş içine dökülür. Şimdi O, bunun içinde sedir odunu, parfüm yağı ve bal mumunu tütsüler. Bunun üzerine un ve tuz döker ve şöyle söyler: Koyunun tuzu yalamaya ve yutmaya alışık olduğu gibi, aynı şekilde Güneş Tanrısının bize gelmesine ve bu büyülerini yalayıp yutmasına izin ver. Kurban sahibi ilk zaman için, Güneş Tanrısına şu şekilde yakarır: "Sen Güneş Tanrısı, bir ziyafet organize ettin. Bu ziyafet için bütün Tanrıları davet ettin (ve ayrıca bütün ölümlülere de davet ettin) hiçbir şey esirgenmedi, kesinlikle cömert bir şekilde yeme, içme sağlandı O, Güneş Tanrısı geriye dönmeyi bitirir bitirmez şu şekilde konuşur: Matuda'ya, [onun] annesinin gitmesine ve Güneş Tanrısının önünde dizlerinin üzerinde çökmesine ve sorgulama yapmasına izin ver: 'Güneş Tanrısı, efendim! Onun bana geri dönmesine izin ver! Onu bana geri ver! Benim buzağımı, benim küçük çocuğumu bana geri ver! (Sen) Aydınlık Güneş Tanrısı, bana kulak ver!"

Bir toprak kap mangal görevi görecektir şekilde yerleştirilir ve içine kömür dökülür. Ritüel uygulayıcı içine dökülen kömürün üzerine sedir odunu, parfüm yağı ve bal mumunu koyar. Ayrıca un ve tuz serper ve şu şekilde konuşur: Koyunun tuzu yalamaya ve yutmaya alışık olduğu gibi, Güneş Tanrısının bu büyülerini yalayıp yutmasına izin ver. Daha sonra ritüel sahibi, Güneş Tanrısı'na ziyafet düzenleyerek tüm tanrıları davet ettiğini ve cömert bir şekilde yeme ve içme sağladığını ifade eder. Daha sonra hastanın annesinin onun huzuruna giderek çocuğunun bağışlanması için yalvarmasına izin verilmesi istenir.

“Bu tohumlardan kendi payını al! Güneş Tanrısı, Efendim, koru ama kurban sahibini bana geri ver. Kendin için altınlarını al, koru ve kurban sahibini geri ver. Kendin için gümüşleri al koru ve kurban sahibini bana geri ver. Lacivert

taşını kendin için al koru ve kurban sahibini bana geri ver. Akik taşını kendin için al koru ve kurban sahibini bana geri ver. Babil taşını kendin için al koru ve kurban sahibini bana geri ver. Yaşam taşını kendin için al koru ve kurban sahibini bana geri ver. Barašhi taşını kendin için al koru ve kurban sahibini bana geri ver. Bira ekmeğini kendin için al koru ve kurban sahibini bana geri ver. Git, sen Güneş Tanrısı ve bu karışımından üç kez, dört kez ve beş kez al ve dünyanın yüzeyini aç. Bitkin olanları çözün ve yerine taze olanları bağlayın. Üç kez bunu tekrar yapacaksınız. Küçük tohumların, (toprak olmadan) değirmen taşına kaçtığı gibi, aynı şekilde benim müşterilerime Ateş Tanrısı Agni'nin ağzından kaçmasına izin ver. Arabanın arka tekerleğinin ön tekerlerine geçmediği gibi aynı şekilde Kötü günlerin de benim kurban sahibime zarar vermesini engelle. Kamprušepa ve Güneş Tanrısı'nın sözleriyle benim sözlerim özdeş değil mi? O sözleri bir faninin yalvarışı olarak kabul et. O bu duayı yedi kez tekrarlayacaktır. Aynı anda, yedi kalın somun(ekmek) kırar ve bir kez daire yapar. Kalın bir somun kırar ve aynı zamanda yalvarır. O, Hepat için yedi kez kalın somun kırar ve aynı zamanda der ki: 'Güneş Tanrısı, ye ve neye ihtiyacım varsa ve sana ne için yalvarıyorsam onu (senden) bana ver. 'O, yalvarmayı bitirir bitirmez, kalın bir somun kırar ve şarap doldurur. (Ayrıca kader tanrısı Gulšaš'a yakarır) [Güneş Tanrısı, efendim, bak, senin için bir hibe getirdim (tarnuwar)]. Ve Şimdi sana sığındım, Güneş Tanrısı, efendim. Bağışla onu bana! (Kurban sahibinin ömrü karşılığında bana geri gönder?)”

Ritüel yapan kişi, Güneş Tanrısına altın, gümüş, lacivert taş, akik taşı, Babil taşı, yaşam taşı, barašhi taşı ve bira ekmeğini sunar ve kurban sahibini geri almaya yönelik dualar yapar. Bütün bu değerli objelerle tanrı ikna edilmeye çalışılmaktadır. Güneş Tanrısından üç, dört ve beş kez karışımından alarak dünyanın yüzeyini açması ve bitkin olanları çözüp ve yerine taze olanları bağlaması istenir. Ritüel uygulayıcısı, küçük tohumların değirmen taşından kaçtığı gibi, ritüele sahibinin de Ateş Tanrısı Agni'den kurtulması için ve kötü günlerin kurban sahibine zarar vermesini engellemesi için dua eder. Kamprušepa ve Güneş Tanrısı'nın sözlerini kendi sözleri olarak kabul eder ve bunları bir faninin yalvarışı olarak sunar. Bu duayı yedi kez tekrarlar, her seferinde yedi kalın somunu kırar ve daire yapar. Aynı zamanda kalın somun kırarak ve yalvararak ritüeli gerçekleştirir. Hepat için yedi kez kalın somun kırar ve ihtiyaçları için dua eder ve isteklerini belirtir. Burada her işlemin yedi kez tekrarlanması istegin

karşılığının alınmasını garanti amaçlı olmalıdır. Ritüel yapan kişi, yalvarmayı tamamlar tamamlamaz, bir kalın somunu kırar ve şarap doldurur. Ayrıca, kader tanrısı Gulšaš'a da yakarıda bulunur, Güneş Tanrısı'na bir hibe getirdiğini ifade eder ve ondan kurban sahibini geri göndermesini ister.

Metnin sonraki kısmında yeraltı tanrılarına yönelik sunular yer alır:

“...Akşam olur olmaz, kurban sahibi kürek yardımıyla kapı sürgüsünün altındaki zemine bir çukur kazar. O, şimdi bir domuz yavrusu alır ve çukurun içine doğru keser; onun kanını çukurun içine akıtır. Şimdi, daha emme zamanındaki yavru domuz ölüsü, ince topraklı zeminde, buğday tahılı, kuna ve donyağı ekmek, bunları O, çukurun içine koyar. O, yağlı bir ekmek alır ve bunu kırar(ufalar) ve bu da çukurun içinde yer alır, bunu Tanrılar için yapar. Ve sonra şu şekilde konuşmaya başlar: ‘Eski Tanrılar, bunları yesinler! Domuz yavrusunun kanını iç, Ummantanın kalbini(?), buğdayı (?), unu ve an-x-ušna- don yağlı ekmek ve yağlı ekmekten ye! Doyman için ye!’ Daha da fazlası, çukurun içine üç kez dökerek onlara şarap verir. Onlar, ilkel Tanrılarını çağırırlar. Buğday, şarap ve bira vardır. Ayrıca O, bitki yağı da döker. Bu bitki yağı vasıtasıyla, onlar kapı sürgüsünü yağlar ve O, kapı sürgüsüne temiz, kalın bir somun yerleştirir ve onları don yağlı kekin üzerine koyar. Şarap ve bira alır ve bunları her birinin önüne üçer kez döker. (Daha sonra şu şekilde yalvarır): ‘sen, kapı sürgüsü! Kapı çiftini açmaya alışıksın (?) şimdi git ve kara toprağı aynı şekilde aç ve ilkel tanrılarını yukarıya doğru serbest bırak. (Kendilerinden kendileri için) Onlara orada izin ver. Daha sonra onlara tekrar inmeleri için izin ver. Ve ona yerin Güneş Tanrısını çağırması için izin ver. (Seni) Tanrılarını bilmeme izin ver. Her ne kötü şey işlediysen de (seni) tanrılarını bilmeme izin ver. Şimdi O, çukurdan domuz yavrusunun (cesedini) kaldırır. Burada bütün bedeninden et parçalarını alır ve düzenler ve orda Güneş Tanrısından önce onları yerleştirir. Bir kez şaraptan döker ve şu şekilde konuşur: “(bak) bu uzuvları senin için nasıl yerleştiriyorum! Bu uzuvların et(ler)i lezzetli (?), ey Güneş Tanrısı ye onları!” ...”

Ritüelin bu kısmında yeraltı tanrılarını için bir çukur kazarak domuz yavrusunu keser ve kanını döker. Çukura buğday, kuna, donyağı ekmek ve yağlı ekmek konulur. Şarap, bira ve bitki yağı ile ilkel Tanrılar çağrılır. Kapı sürgüsü yağlanır ve ondan yeraltı dünyasının kapısını açması ilkel Tanrılarının serbest bırakılması istenir. “Her ne kötü şey

işlediysem de (seni) tanrıları bilmeme izin ver” diye yakarıda bulunur. Daha sonra parçalanan domuz yemesi için Güneş tanrısına sunulur. Ritüel yapılan kişinin ölümüne yaklaştığı için ya da her ne suç işlediyse onun yarattığı kirliliğin uzaklaşması için olsa gerek yeraltı tanrılarıyla bir çukur kazılarak kurbanlar aracılığıyla iletişime geçilmek istenmektedir. Metnin son kısmında ritüel sahibinin kral olduğu anlaşılmaktadır:

“... (O), krala her ne verirse, Kral Güneş Tanrısının karşısına oturur ve onları alır (örn. hukanta(?)) Sonra o, hepsini boynunun etrafında çevirir. Ritüel uygulayıcısı, (yalvarışları) şu şekilde dile getirir: 'sen, dokuz gündür, yaşamın için boynunda, kestiğin uzuvları taşıdığın gibi, bütün Tanrıların senin adını çağdırmalarına izin ver! Ritüel uygulayıcısı, krala yalvarır ve ritüel yerinden ayrılır. Dokuzuncu gün sona erer. Kral, öküzün boynuzları (?)nı kendi için geri alır. Herhangi bir bölümünden, kral kendi için alabilir, (bu önemli değil)? Herhangi bir olayda kendisi için alır. Onlar, asker ekmeği ve bir örtü görevi gören kalın somundan (tamamını) yerler. Bununla birlikte ritüel uygulayıcısı, sepet masasının kendisi için olduğunu iddia eder. Kral dokuz gün boyunca, kesilen hayvanın kesilmiş parçalarını kendi boynunda döndürür. Dokuzuncu gün olur olmaz(!), o, onları boynundan alır ve sandığa koyar, hiç açılıp mührünün kırılmaması için kıyafetlerine sarar ve onu mühür evine koyarlar ve hiç kimsenin onu açması için izin verilmez. Ritüel uygulayıcısı, ritüelin geri kalanını yalnız başına başka bir yapıda devam ettirir. Ve bunu sarayda yapmaz. Daha da fazlası kralın ritüele katılmasına artık gerek yoktur. Dokuzuncu gün O (kral), ritüel yıkanmasını üstlenir ve vücudundan bütün ritüel araç gereçlerini kaldırır.”

Kral, dokuz gün boyunca kesilen hayvanın parçalarını boynunda döndürür. Dokuzuncu gün, parçaları alır, mühürlü bir sandığa koyar ve kimse tarafından açılmaması için kıyafetlerle sarar. Böylece kralın kirliliği ya da kısalan ömrü öldürülen domuz aracılığıyla asla açılmayacak bir sandığın içerisine konulmuştur. Neden dokuz gün boyunca bu işlemin yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak ritüelin uygulayıcı tarafından saray dışında bir yerde devam etmesi temizlik işleminin daha bitmediğini göstermektedir. Kralın dokuzuncu günde yıkanarak tüm ritüel eşyalarını üzerinden çıkarması onun katılımının sona erdiğini ve artık bu ritüelde ortaya çıkan kirlilikten arındığını gösterir. Ancak belki de ritüel uygulayıcısı ölüm gibi önemli bir

olayı ertelediği için onun ritüel boyunca etkilendiği kirlilik daha fazladır ve onun temizlenmesi için daha başka işlemler gerektirmektedir.

3.8 Cinsel İktidarsızlığın Tedavi Edilmesi Amacıyla Yapılan Ritüel Uygulama

Hitit toplumunda farklı bir ritüel uygulama da bir erkeğin cinsel gücünü yitirmesi sonucu yapılmaktadır. Her ne kadar bu ritüelin ilk zamanlar cinsel yetersizlik için yapıldığı düşünülse de Miller, eşcinselliği tedavi etmeye yönelik bir uygulama olduğunu düşünmektedir.²⁰⁷ Sözü edilen metin aşağıdadır:

CTH 406²⁰⁸

“Bunlar, Parašša’da yaşayan Arzava’lı kadın Paškuvatti’nin sözleri: Eğer bir adam üreme gücüne sahip değilse ve kadınları arzulamıyorsa, onun adına Uliliyaššiš’e kurbanlar götürür ve üç gün boyunca ona yalvarırım. İlk gün şunları hazırlarım: Bir kişiye göre azık ayarlanır ve şunlar eklenir: kurban olarak üç tane tatlı un somunu, bir tarnaş ağırlığında su, incir, üzüm, saman, buğday, tanrı için yemek, hemen her şeyden küçük parça; güzel bir koyunun yünü, şarap testisi, başlık ve erkek kurban sahibinin gömleği – erzak hazır edilir.”

Ritüelin yapılma sebebi “eğer bir adam üreme gücüne sahip değilse ve kadınları arzulamıyorsa” cümlesi ile açıklanmaktadır. Ritüelin üç gün sürdüğü yine başlangıç kısmında belirtilmektedir. Çeşitli yiyecek ve koyun yünü, şarap ve ritüel sahibini gömleğinin de bulunduğu malzemeler hazırlanır.

“Bir bakire [bu malzemeleri] alır ve ritüel sahibi -yıkandıktan sonra- onların arkasında yürür; [sonra] tekrar yıkanır. Malzemeleri açık arazide başka bir yere götüreceğiz. Kurbanlık erzakları yukarı kaldırırken biz burada duracağız. Sazlardan bir kapı yapacağım. Kırmızı bir yün ipliği ile beyaz bir yün ipliğini düğümleyeceğim. Kurban sahibinin eline bir ayna ve bir gergef vereceğim. Kapının altından geçecek. Kapıyı geçmek üzereyken, aynayı ve gergefi elinden geri alacağım. Ona bir ok ve yay verirken de şunları söylüyor olacağım. “Bak! Kadınlığı aldım senden ve erkekliği verdim. Kadının yollarını kapattın, öyleyse

²⁰⁷ Miller, J. (2010). “Paskuwatti’s Ritual: Remedy for Impotence Or Antidote to Homosexuality?”, *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 83-90.

²⁰⁸ Goetze A., (1969). “A Hittite Rituals, Incantations and Description of Festivals”, *ANET*, 349-350.; Hoffner, H. A. (1987). “Paskuwatti’s Ritual Against Sexual Impotence”, *Aula Orientalis* 5: 271-287.

şimdi bir erkeğin yollarını göster!” Sonra bir olarak bir hadım takdim ettik ve [] bu sırada da şunları söyledik: “İşte bir hadım takdim ediyoruz. Bir kehanet neticesinde bu mizacı olmuş, bu esnada [] erkek veya kadın olmanın yolları kendisine gösterildi. Kendi payına, onun yatak odasına indi, ama bu adamın yapabildiği tek şey dışkı (ve) idrardı. Sizin durumunuz böyle olmayacak!”

Bakire bir kız hazırlanan eşyaları yerleşim yeri olmayan bir yere taşır, yıkanmış olan kurban sahibi onları takip eder, sonra tekrar yıkanır, ardından açık arazide bir kapı yapılır ve kurban sahibi kapıyı geçerken “*bak! Kadınlığı aldım senden ve erkekliği verdim. Kadının yollarını kapattın, öyleyse şimdi bir erkeğin yollarını göster!”* Bu ifadeden sonra bir hadım takdim edilir ve bu sırada hadıma, erkek veya kadın olmanın yollarının gösterildiği bir kehanetten bahsedilir. Hadımın bir kadınla beraber olmak için odaya gittiği ama başarılı olmadığı söylenir ve kurban sahibini durumunun böyle olmayacağı belirtilerek belki de o kişi rahatlatılmaya çalışılır.

“Şimdi bak, dizlerinin üzerine çökmüş ve senin ilahi gücün uğruna seni arıyor. Dağda da olsan, çayırdı da olsan, vadide de olsan, nerede olursan ol, bu adama iyilik et! Rüzgârın ve yağmurun seni engellemesine izin verme! "Gidecek ve sana tapacak, ey Tanrı! Senin için bir yer sağlayacak, sana bir ev verecek. Sana köleler ve köle kızlar verecek. Sana sığırlar ve koyunlar verecek. Sana adaklar adayacak. "Bak, ben sana yalvarıyorum. Öyleyse gel! Ayı, göklerin yıldızını ve güneşi getir! Köle-kızlar (ve) köleler senin önünde koşsun! Tanrılar [(ve) tanrıçalar] senin önünde koşsun! Bu adamın yanına in! Karısının gebe kalmasını sağla, ona bak! Ona dön ve onunla konuş! Senin hizmetçini alsın ve onun boyunduruğunu taşınsın! Karısını alsın ve kendisi için oğullar (ve) kızlar doğursun! Onlar senin hizmetçilerin ve yardımcılarının olacaklar; her zaman sana adaklar, kurbanlar, yemekler ve içkiler sunacaklar.”

Ritüelin bu bölümünde Uliliyaşşış’e yakarıda bulunulur. Her ne durumda olursa olsun gelmesi hiçbir şeyin ona engel olmaması yönünde istekler vardır. Bu kişinin tanrıçaya ibadet edeceği, tapınak ve köleler vereceği söylenir ve tanrıçadan karısının gebe kalarak ona erkek ve kız çocuklar doğurmasını sağlaması istenilir. Karısı ve çocuklarının da ona hizmet edeceklerinin sözünü verir.

“Bak! Bu adam seni bilmiyordu! Ama şimdi seni buldu. Ey tanrı, onun yanında ol, onu gözet! bu adam derdi için sana geldi, ey tanrı, kudretini göster ve onu

iyileştir! İzin ver kudretini görsün, onu iyi et! İzin ver ilahi varlığını görsün. Sana gelecek ve tapınacak. [] Ben erzakın içinden malzemeyi alacağım ve eve döneceğiz. Adağı yapacağım evde yeni bir masa var ve erzakı bu masaya koyacağım; önüne de bir testi. Somun parçaları erzakın üstünde ve ben onlardan küçük bir parça alıp erkek kurban sahibine vereceğim. O bu parçayı ağzına götürecek ve Uliliyaşšiš adına üç yudum alacak. Gece olduğunda kurban sahibi masanın önüne uzanacak. Masanın önüne onun için yatak hazırlayacaklar. Bir başlık ya da bir gömlek erzakın yanında duruyor, adam onu gece vakti çıkaracak. Bunu üç gün boyunca yapacağım. Ama her gün üç kez dua edeceğim, bir kez şafakta, bir kez gün ortasında ve bir kez de gece vakti. Bunları yaparken de aynı sözleri dile getireceğim. Somunların birazını şafakta böleceğim, birazını öğle, birazını da gece vakti. Yemekten de biraz dağıtacağım. Sonra Uliliyaşšiš'e bir koyun kurban edeceğim. Onlar da koyunu masanın önünde parçalayacaklar. Derken koyunu parçalara ayıracak ve ondan sonra pişirecekler. Bu yemekten göğüs ve kürek eti kısmını seçip masanın üstüne koyacaklar []ciğer ve göğüs [] ateşte pişirecekler []ki kurban somununu adam için bölecek ve masanın üstüne koyacaklar.”

Metnin devamında, üç gün boyunca yapılacak uygulamalardan bahsedilmektedir. Ritüel uygulayıcısı Tanrıça'ya dua ediyor ve ondan ritüel sahibinin iyileştirilmesini, kudretini göstermesini ve ona rehberlik etmesini talep ediyor. Erzak ve kurban malzemeleri hazırlanıyor. Geceleyin ritüel sahibi masanın önüne uzanacak, bir yatak hazırlanacak ve her gün üç kez dua edilecek. Ritüel uygulayıcısı şafak, gün ortası ve gece vakti olmak üzere bu duaları gerçekleştirecek. Ayrıca, somunları şafakta, öğle vakti ve geceleyin bölecek, yemekten bir kısmını dağıtacak. Son olarak, Tanrı'ya bir koyun kurban edilecek, koyun parçalanacak ve pişirilecek. Bu koyunun bazı parçaları masanın üstüne koyulacak.

“... “[] izin ver senin bakireni alsın! ve seni kendi tanrısı yapsın. Bu adama izin ver de karısına sahip olsun ve çocukları olsun! İzin ver oğul ve kız evlatları olsun! Sen, ey tanrı, kudretini göster!” “İzin ver ona ki senin kudretini görsün! Ve seni kendi tanrısı yapsın. Sana ilahiler okuyarak şükretsın.” Adam için bir yatak serecekler masanın önüne ve erzakın yanında bulunan başlık ya da gömleği de koyacaklar kurban sahibi şöyle bir yatacak (rüya görmek için), ve

tanrının bedensel varlığını rüyasında hissedecek, (tanrı onun) yanına gelecek ve onunla birlikte uyuyacak. Tanrıya yalvardığı üç gün boyunca, ister tanrı ona görünmüş olsun, isterse onunla birlikte uyumuş olsun, adam tüm rüyalarını anlatır. Adam gider ve tanrıya ibadet eder. Bununla birlikte, eğer adak kapları bozulmamışsa, adam adak kapları hazırlayacak, eğer bozulmuşsa, o zaman bu adam ya bir taş direk ya da bir heykelcik diyecek. Ancak bu yakarış süresince kullanılan yeni masa tanrının malı olacak.”

Metnin devamında, ritüel sahibinin onunla beraber olmak için tanrıçayı rüyasında görmek amacıyla kurban masasının yanında yattığı anlaşılmaktadır. İster tanrıçayla olsun ister olmasın ritüel sahibi rüyalarını her gün anlatmalıdır. Rüya da tanrıçayla beraber olması onun rahatsızlığının geçtiğine delalet etmelidir. Eğer beraber olmazsa her ne kadar metinde belirtilmese de belki de daha farklı uygulamalarla Kişinin rahatsızlığı tedavi edilecektir.

3.9. Bir Bina İnşa Edileceği Zaman Yapılan Ritüel Uygulama

Hititler yeni bir bina inşa etmeye başladıklarında onun temeline çeşitli malzemeler yerleştirerek ve çeşitli büyü sözlerle bir arındırma ritüeli uygularlar. Bir tapınağın inşasına ait ritüel şöyledir:

CTH 413²⁰⁹

“Yıkılmış bir tapınağı yeniden kuracakları ya da farklı bir yerde yeni bir ev (inşa) edecekleri zaman, temelleri örерler, temellerin altına aşağıdaki (şeyleri) koyarlar: bir mina arıtılmış bakır, dört bronz çivi, bir küçük demir çekiç. Merkezde, kurakki yerinde o (erkek) yeri kazar. O bakırı oraya yerleştirir, kenarlarına çivilerle çiviler, sonra ona çekiçle vurur. Bunu yaparken şöyle der: “Bu bakırın sağlam olduğu gibi, ayrıca onun katı olduğu (gibi) bu tapınak da öyle sağlam olsun! Onun karanlık dünyanın üzerinde sağlamlaşmasına izin ver!” O (erkek) ritüel sahibinin adını anar: “Bu tapınağı inşa ettiren kişinin, aynı şekilde tanrıların huzurunda sağlam olmasına izin ver! Yaşadığı süre boyunca bu tapınağın (gücü) tanrıların huzurunda onun üzerine çekilsin! “Evin dört köşe (taşı) nasıl yere sabitlenmişse ve onlar nasıl ters düz dönmeyecekse ritüel sahibi kişinin tanrıların huzurundaki geleceği de öyle ters düz olmasın! Ey

²⁰⁹ Goetze: 1969, s.356-357

tanrı, yaşadığı süre boyunca bu evin gücü tanrılarının huzurunda onun üzerine çekilsin, ona iyi sağlık (ve) Hatti ülkesi üzerinde efendilik parçası (ile) krallık tahtının parçası üzerine kuvvet bahşet!”

Temellerin altına bir mina arıtılmış bakır, dört bronz çivi, bir küçük demir çekiç koyularak bakırı yere çiviler ve çekiçle vurulur. Bu sırada tapınağın sağlam olması ve yaptıran kişinin de tanrılarının huzurunda sağlam olması ve asla değişmemesi yönünde temennilerde bulunulur.

“Dört köşe (taşı)nın her birinin altına o şunları koyar: bir gümüş temel taşı, bir altın temel taşı, bir lapis temel taşı, bir yeşim taşı, bir mermer temel taşı, bir demir temel taşı, bir bakır temel taşı, bir bronz temel taşı, bir diorit temel taşı. Dört köşe (taşı)nın (her biri) aynı şekilde bunlarla tedarik edilmektedir. Dört kurakki’nin her birinin altına o şunları koyar: bir gümüş kurakki, bir altın kurakki, bir lapis kurakki, bir yeşim kurakki, bir demir kurakki, bir diyorit kurakki, bir bakır kurakki, bir bronz kurakki yerleştirir. Bunları yaparken şöyle der: “Bak! Senin için, tanrı (onlar inşa ederken onun ismini andığı tanrı) için inşa ettiğimiz bu tapınak, -onu (gerçekten) inşa eden biz değiliz, tanrılarının hepsi inşa etti onu. “Tanrılar –bu zanaatkârlar- onu inşa etti. Telipinu temelleri attı. Temeller üzerindeki duvarları, Ea, bilgelik kralı, inşa etti. Dağların hepsi taş ve keresteleri getirdi. Harcı ise tanrıça getirdi. “Onlar gümüş ve altın temeller attılar; altını Birunduma’dan getirdiler, gümüşü []’dan getirdiler. Lapislazuliyi Takniyara Dağı’ndan getirdiler. Mermeri Kaneş ülkesinden getirdiler. Yeşimi Elam ülkesinden getirdiler. Diyoriti topraktan getirdiler. Gökyüzünün kara demirini cennetten getirdiler. Bakır (ve) bronzu Alaşıya’daki Taggata dağından getirdiler. “Bak! Onlar temellerin altına temel (sağlamlaştırmak) için altın koydular. Altın nasıl sağlamsa, ayrıca o nasıl temiz (ve) güçlüyse, tanrının aklı nasıl onun üzerine kurulmuşsa (ve) o nasıl tanrı ve insanın sevgilisi ise tanrılar bu tapınağın üzerine öyle kurulsun (ve) onların sevgilisi olsun! “İzin ver, kurban sahibi ve (onun) çocukları ve çocuklarının çocukları tanrılarının sevgilisi olsun (ve) hayatları boyunca bağışları sayesinde (kazansınlar)!”

Dört köşe taşının her birinin altına ve dört kurakkinin altına çeşitli değerli malzemeler yerleştirilir. Bu malzemeler arasında gümüş, altın, lapis lazuli, yeşim, mermer, demir, bakır, bronz ve diorit bulunmaktadır. Bu malzemeler dört köşesinde ve ortasında, güç

ve dayanıklılığı temsil etmek için kullanılır. Tapınağın inşa sürecinde tanrıların etkileşimde bulunduğu belirtilir. Tanrılar, tapınağın temellerini atmaktan, duvarları inşa etmeye, taş ve kereste sağlamaktan, harç getirmeye kadar bir dizi görevde bulunmuşlardır. Çeşitli değerli malzemelerin tanrılar tarafından getirilmiş olması, tapınağın kutsal ve tanrısal bir nitelik taşıdığının tanrılar tarafından onaylandığını gösterir. Altın temellerin tapınağın sağlam ve temiz olması amacıyla yapıldığı vurgulanır. Bu, tapınağın sadece fiziksel dayanıklılığını değil, aynı zamanda manevi değerini temsil eder. Tapınağı inşa eden kişi ve onun soyundan gelenlerin tanrıların sevgilisi olmaları temennisinde bulunulur.

“Her biri bir şekel ağırlığında dokuz gümüş payanda; her biri bir şekel ağırlığında dokuz altın payanda; dokuz demir payanda; dokuz bronz payanda. Kült standının altına dört payanda yerleştirir: Bunların biri gümüş, biri altın, biri demir ve biri bronzdandır. Merkezdeki kurakki'nin ön tarafına benzer biçimde dört payanda bırakır. Aynı zamanda kurakki'nin karşısına, sağ (ve) sol tarafına, benzer şekilde dört payanda yerleştirir. Aynı zamanda dört köşe (taşından) her birine benzer şekilde dört payanda yerleştirir. Bir şekel ağırlığında altın aslan, demirden yapılmış, gümüş bir boyundurukla boyunduruk altına alınmış, her biri bir şekel ağırlığında iki çift öküz –altlarında levhalar vardır ve iki öküz levhanın üzerinde durur ve diğer iki öküz (ise) (diğer) levhanın üzerinde durur. Ne levhanın ağırlığı ne de boyunduruk altına alınmış öküzün boyunduruğunun ağırlığı önemli değildir (?). O, onları merkezdeki kurakki'nin altına yerleştirir. Kült standının altına gümüşten bir kült standı, altından bir kült standı, lapisten bir kült standı, yeşimden bir kült standı, demirden bir kült standı, bakırdan bir kült standı, bronzdan bir kült standı, mermerden bir kült standı, diyoritten bir kült standı yerleştirir. Ocağın altına bir şekel ağırlığında gümüş bir ocak, bir şekel ağırlığında altın bir ocak, lapis bir ocak, yeşim bir ocak, mermer bir ocak, emir bir ocak, bronz bir ocak, diyorit bir ocak (yerleştirir). Aralarında bir gümüş, bir altın, bir demir (ve) bir bronz, her biri şekel ağırlığındaki dört payandayı da (oraya yerleştirir). Taştan yapılmış ocakların her biri de bir şekel ağırlığındadır. Kapının altına bir şekel ağırlığında gümüş bir kapı, bir şekel ağırlığında altın bir kapı, bir şekel ağırlığında lapis bir kapı, bir şekel ağırlığında yeşim bir kapı, bir şekel ağırlığında demir bir kapı, bir şekel ağırlığına bronz bir kapı, bir şekel ağırlığında mermer bir kapı, bir şekel

ağırlığında da diyorit bir kapı (yerleştirir). Bronzdan iki [] (büyük) kapıya yerleştirir; onların ağırlığı önemli değildir (?). Aralarında dört altın, dört gümüş, dört demir (ve) dört bronz olan on altı []'yı (da yerleştirir); onların ağırlığı önemli değildir (?).”

Metnin devamında payanda, ocak, kült standı ve kapı gibi unsurların altına aynı unsurun gümüş, altın, lapis, yeşim, demir, bakır, bronz, mermer ve diorit malzemelerden yapılmış figürleri yerleştirilir. Bu malzemelerin bazıları temizliği bazıları da dayanıklılığı temsil eden malzemelerdir. Bunların kullanılması tapınağın temiz ve sağlam olması amacıyla.

3.10. Doğum Sırasında Yapılan Ritüel Uygulama

Hitit toplumu hayatın içerisinde yer alan her olay gibi doğum sırasında da ritüeller düzenlemişlerdir. Bu ritüellerle amaç annenin ve çocuğun sağlığını korumak ve tanrılardan yardım istemek amacıyla.

KUB 30.29²¹⁰

“Bir kadın doğur[duğu zaman] ve ebe bunları hazırlar:[iki adet tab]ure (ve) üç (adet) minderi (yastığı) her bir taburenin üzerine bir yastık bulunur Ve taburelerin arasına [bir adet] yerin üzerine bir (adet) sererler. Çocuk ne zaman aşağı (doğru) düşerse (yani doğarsa) [ve o zaman] battaniyeyi tutar [ve şöyle] büyümlü sözleri söyler: [tanrılara] payına düşeni verirler. Ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası [otur]du, ve Harpiša şehrinin Halmašuitte aynı şekilde (=oturdu) Ve Maliluha şehrinde Hatepi da aynı şekilde, Karahna şehrinin LAMASI da(aynı şekilde)Taviniya şehrinde korku veren tanrı Telipinu aynı şekilde Hakmiš şehrinde tanrı Huzziya aynı şekilde[ama Hannahanna için orada bir yer hiç olmadı. (hiç yer kalmadı.); ve onun insanlık gibi [bir yer]i oldu. (kaldı) []merkeze yerleş(tirilmiş)? Ve bu (o)[yoktur.] orda pencere yoktur[] bir [süt] un yeri[] oraya [“

Doğum alanının hazırlanması, büyümlü sözlerin kullanılması ve tanrılara yapılan paylar hem dünyevi hem de manevi hazırlıkların yapılması için önemlidir. Doğum esnasında ebe, büyümlü sözler söyleyerek tanrılardan yardım istemektedir. Tanrıların bu önemli

²¹⁰ Beckman, G. (1983), *Birth Rituals*, Otto Harrassowitz, 200 vd.

olaya katılımı doğum sürecinin güvenli ve sağlıklı bir şekilde geçmesi için gerçekleştirilmektedir.

İncelenen ritüel metinlerden de anlaşıldığı gibi Hititler çok farklı konularda ritüel olarak temizlenme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu nedenle, farklı konuda uzmanlaşmış ritüel uygulayıcıları tarafından tatbik edilen ritüel uygulamalar ayrıntılı bir şekilde kil tabletlere kaydedilmiştir.

4. SONUÇ

Toplumların inançla olan ilişkileri, özellikle 19. yüzyıldan itibaren yapılan birçok antropoloji ve din tarihine yönelik çalışmalar aracılığıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İlk zamanlarda ilkel kabileler üzerinde yapılan çalışmaların birçoğu batılı araştırmacıların gerek ön yargıları gerekse de her toplumun aynı özellikler göstereceğine dair düşünceleri ile -daha sonraki çalışmalarla çürütülen- tezleri ortaya koymalarına neden olmuştur. 20. yüzyıl itibariyle özellikle temizlik/saflık alanında hala geçerliliğini büyük oranda sürdüren Mary Douglas'ın görüşü yeni bir bakış açısı getirmiştir. Ona göre, her topluluk kendi durumları içerisinde değerlendirilmeli ve bir genellemeden kaçınılmalıdır. O, öncelikle daha önceki araştırmacıların temizlik kaygısının nedeni olarak korkuyu göstermelerine itiraz etmiştir. Ona göre bu kaygının ana nedeni korkudan çok düzenin devamlının sağlanması arzusudur. Düzensizlik, kaosa neden olur ve bu durum da insanların istemediği sonuçlara sebebiyet verir.

Hititlerin temizlik düşüncesinin nasıl olduğunu anlamaya dair yapılan bu çalışma neticesinde temel nedenin “düzenin devamlılığını sağlama” olduğu anlaşılmaktadır. Hitit toplumunun, tanrı ile olan ilişkilerinin de kozmos-kaos yani düzen ve kargaşa arasındaki dengeyi sağlama esaslı olduğu görülmektedir. Tanrı, ülkenin; bitkilerin, hayvanların, toprağın, suyun vb. yani insan yaşamı için gerekli olan her şeyin sahibidir. İnsan ise ona hizmetle görevlidir. Bu nedenle Hitit insanının tanrı ile ilişkisi onun memnuniyetini sağlama ve devam ettirme temellidir. Memnun olmayan tanrı, mitoslarda örneklerine rastlandığı gibi ülkeyi terk eder ve mevcut düzenin bozulmasıyla bolluk ve bereket de ortadan kalkar. Kaybolan tanrı konulu bir mitosta geçen tanrının kirlilik nedeniyle kaçtığı ifadesi önemlidir. İşte bu nedendir ki kirliliğin oluşmaması ya da ortadan kaldırılması Hitit toplumu için önemli bir meseledir. Çünkü onlar başlarına gelen her türlü sıkıntının tanrının öfkelenmesi neticesinde ortaya çıktığı düşüncesindedir. Tanrıda oluşan bu öfke ve kini ise büyüsel kirlenmeye bağlamışlardır. Tanrının bu kirlilikten arındırılmaması halinde hastalık, salgın, kıtlık, kuraklık, ev içinde kan, lanet gibi istenmeyen pek çok durumun ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Temizliğine üst düzey önem gösterilen Tanrının temizliği ile ilgili bilgilere bayram metinleri, ritüel metinleri, fal metinleri, kanun metinleri ve direktif metinlerinde rastlanmaktadır. Tanrının temizliğinin iki yönlü olduğu gözlemlenmiştir. Bayram,

ritüel, metinlerinde onun heykellerinin, onu temsil ettiği düşünülen objelerin (Huwaşi taşı, güneş kursu vb.) ve eşyalarının fiziksel olarak temizliğine dair örneklere rastlanmıştır. Bayram metinlerinde tören için tanrı hazırlanırken ya da ona sunu yapılacağı zaman tanrının elleri ya da kendisinin tamamen yıkanarak temizlendiği gözlemlenmektedir. Huwaşi taşı, sunak ve güneş kursu gibi tanrıyla bağlantılı nesneler de yıkanarak ya da tütsülenerek temizlenmektedir. Ritüel metinlerde tanrının herhangi bir nedenle kirlendiğinin düşünülmesi neticesinde yapılan çeşitli uygulamalarla temizlendiği örnekler mevcuttur.

Direktif metinleri, fal metinleri ve kanun metinlerinde tanrı veya eşyalarının fiziksel temizliğinden öte tanrıda meydana gelebilecek herhangi bir kirliliğin önüne geçme amacı olduğu görülmektedir. Direktif metinlerinde tanrının kurban ekmeğini hazırlayanların, sunanların kendi temizliklerine ve hazırlanan yerin ve kapların temizliğine dikkat etmeleri konusunda uyarı vardır. Görevliler yıkanmalı, saç-sakal tıraşlarını olmalı, tırnaklarını kesmeli ve temiz giysiler giymelidirler. Tanrının mutfağı süpürülmeli ve tozdan arındırılmak için su serpilmelidir. Tanrının yiyecek ve içeceklerinin hazırlandığı kapların temizliği de dikkat edilmesi gereken bir unsurdur.

Tapınak görevlilerinden tanrının kurban sunumunu yapacakların özellikle bir kadınla cinsel beraberlik yaşadktan sonra yıkanmaları, o durumda tanrıya herhangi bir yiyecek veya içecek sunmamaları yönünde uyarı mevcuttur. Eğer daha yıkanmadan amirinden kurban sunması yönünde bir emir alırsa durumunu amirine açıklaması söylenmektedir. Eğer ona söylemeye çekinirse bir arkadaşını durumdan haberdar etmesi gerekir. O, yıkanmadan sunuyu yaparsa bunun cezası ölümdür, eğer arkadaşı da bunu biliyorsa o da öldürülecektir. Yıkanmama halinde böyle büyük bir cezanın verilmesi cinsel ilişkinin sonrasında yıkanma gerektiren bir eylem olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yapılan yıkanma kültürel bir temizliği sağlamak amaçlıdır. Bu uyarıda dikkat çeken bir husus cinsel ilişki sonrası kirli kabul edilen kimsenin tapınağın belli yerlerine girmesinde herhangi bir sakıncanın olmamasıdır. O sadece kurban sunumu yapmaması yönünde uyarılmaktadır. Ayrıca kişinin tapınakta olduğu zaman için yıkanma uyarısı yapılması tapınakta temizliklerini yapabilecekleri bir alanın olabilme ihtimalini de akla getirmektedir.

Tanrının yiyecek ve içeceklerinin hazırlandığı kapların temizliği uyarısında spesifik uyarılar vardır. Onlara köpek ve domuzun yaklaştırılmaması özellikle belirtilmektedir.

Eğer böyle bir durum olursa da bu kapların atılması emredilir. Burada üzerinde durulması gereken birinci husus neden sadece iki hayvanın adının geçtiğidir. Bu konuda bazı araştırmacılar bu hayvanların çöp ile beslenmeleri ve yeri eşelemelerinden dolayı Hitit toplumu tarafından yeraltı dünyası ile bağlantılı ve bu nedenle de kirli olduğunun düşünüldüğünü söylemektedirler. Yer altı dünyasının bir kirliliğin uzaklaştırıldığı ve saklandığı yer olarak kabul edilmesi bu düşüncüyü doğrulayabilir. Ancak bazı dua metinlerinde de sık sık bu hayvanlardan bahsedilmesi bize domuz-köpek ikilisinin günümüzdeki kedi-köpek gibi kalıplaşmış bir ifade olabileceğini de düşündürmektedir. Ancak sınırlı bilgi nedeniyle bunun doğruluğunu ispatlamak şu an için imkansızdır. Bu uyarıdaki ikinci husus ise bu hayvanların temas ettiği kapların temizlenmek yerine atılmasıdır. Araştırmacıların bazıları bu kapların temas edilen maddeyi absorbe edebilecek materyaller olduğundan yıkama veya başka bir yöntemle temizlenmelerinin mümkün olmadığı bu nedenle de atıldığını düşünmektedirler. Metal kaplar için durumun böyle olmamasını bu materyallerin içine hiçbir maddeyi çekmeme özelliklerine bağlamaktadırlar. Hititlerin kirliliğin temas yoluyla geçtiğini düşündükleri malumdur. Ancak belki temizlenebilse de herhangi bir riske girmemek için atıkları düşünülebilir. Çünkü kil ve ahşap kaplar, metal kaplara göre hem hammaddenin ulaşımı hem de yapımı açısından daha kolay elde edilebilen kaplardır. Kil ve ahşap, Hitit coğrafyasında kolay ulaşılabilen ve kolay işlenebilen materyallerdir.

Tanrının temizliğini/saflığını korumak için alınan önlemlerden birisi hakkındaki bilgiye kanun metinlerinde rastlanmaktadır. Bir hayvanla ilişkiye giren bir kişi hayvanın türüne göre rahibin karşısına çıkamaz ya da rahip olamaz gibi kararlar vardır. Rahip tanrının hizmetini yapan görevlidir ve daima onunla ilgilenmelidir. Hayvanlarla cinsel ilişki yaşayan kişi öyle bir kirliliğe sahip olmuştur ki her ne arınma işlemi yaparsa yapsın bir rahibe yaklaşma ya da rahip olabilme için gerekli olan saflığı yakalayamaz. Bu örnek, tanrının temizliğinin korunması yönündeki önlemlerin ne kadar geniş ve kapsamlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Fal metinlerinde de tanrının temizliğine nelerin zarar verebileceğine dair ipuçları vardır. Fal uygulamaları Hititler tarafından oldukça yaygın kullanılan yöntemlerdir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi tanrının öfkelenmesi olumsuz durumlara sebebiyet vermektedir. Başına olumsuz bir şey gelen kişi de bunun nedeninin tanrının kızgınlığı olduğunu düşündüğünden tanrının neden kızdığını öğrenmek için fala başvurmaktadır.

Bir fal metninde tanrının neden kızdığını araştırırken *dammara* kadınları denilen tapınak görevlilerin bazı ihlaller yaptığı anlaşılmıştır. Sorgu sırasında bu kadınların Arzawalı erkeklerle beraber oldukları ve yıkanmadan tapınağa geldikleri bilgisi edinilmiştir. Yine bu kadınların yatarken yatağına köpek çıktığı bilgisi de fal da yer almaktadır. Bir başka kızgınlığa neden olabileceği düşünülen mesele ise bu kadınların görevli olduğu tapınakta tanrıya ait bir mutfak bulunmadığı ekmeğin ya da kapların “fakirin mutfığı” denilen bir yerden sağlandığı bilgisi mevcuttur. Bu üç sorgu meselesi de tapınak görevlilerine yönelik direktif metinlerinde özellikle uyarı yapılan hususlardır.

Bir diğer fal metninde oldukça farklı bir örneğe rastlanmaktadır. Bu fal sorgusunda tapınağın penceresinden bir kadının baktığı ve bir çocuğun tapınağa girdiği bilgisi vardır. Tanrının bu nedenle mi kızgın olduğu öğrenilmeye çalışılmaktadır. Kadının pencereden bakmasının nasıl bir ihlal olduğu sorusunun cevabı aynı paragrafta mevcuttur “*insanlar Fırtına Tanrısına bakamaz*”. Tanrıya kral ya da rahiplerden başkasının yaklaşmadığı bilinen bir husustur. Çocuğun tapınağa girmesi de bir yabancının tapınağa giremeyeceği hususunda tapınak görevlilerine yönelik direktif metninde de uyarı bulunmaktadır. Ancak bu çocuğun engelli olduğu bilgisi Taggar-Cohen gibi araştırmacılar tarafından yürüme engeli olan kişilerin Hititler tarafından kirli olarak algılandığı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak direktif metnindeki uyarı, *dammara* kadınlarının Arzawalıları tapınağa getirmeleri hususundaki fal sorgusu ve bu pasajdaki çocuğun izinsiz girmesi asıl sebebin çocuğun engelli olmasından ziyade bir yabancı olması fikrini akla getirmektedir.

IV. Tuthalia dönemine ait ve kralın hastalığının nedeninin Aruşna kenti tanrısının kızgınlığının olup olmadığını öğrenmek amacıyla yapılan fal uygulamasında birtakım aletlerden bahsedilmektedir. Kral, öfkelenen tanrının tapınağına bu eşyaları götürüp götürmemesi hususunda tanrıya soru sordurur ve olumlu yanıt alır. Bunun üzerine eşyaların temizliği meselesi falda sorgulanmaya başlar. Falda geçen “*onlar eski değildi ama kirlenmiş insanlar onlara dokunup durmuştu*” ifadesinden aletlerin tapınağa götürülmeden önce temizlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Falın devamında çeşitli şekillerde temizleme işlemi yapılmasına rağmen her seferinde tanrıya sorulmakta lakin olumsuz cevap alınmaktadır. Bu durum, tanrının tapınaklarında kullanılan eşyaların temizliğine gösterilen ihtimamı göstermesi açısından önemlidir.

Hitit metinlerinde tanrıdan sonra temizliğine azami özen gösterilen kişi kraldır. Kral, tanrının topraklarını onun izniyle yöneten kişidir. Onun dünyadaki temsilcisidir. Kral hem devletin başı hem komutan hem de baş rahip olması hasebiyle onda meydana gelebilecek herhangi bir kirliliğin sonuçları sadece onu değil tüm ülkeyi etkilemektedir. Bu durum da onun temizliğini korumak için çeşitli önlemlerin alınmasını gerekli kılmıştır. Kralın hizmetindeki mutfak personeli, ayakkabılarını ve arabaların hazırlayan dericiler “Saray görevlilerine yönelik direktif metnin” de özellikle uyarılmaktadırlar. Mutfak personelinin de tapınaklardaki görevliler gibi tıraş olmaları, tırnaklarını kesmeleri ve temiz kıyafetler giyinmeleri gerekmektedir. Dericilerin de kullandıkları derileri sarayın mutfağından almaları söylenmektedir. Eğer farklı bir deri kullanılırsa bu krala haber verilmelidir aksi taktirde ailesi ile birlikte ölüm cezasına çarptırılacaktır. Yine su taşıyıcılarına yapılan “suyu süzmeleri” yönünde bir uyarı da bulunmaktadır. Geçmişten verilen bir örnekte su içerisinde bulunan kılın kralı öfkелendirdiği ve o suyu hazırlayan kişinin su ordaline gönderilerek suçlu olup olmadığının tespit edildiğine dair bilgi verilmektedir. Bu kişi suçlu ulunup öldürülmüştür. Bu önlemler göstermektedir ki kralın pislikle teması olabildiğince katı bir şekilde engellenmeye çalışılmaktadır. Temas ile kirliliğin geçeceği algısı deri ve suyun içindeki kılın kirli olması halinde kralın kirleneceği düşüncesini doğurmaktadır. Bu durum da herhangi bir ihmalin ölüm ile cezalandırılacak kadar kabul edilemez olduğunu göstermektedir.

Tapınak ve saray görevlilerine yönelik direktif metinlerinde özellikle kıl ve tırnak hususunda dikkatli olmalarına dair uyarılar dikkat çekicidir. Saç kılı ve tırnaklar eğer temizliklerine dikkat edilmezse hastalıklara sebebiyet verebilmektedir. Ama bu iki öge aynı zamanda da büyüde de sıkça kullanılmaktadır. Bu sebeplerden ötürü hem tapınak görevlilerine hem de saray görevlilerine yönelik direktiflerde bu unsurlar üzerine uyarı yapılması onun sadece maddi bir kirlilik sebebi olduğu fikrinin eksik kalacağını düşündürmektedir. Tanrı için elbette ki büyü söz konusu olamaz ama onun da manevi kirliliğe neden olan her türlü unsurdan rahatsız olduğu bilinen bir durumdur.

Kralın temizliğine yönelik önlemlerden bir diğeri de kanun metinlerinde yer almaktadır. Daha önce bahsettiğimiz hayvanlarla cinsel ilişki kuran kişinin rahibin karşısına çıkamaması gibi bir durum kral için de söz konusudur. Eylemi yapan kişi kralın huzuruna çıkamaz.

Bayram ve ritüel metinlerinde de kralın temizliğine dair bilgilere rastlanmaktadır. Bayram törenlerinde karşılaşılan temizlik daha çok su veya tütsü gibi farklı temizlik malzemeleriyle, tüm vücudun ya da el ve dudakların temizlenmesi şeklinde görülmektedir. Bu törenlerde kraliçenin de benzer şekilde temizliğine rastlanmaktadır. Bu temizlenme işleminin daha çok kurban sunumu gibi eylemlerden önce yapılması tanrının temizliğini koruma amacı güdüldüğünü düşündürmektedir.

Kral ve kraliçenin ritüel metinlerde de çeşitli yöntemlerle temizlendiği metinler aracılığıyla anlaşılmaktadır. Bu ritüellerde kirlilik yarattığı düşünülen nedenlerin başında lanet, dedikodu, iftira gibi konular gelmektedir. Tanrının kızgınlığı da bu sebeplerden biridir. II. Murşili'nin dil felcine yönelik yapılan ritüelde hastalığın sebebi fal sebebiyle Manuzziya'nın Fırtına Tanrısı'nın kızgınlığı olarak belirlenmiştir. Aralarında vekil atama, kurban sunma, yıkanma gibi çeşitli nedenlerle kızgınlıktan oluşan kötü durum kraldan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Kral ve kraliçenin beraber arındırılma işlemine tabi tutuldukları diğer bir ritüeli *itkalzi* ritüelidir. Kutsal sularla bir arınmanın ön planda olduğu bu ritüellerin kral ve kraliçenin evliliği sırasında yapıldığı düşünülmektedir. Hurri kökenli bu ritüel metinlerinin Şapinuva'da çoğaltılıp ülke genelinde dağıtıldığı bilinmektedir. Bu ritüellerin kolofon kısmında geçen Hititçe *aiš šuppiyahhuwaš* ifadesi 'ağzın (kültürel) olarak saflaştırılması' anlamına gelmektedir.

Metinlerde kraliçeye uygulanan özel temizlik önlemlerine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Lakin ister eşi isterse de Tawananna olarak görevlerini yerine getiren önceki kralın eşi olsun, kralla her zaman yakın bir ilişki gerektirdiğinden onların temizliğine de azami özen gösterildiği düşünülmektedir.

Metinler incelendiğinde temizlikleri ile ilgili bilgilere ulaşılan görevli grupları; dini görevliler, saray görevlileri ve askeri görevlilerdir. Dini görevlilerin temizliğine dair bilgiler daha önce bahsedilen tapınak görevlilerine yönelik direktif metninde yoğun olarak bulunmaktadır. Tanrının temizliği kısmında bahsedildiği gibi bu temizlikler tanrının kirlilikten korunmasını amaçlamaktadır. Bayram törenlerinde yıkanma ve ellerini yıkama şeklinde bir temizlik şekline rastlanmaktadır. Bu temizlenmenin de kralda olduğu gibi tanrı için yapıldığı düşünülmektedir. Kanun metnindeki "*rahabin karşısına çıkmasın*" ifadesi rahibi dolayısıyla da onun ilişkili olduğu tanrıyı koruma amacına yöneliktir. Rahipliğin değerli bir makam olduğu ve her isteyen rahip

olamayacağı bilindiğinden rahiplik eğitimi alan kişinin göreve atanmadan önce ir arındırma ritüelinden geçirildiği düşünülebilir. Ama bunu kanıtlayacak bir belgeye henüz rastlanmamıştır.

Diğer bir görevli grubu ise saray görevlileridir. Kralın en yakınındaki insan grubunu oluşturan bu insanların temizliğine dair bilgilere saray görevlilerine yönelik direktif metni ve sarayın yüksek rütbelilerine yönelik direktif metninde rastlanmaktadır. Mutfak personelinin günlük temizliğine dair bilgi verilmesine rağmen dericiler dahil diğer görevliler hakkında ilgi bulunmamaktadır. Bu metinde bilgi olmaması onlardan böyle bir beklentinin olmadığı manasına gelmemelidir. Kirliliğin temas yoluyla geçtiği fikri, çobanın, kasabın, dericinin ya da herhangi bir görevlinin temizliğine dikkat etmesinin istenilen bir durum olduğunu düşündürmektedir.

Yüksek rütbelilere yönelik metinde de onların kralın şahsına yaklaşırken temiz olmalarına dair bir uyarı mevcuttur. Kralın temizliğinin veya kirliliğinin ülkenin selameti açısından çok önemli olması buna benzer uyarıların kralın yakınındaki tüm kişiler için yapıldığı fikrini doğurmaktadır. Kısıtlı kaynak nedeniyle bu konuda doğrudan bilgi olmaması uygulanmadığı manasına gelmemelidir.

Askeri görevlilerde metinlerde temizliklerine dair bilgilere rastlanılan görevli grubudur. Ritüel metinlerinde rastlanan bilgiler neticesinde herhangi bir sefer öncesinde, bir yenilgi halinde ya da orduda meydana gelen bir salgında arındırma ritüelleri ile askerlerin arındırıldığı anlaşılmaktadır. Bu ritüellerle sadece askerler değil Hitit ordusunda önemli bir unsur olan savaş arabalarının atlarının da arındırıldığı görülmektedir.

Büyü, Hitit insanının hayatının her yönünde etkili olan olgudur. Hititlerdeki büyü ak büyü ve kara büyü olarak bilinmekte birine zarar vermek amacıyla yapılan büyü, kara büyü olarak değerlendirilirken yaşanan herhangi bir sıkıntıdan kurtulmak amacıyla ritüellerde uygulanan büyü ise ak büyü olarak nitelendirilmektedir. Ritüeller uzmanlar tarafından uygulanmakta, bu uzmanların da farklı uzmanlık alanları bulunmaktadır. Büyü ritüelleri daha önceki metin gruplarının aksine sıradan Hititlinin hakkında da bilgi edinebileceğimiz materyallerdir. Lanet, kötü dil, kötü göz, kara büyü, aile içi kavga, cinayet, kısırlık, cinsel iktidarsızlık, bunalım, hastalık, ensest, hayvanlarla cinsel ilişki gibi nedenler ritüel aracılığıyla temizlenmeyi gerektiren durumlardır. Su, ateş, bitkiler, çeşitli taşlar, çeşitli metaller, toprak, yün iplik ve daha nice malzeme

kullanılarak arındırma işlemleri uygulanır. Bu ritüeller sırasında söylenen büyü sözler de arındırma araçlarıdır.

Bu bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki, Hitit toplumu için temizlik vazgeçilemez ve asla yadsınamaz bir durumdur. Metinlerden anlaşılan şudur ki kirlilik hem tanrıdan uzak tutulması gereken bir etken hem de kızdığında tanrının çeşitli şekillerde insanlara verdiği bir ceza gibidir. İlk başta da söylediğimiz gibi dünyanın düzeninin bozulmadan devam etmesi Hititli için önemli bir olgudur. Bu düzenin devamlılığı da tanrının memnuniyetini sağlamakla elde edilmektedir. Memnun olan tanrı ülkeye huzur ve bereket, krala ve nesline başarı ve sağlık, halka ise mutluluk, sağlık ve refah verecektir. Herhangi bir kirlilik öncelikle tanrıyı etkileyecek ve onun kızmasına ve ülkeden, kraldan veya kişilerden uzaklaşmasına neden olacaktır. Tanrının kızgınlığıyla ülkede verimsizlik, salgın hastalık, kral ve ailesinde hastalık, savaşlarda mağlubiyet insanlarda ise çeşitli sıkıntılar şeklinde kendini gösterecektir. Bir kişinin kirliliği koca bir kenti etkileyecek güce sahiptir. Kale kumandanlarına yönelik bir direktif metninde kentte herhangi bir kişi tarafından işlenen ve *hurkel-* (iğrençlik) diye tanımlanan bir suçun cezası kentteki uygulamaya göre ya sürgündür ya da ölümdür. Bu suç kişinin kirliliğine neden olmuş ve onun o kentte yaşaması istenmediği için sürgün ya da ölüm aracılığıyla uzaklaştırılmak istenmiştir. Affetme gibi bir durumun olmaması onu serbest bırakanın da ölümle cezalandırılacağına söylenmesi ile anlaşılmaktadır. Neden kişinin kentten uzaklaştırıldığı metnin devamında anlaşılmaktadır. Kişi uzaklaştırıldıktan sonra kentin de temizlenmesi emredilmektedir. Bu durum bize şunu göstermektedir ki, kişi mevcut olan düzeni ihlal edecek bir suç işlemiş, bu suç sadece onun değil tüm kentin kirlenmesine neden olmuştur. Bu suç öyle bir şeydir ki kişi bir arınma ritüelinden geçse bile tam olarak temizlenemeyecek ve kentin kirliliğinin devamına neden olacaktır. Bu nedenle o kentten ayrılması zaruridir. Kentteki düzeni yeniden elde etmek için her ne kadar metinde ifade edilmese de bir arınma ritüeli uygulanacak ve kent temizlenecektir.

Hititlerde kentlerin temizliği sadece manevi yönden ele alınan bir husus değildir. Kentin temizliği ve su kaynaklarının korunmasıyla ilgili bir dizi düzenleme ve yaptırım da bulunmaktadır. İlk olarak, su sarnıçlarının kirlenmesinin yaptırımlarını belirten bir yasa maddesi bulunmaktadır. Su kaynaklarının kirlenmesi ciddi bir suç olarak kabul edilir ve cezai bir bedel ödenmesi gerekmektedir. İkinci olarak, kentin

inşası sırasında su kanallarının boyutlarının ve düzenlemelerinin belirli bir standarta uygun olması gerektiği konusunda direktifler bulunmaktadır. Bu direktifler, kirli su ve temiz su kanallarının ayrı tutulmasını ve bunların belirli boyutlara sahip olmasını öngörebilir. Bu düzenlemelerin amacı, suyun doğru bir şekilde yönetilmesini ve kentin hijyeninin korunmasını sağlamaktır. Ayrıca, hamam ve saki evi gibi kamu tesislerinin temizliğinin sağlanmasıyla ilgili uyarılar da bulunmaktadır. Bu tesislerin kanallarının temiz tutulması ve hijyenik koşulların korunması önemlidir. Bu tür tesislerin temizliğine özel önem verilmesinin nedeni, halk sağlığının korunması ve hastalıkların yayılmasının önlenmesidir.

Hitit toplumunda düzenin devamlılığı kanun metinleri, direktif metinleri ve ritüel uygulamalarla sağlanmaya çalışılmıştır. Kanun metinleri ve direktif metinleri ile hangi sınırlar içerisinde ve nasıl yaşanması gerektiğine dair kurallar ve sınırlamalarla düzenin bozulması engellemeye çalışılırken ritüel metinlerle de bir ihlal neticesinde bozulan düzenin yapılan uygulamalarla yeniden sağlanması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, R. (2020a). "Hititçe Yeni Bayram Metinleri (Bo 3701, Bo 3968)". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.29, (4), 223-242.
- Akdoğan, R. (2020b). "SUMERCE BA.BA.ZA (= BOZA) KELİMESİ HAKKINDA", *KUBABA Arkeoloji Sanat Tarihi-Tarih Dergisi*, 29.
- Alp S-Erkut S. (2002). "Hitit Kralı III. Hattusili ile Kraliçe Puduhepa'nın Gümüş Tablet Üzerindeki Mühürleri." *TÜBA-AR: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*.
- Alp, S. (1982). "Hititlerin Dinsel Törenlerinde Kullanılan Temizlik Maddesi TUḪḪUEŠŠAR Üzerine Bir İnceleme" *Belleten* 46.
- Alp, S. (2011). *Hitit Çağında Anadolu*, Ankara, Tübitak Yayınları.
- Alparslan, M. (2006). *II. Murşili ve Dönemi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Alparslan, M. (2013). "Hititlerde Kadın", *Aktüel Arkeoloji*, 73.
- Archi, A. (1990) "The Names of the Primeval Gods". *Orientalia* 59(2).
- Arıkan, Y. (2003). Hitit çivi yazılı belgelerinde şuhha- "(düz) dam, çatı" ve onun dinsel ve sosyal hayattaki yeri. *Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri*, 6(2).
- Baltacıoğlu Hatce, (2016), "Éhalentiu-/ halentuwa- Alaca Höyük 2. Hitit Yapı Katı ve Boğazköy Büyükkale Sarayı", (Editörler) Sedat Erkut ve Özlem Sir Gavaz, *Ahmet Ünal'a Armağan*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bawanypeck, D. (2005). *Die Rituale der Auguren. Texte der Hethiter* 25. Heidelberg: Carl Winter.
- Beal, R. H., (1995). "Hittite Military Rituals", *Ancient Magic and Ritual Power*, Ed.: Marvin Meyer and Paul Mirecki, Leiden, New York, Köln.
- Beal, R. (2016). "Disabilities from head to foot in Hittite civilization", *Disability in Antiquity*, London, Routledge.
- Beckman, G. (1983), *Birth Rituals*, Otto Harrassowitz.
- Beckman, G. (1999). "The Tongue is a Bridge: Communication between Humans and Gods in Hittite Anatolia", *Archiv Orientalni*, 67.
- Beckman, G. (2010) "On Hittite Dreams", (ed.) I. Singer, *Luwian and Hittite Studies presented to J. David Hawkins on the occasion of his 70th Birthday*, Tel Aviv, 28.

- Bozgun, Ş.- Savaş Ö. S. (2017) “CTH 676: Nerik Kenti ‘Arınma Ritüeli’”. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, (11)1.
- Bryce,T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Ankara, Dost Kitabevi.
- Cengiz, T. (2014a). “Hitit kralı ve kraliçesi arasındaki dikotomik eşitlik üzerine bazı tespitler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(56), 19-34.
- Cengiz, T, (2014b). *Hitit Çağında Anadolu’da Anaerkil İzler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Christiansen, B. (2013).Reinheitsvorstellungen und Entsühnungsriten bei den Hethitern und ihr möglicher Einfluss auf die biblische Überlieferung. In: *Biblische Notizen / Neue Folge*, No. 156.
- Christiansen, B. Die Ritualtradition der Ambazzi. Eine philologische Bearbeitung und entstehungsgeschichtliche Analyse der hethitischen Ritualtexte CTH 391, CTH 429 und CTH 463.
- Collins B. J. (2002), “Necromancy, Fertility and the Dark Earth: The Use of Ritual Pits in Hittite Cult”, *Magic and Ritual in the Ancient World*, P. Mirecki - Marvin Meyer (eds.), Leiden. Boston. Köln.
- Çepel, S. (2011). *Hitit Büyü Ritüelleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Çilingir, S. (2017). “Hitit Büyü Ritüelleri Üzerine Bir Değerlendirme” *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*,32.
- Daddi,F.P. (2004). “Palace Servants and Their Obligations” *Orientalia, NOVA SERIES*, 73(4).
- de Martino, S. (2002). “Hitit İmparatorluğu’nda Kült ve Bayram Kutlamaları: Din-Devlet Bağımlılığının Aleni İfadesi”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: Bin Tanrılı Halk, Die Hethiter Und Ihr Reich, Das Volk Der 1000 Götter*,(edt. Wenzel Jacob),Deutschland: Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu.
- de Martino, S. (2003). *Hititler*, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Ankara, Dost Kitabevi.
- de Martino, S. (2004). “Purità dei sacerdoti e dei luoghi di culto nell’Anatolia ittita.” *Orientalia* 73 348–362.
- de Martino, S.(2013) “Din ve Mitoloji”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Hazırlayanlar: Meltem Doğan Alparslan, Metin Alparslan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- de Martino, S.-Süel, A.(2015). *The third tablet of the itkalzi ritual*, LoGisma.
- de Martino, S.-Süel, A. (2017). “The "Great itkalzi ritual" : the Šapinuwa Tablet Or 90/1473 and its Duplicate ChS I/1 5”, (Eothen 22).

- de Martino. (2016) “The Tablets of the *itkalzi* Ritual”, *Die Welt des Orients*, Vandenhoeck & Ruprecht, 1.
- del Monte, G.F., (2009), *Le gesta di Suppiluliuma. Traslitterazione, traduzione e commento. L'opera storiografica di Mursili II re di Hattusa*. Vol. I. Pisa.
- Dinçol, A. (1990). “Hitit Yasalarının Ana Çizgileri ve Eski Önasya Hukuku ile Etkileşimi”, *Anadolu Araştırmaları*, 16, 92.
- Dinçol, A. M. (1982). “*Hititler*”. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, Görsel Yayınlar, 86.
- Doğan- Alparslan M. (2009), “Hitit Dini ve Tanrıları”, *Hititolojiye Giriş*, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Douglas, M. (2001). *Purity and Danger*, Canada, Routledge.
- Emiroğlu, K.- Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Engelhard, D.H.(1970). *Hittite Magical Practices: An Analysis*, Basılmamış Doktora Tezi. Brandeis: Brandeis University,
- Evans- Pritchard E.E. (1976), *Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande*, Oxford, Clarendon Press.
- Franca Pecchioli Daddi,(2004). Palace Servants and Their Obligations, *Orientalia*, 73(4).
- Frevel, C.- Nihan, C. (2013). *Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Mediterranean World and Ancient Judaism*, Leiden ; Boston : Brill, 3.
- Friedrich, J., (1928-1929), “Reinheitsvorschriften für den hethitischen König”, *MAOG* 4, Leipzig.; Vieyra, M. (1939). “Rites de purification hittites”. *Revue as l’histoire des religions*. 119.
- Gavaz, Ö. (2012). “Hitit Kanunlarında Hayvanlarla İlgili Maddeler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Dergisi, 83 (23).
- Gilan, A. (2018). “The Ewe that was a Scapegoat Bride”, *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie*.
- Goetze A. (1938). “The Hittite Ritual of Tunnawi”, *Cooperation with E. H. Sturtevant*, *American Oriental Series* 14. New Haven Connecticut.
- Goetze, A. (1957). *Kleinasien. Kulturgeschichte des Alten Orients*. (Handbuch der Altertumswissenschaft).

- Goetze, A. (1969). "Hittite Instruction, Instruction for Palace Personel to Insure the Kingship Purity", *Ancient Near Eastern Texts*.
- Goetze A., (1969). "A Hittite Rituals, Incantations and Description of Festivals", ANET, 349-350.
- Grégoire, J.-P., (1988) "Les Annales décennales de Mursili II (CTH 61, I)". *Hethitica* 9, 7-145.
- Gurney, O. R. (2001). *Hittite*, çev. Pınar Arpaçay, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- Gurney, O. R. Some Aspects of Hittite Religion. Schweich Lectures of the British Academy, Oxford: Clarendon, 1977.
- Haas, V. (1994). *Geschichte der Hethitischen Religion*, Leiden; New York; Köln: Brill.
- Hazenbos, J. (2003). *The Organization of the Anatolian Local Cults During the Thirteenth Century B.C.*, Leiden, Brill.
- Hoffner, H. (1983). "A Prayer of Mursili II about His Stepmother", *JAOS*, 103,187-189.
- Hoffner, H. A. (1987). "Paskuwatti's Ritual Against Sexual Impotence", *Aula Orientalis* 5: 271-287.
- Hoffner, H. (1997). *The Laws of the Hittites*, Brill.
- Hoffner, H. (1998). *Hittite Myths*, Atlanta: Society of Biblical Literature,52.;
- Hutter, M. (2013). "Concepts of Purity in Anatolian Religious", *Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Mediterranean World and Ancient Judaism*, Ed. Christian Frevel- Christophe Nihan, Leiden ; Boston : Brill.
- Imparati, F. (1992). *Hitit Yasaları. [The Laws of the Hittite]*. çev. Erendiz Özbayoğlu, Ankara.
- K. M. Reichardt, "Linguistic structures of Hittite and Luwian curse formulae", *Basılmamış Doktora Tezi*, University of North Carolina at Chapel Hill, 1998.s.1-174.
- Karaman, K. (2010). "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 227-236.
- Karağuz, G. (2019), *Hitit Tarihi ve İdari Kil Kitaplar*, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Karağuz, G. (2021). *Hititlerde Fal ve Kehanet*, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Karağuz, G. (2021b). *Hitit mitolojisi*, Konya, Çizgi Yayınevi.

- Kaynar, F. (2014). *Hitit Kralı II. Muṣṣili'nin Dil Felci Metninin (Cth 486) Filolojik ve Sosyokültürel Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Klengel, H. (1992). *Syria, 3000 to 300 B.C.: a handbook of political history*, Berlin.
- Klinger, J. (2002). "Arınma Ritüelleri ve Kötülükleri Defetme Büyüleri Büyü Ritüellerinin Hititler'deki İşlevi ve Önemi," *Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk*.
- Küçükbezci, H. G. (2019). "Hitit İnancında Farklı Kurban ve Sunu Türleri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (41).
- M. Cammarosano (2010) "Tanuḫepa a Hittite Queen in Troubled Times", *Mesopotamia XLV*, 54.
- Miller, J. (2010). "Paskuwatti's Ritual: Remedy for Impotence Or Antidote to Homosexuality?", *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 83-90.
- Miller, J. (2013) *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, Atlanta, Society of Biblical Literature.
- Mouton, A. (2004). "Le rituel de Walkui (KBo 32.176) : quelques réflexions sur la déesse de la nuit et l'image du porc dans le monde hittite", *Zeitschrift für Assyriologie*, vol. 94.
- Mouton. A. (2010) "Sorcellerie hittite", *JCS* 62, 105-125.
- Mouton, A. (2013). "Le rituel d'Alli d'Arzawa contre un ensorcellement (CTH 402): une nouvelle édition", *Beyond Hatti: A Tribute to Gary Beckman*, Atlanta: Lockwood Press.
- Moyer, J.C. (1969). *The Concept of Ritual Purity Among the Hittites*, Basılmamış Doktora Tezi, Brandeis: Brandeis University.
- Murat, L. (2002). Kizzuwatna'lı Rahip Ammihatna'ya Ait Bir Ritüel Metin (CTH 471), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Murat, L. (2003): "Ammihatna Ritüelinde Hastalıklar Ve Tedavi Yöntemleri". *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 6(2).
- Murat, L. (2012). "Hititlerde Su Kültü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(51).
- Murat, L. (2016). *Anadolu'da Kaşkalar*, Ankara, Hel Yayınları.
- Oettinger N., (1990), "Die 'dunkle Erde' im Hethitischen und Griechischen", *Die Welt des Orients* 20/21, Göttingen.
- Öztürk, S. (2022). "HİTİTÇE ASKERİ RİTÜEL METİNLERİ", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Peled, I. 2020. "Bestiality in Hittite Thought." *Journal of the Ancient Near Eastern Society* 34 (1).
- Reyhan, E (2009). "The Missing God Telipinu Myth: A Chapter from the Ancient Anatolian Mythology", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(45).
- Reyhan, E. (2002), *Hitit Kaynaklarında Kizzuwatna'lı Kadın Maştikka'ya Ait Ritüel Metinler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Reyhan, E. (2003). "Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme", *Archivum Anatolicum*, 6 (2).
- Reyhan, E. (2012), "Eskiçağ Anadolu Mitoslarından Bir Örnek: Hititlerde Kayıp Tanrı Telipinu Mitosu", *Ömer Çapar'a Armağan*, Ankara.
- Reyhan, E. (2014). Hitit Toplumunda "Öldürme" Eylemi Üzerine Bir İnceleme.
- Reyhan, E. (2016). "Bēl Madgalı: Hitit İdari Yapısında Bir Askeri Vali". *Memleket Siyaset Yönetim*, 11(25).
- Reyhan, E. (2016). "Hitit arşivlerinde Kizzuwatna kökenli "Tanrıları Çağırma Ritüelleri". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35(60).
- Reyhan, E. (2016). "Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri", *Turkish Studies*, 11(16).
- Sevinç, F. (2007). Hititlerde Ölülere ve Yeraltı Tanrılarına Sunulan Kurbanlar, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Sevinç, F., (2008). "Hititlerde Yeraltı Dünyası", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1).
- Singer, I. (2002). Hittite Prayers, Society of Biblical Literature.
- Singer, I. (1998). "A City of Many Temples: Hattuša, Capital of the Hittites", *Sacred Space: Shrine, City, Land*, (Ed. Benjamin Z. Kedar ve R. J. Zwi Werblowsky), The Israel Academy of Sciences and Humanities, Jerusalem, 1.
- Sir Gavaz, Ö. (2010). "Hitit Metinlerinde Arinna'nın Güneş Tanrıçası", *Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Sir Gavaz, Ö. (2017). "HİTİTÇE METİNLERDE GEÇEN 'şalli ašeřsar' VE İŞLEVİ". *Çeřm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi* 4/2, 83-93.
- Sommer, F.-Ehelolf, H., "Das Hethitische Ritual des Papanikri Von Komana (KBo V1: Bo 2001)", *Boğazköi Studien* 10, Leipzig 1924, 1-99.

- Sturtevant, E. H.-Bechtel, G. (1935). *A Hittite Chrestomathy*. Philadelphia: Linguistic Society of America University of Pennsylvania.
- Süel, A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Süel, A. (1990). “Belgelere Göre Hitit Tapınakları Nasıl Korunuyordu?”, X. TTK Bildiri Kitabı, 11, TTK Kurumu Yayınları.
- Süel, A. (2013). “Şapinuva’nın Kraliçesi: Taduhepa”, *Anadolu’da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, YKY, İstanbul.
- Şahin, M. C. (2016). “Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2).
- Taggar-Cohen, A. (2006). *Hittite Priesthood*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, s. 253
- Taggar-Cohen, A. (2010). “The Prince, the KAR.KID Women and the arzana-House: A Hittite Royal Festival to the Goddess Kataḫḫa (CTH 633)”, *Altorientalische Forschungen* 37.
- Taş, İ. (2011). “Hitit Çivi Yazılı Belgelere Göre Ocak Kültü ve Ocağın Kutsallığı Üzerine Bazı Gözlemler”, *KUBABA*, 18.
- Torri, G. (2004). “A Hittite Magical Ritual to be Performed in an Emergency”, *JANER*, 4, 132-134.
- Ünal, A. (1978). *Ein Orakeltext Über Die Intrigen Am Hethitischen Hof: Kub XXII 70 = Bo 2011*, (THeth 6), Heidelberg.
- Ünal, A. (1996). *The Hittite Ritual Of Hantitassu From The City Of Hurma Against Troublesome Years*, TTK Yayınları.
- Ünal, A. (1988). “The Role of Magic in the Ancient Anatolian Religions According to the Cuneiform Texts from Boğazköy-Hattuša”, *Essays on Anatolian Studies in the Second Millenium B. C.*, Wiesbaden.
- Ünal, A. (1992). “Ritual Purity Versus Physical Impurity in Hittite Anatolia: Public Health and Structures for Sanitation According to Cuneiform Texts and Archaeological Remains”, *Uluslararası Birinci Hititoloji Kongresi Bildirileri* (19-21 Temmuz 1990) [1992].
- Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2004). “Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Hititlerde ve Çağdaş Eski Anadolu Topluluklarında Müzik, Dans, Eğlence ve Akrobatik Oyunlar”, *I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Ankara.

- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*, Ankara, Bilgin Kültür Sanat.
- Ünal, A. (2019). *Büyük Şölen*, Ankara, Bilgin Kültür Sanat.
- van den Hout, T.P.J. (1998) *The Purity of Kingship. An Edition of CTH 569 and Related Hittite Oracle Inquiries of Tuthaliya IV*, (DMOA 25). Leiden: Brill.
- van den Hout, T. (2004). “Some Thoughts on the Composition Known As Muršili’s Aphasia (CTH 486).” *In Antiquus Oriens: Mélanges offerts au professeur René Lebrun*, Paris: L’Harmattan.
- Vieyra, M. (1939). “Rites de purification hittites”. *Revue as l’histoire des religions*. 119, 121-153.
- Yiğit, T. (2003). “Hitit Krallığı’nın Kuruluş Dönemindeki İç Olayların Sırası”. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 6(2).
- Yiğit, T. (2004). “Hitit Krallığı’nda Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(35).
- Yiğit, T.- Tuncer, H. (2023). “Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Değirmen (É^{NA}₄ARA₅) ve Öğütme Taşı (NA₄ARA₅)”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 17(1).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Ayaz, Sema

Uyruğu : TC

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi/Tarih Bölümü	2017
Lisans	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi	2012

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014	Gazi Üniversitesi-AHBV Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

le.ahbv.edu.tr